

**Український культурний фонд
Громадська організація "Європейський діалог"**

Дослідження

**Сприяння розвитку культури в Україні: дослідження зв'язків
культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості
територій
(повна версія)**

Львів - 2020

Одним із стратегічних напрямів роботи ГО «Європейський діалог» було і залишається сприяння регіональному розвитку та становленню місцевого самоврядування. Євромайдан активізував в Україні запровадження реформ в усіх сферах суспільного життя. Процеси децентралізації з цього моменту стали домінантою наших проєктів і в першу чергу – стратегічне планування у новостворених об'єднаних територіальних громадах. Завдяки співпраці з програмами DOBRE та U-LEAD у нас була унікальна можливість моніторингувати виконання вже затверджених стратегій.

Як засвідчив досвід майже у всіх стратегіях в економічній частині присутня ціль «Розвиток туризму», яка, на думку громад, закрутить місцевий бізнес, притягне інвесторів. При цьому основною туристичною принадою стане наявна місцева культурно-історична спадщина та сервіси навколо неї. Однак, час різко понижає градус ентузіазму, який був присутній при розробці, а туристичні проєкти так і залишаються не реалізованими. Дещо оптимістичнішими є результати на обласному рівні, однак і тут, подібні проєкти значно поступаються іншим напрямкам.

Чому? Саме на ці запитання ми намагались дати відповідь у пропонованому дослідженні, яке деталізує зони інтересів і взаємозв'язки культурно-мистецької сфери і туристичної привабливості території. Це, на нашу думку, дасть глибше розуміння зацікавленим сторонам природи цих зв'язків, їх фактичного стану на сьогодні та можливість більш якісно формувати спільні програми і проєкти культурно-туристичного спрямування.

Ми також вважаємо, що інвестування в культуру в значній мірі залежить від зусиль усіх зацікавлених сторін і в першу чергу - місцевої влади, мешканців і бізнесу. Повернення інвестицій пов'язане не лише із здатністю виробити культурний продукт, здатний зайняти свою нішу на ринку, збільшивши прибутки громади. Інвестиції трансформують громаду, якість життя мешканців, стиль мислення.

Вступ. Філософія дослідження

В останні десятиліття питання туризму і культури стали нерозривно пов'язаними, частково через зріст інтересу до культури, особливо як джерела ідентичності в умовах глобалізації, частково завдяки динамічному розвитку туризму та зросту доступності культурних цінностей та досвідів. Культурний туризм є одним з найбільших секторів світового туризму і його роль продовжує швидко зростати: у [звіті](#) Всесвітньої туристичної організації зазначено що близько 40% туристів визначає ціль своєї подорожі на основі культурної пропозиції. Все більше значення для туриста набувають такі нематеріальні фактори, як «атмосфера місця», його зв'язок з відомими людьми, ідеями чи подіями - іншими словами, культура, історія та традиції місця.

Поєднання культури та туризму може бути потужним рушієм економічного розвитку, але переваги такого зв'язку виходять далеко за межі економічних показників: подорож з ціллю ознайомитися з культурою та мистецтвом інших людей означає також розширення кругозору, отримання нових знань та навичок, встановлення нових культурних зв'язків та збереження культурної спадщини.

Синергетичний зв'язок між культурою та туризмом був давно відзначений дослідниками, але тільки починаючи з 1980-их, коли туристична галузь почала стрімко розвиватися та приносити значну економічну вигоду (згідно [даних](#) Світового банку у 2018 рік туризм згенерував більше 10% світового ВВП), почався процес ціленаправленого дослідження та осмислення впливу культури на туристичну галузь. Зближення двох сфер стимулював ряд факторів, основні з яких:

- Зріст рівня культурного капіталу, стимульований зростанням рівня освіти;
- Стиль споживацької культури постмодерну, акцентуючий на особистому розвитку;
- Зріст значення нематеріальної культури та ролі іміджу та «атмосфери»;
- Зріст мобільності, що забезпечує простіший доступ до інших культур;
- Зріст доступності інформації про інші культури за допомогою нових технологій;
- Поява нових націй та регіонів, які прагнуть сконструювати та презентувати свою ідентичність;
- Актуалізація проблеми фінансування культури, пов'язана зі зростом культурних потреб населення\кількості культурних інституцій.

Проблема дефініцій. Люди все більше бажають відвідувати ті місця, які асоціюються з певними відомими людьми, ідеями чи подіями, і окрім визначних пам'яток все більшу роль в їх виборі починають відігравати звуки, смаки та загальна «атмосфера» місця. Таке розширене розуміння культурного споживання туристів, зростаюча тенденція не розрізняти туристів та інших відвідувачів, а також різноманітність підходів до взаємозв'язку між культурою і туризмом розмиває базові операційні категорії, ускладнюючи формулювання визначень у цій галузі. Оскільки культура торкається кожного аспекту людського життя, можна стверджувати, що будь який

прояв життя людини є культурним актом. Особливо це стосується туризму, що так чи інакше є характерною практикою культури людства від древніх першовідкривачів і до сьогоденних масштабних *туристичних індустрій*, згідно з таким підходом, увесь туризм можна вважати власне «культурним туризмом».

Проте для нашого дослідження такий широкий підхід не дуже корисний, оскільки не дозволяє нам виділити ті специфічні форми культури, які особливо важливі для галузі туризму, і навпаки відзначити ті форми туризму які мають безпосередній вплив на культуру. Ранні підходи до взаємозв'язку між туризмом і культурою, як правило, ґрунтувалися на так званому підході "місць та пам'яток", де культурні атракції важливі для туризму в основному розглядалися лише як фізичні об'єкти. Цей підхід, на практиці, привів до проведення інвентаризації культурних пам'яток в Європі у 1980-х роках. Однак поступово з'явився більш широкий погляд на культуру, який включав сценічне мистецтво, ремесла, культурні події, архітектуру та дизайн, а останнім часом – теж креативну діяльність та нематеріальну спадщину. Загалом за останні десятиліття відбувся перехід від продукт-орієнтованого визначення до процес-орієнтованого (як «способу життя»). У цьому дослідженні ми візьмемо за основу визначення «культурного туризму» прийняте на міжнародному рівні у 2017 році Всесвітньою туристичною організацією (одна з установ ООН): «Культурний туризм – тип туристичної діяльності, в якій основна мотивація відвідувача полягає в тому, щоб дізнаватися, відкривати, та споживати матеріальні та нематеріальні культурні пам'ятки/продукти в туристичній дестинації. Ці пам'ятки/продукти відносяться до ряду характерних матеріальних, інтелектуальних, духовних та емоційних особливостей суспільства, що охоплює мистецтво та архітектуру, історичну та культурну спадщину, кулінарні надбання, літературу, музику, креативні індустрії та живі культури з їхнім способом життя, системами цінностей, віруваннями та традиціями».

Оскільки туризм все більше відходить від концентрування на ландшафтах та природних ресурсах (наприклад, сонце, море та пісок), а туристи стають все більш зацікавленими в символічному та чуттєвому споживанню образів та ідей, появилася потреба в окремому понятті *дестинації*. Тобто просторі в якому сконцентровано комплекс туристичних послуг та продуктів: визначних пам'яток, засобів розміщення, харчування, розваг та інше. Цей простір має фізичні й адміністративні кордони, які визначають форму його управління, імідж і репутацію, що впливають на його конкурентоспроможність на туристичному ринку. Об'єднання окремих пам'яток культурної спадщини в туристичну дестинацію стимулює розробку відповідних програм реставрації архітектурних пам'яток, відкриття нових музеїв, скансенів, ресторанів традиційної кухні тощо. На практиці це проявляється, зокрема у лобюванні муніципалітетами великих культурних програм і проєктів, які створюють «атмосферу місця», підвищуючи тим самим його цінність.

Туристична привабливість території. Незважаючи на велику кількість наукових та філософських досліджень на тему культури що появилися протягом останніх десятиліть, в західному контексті, культуру продовжують асоціювати зі складністю, витонченістю, престижністю, тобто ідентифікація з поняттям «високої культури». Не дивно що і практика "культурного туризму" в основному відповідає моделям "гранд-туру", освітнім вояжам популярним серед заможної аристократичної молоді XVII-XIX століть. В наш час, коли туризм став доступним і масовим явищем, турист продовжує приділяти особливу увагу наявності культурних ресурсів території, продовжуючи асоціювати їх з елітністю та соціальним успіхом. Сприятливий клімат та чиста екологія, зручне географічне розташування, транспортна доступність та рівень сервісу, продовжують відігравати важливу роль для туристичної привабливості території, проте «культурність» дестинації служить додатковою принадою, що відіграє важливу роль навіть для тих туристів які не ставлять пріоритетом ознайомлення з культурними надбаннями.

Розглядаючи культурний туризм як симбіоз економіки та культури, варто підкреслити, що він передбачає не тільки знайомство з історичною спадщиною, а й включення туриста в сучасне культурне середовище – активну участь у культурних подіях і практиках характерних для певної території. Важливу роль у цьому процесі, з початку XXI століття почали відігравати «креативні індустрії» або «культурні індустрії», покликані комерціалізувати культуру, подаючи її як продукт. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) визначає *культурно-креативні індустрії* як індустрії, метою яких є «створення, виробництво і комерціалізація творчих (креативних) змістів, які є нематеріальними і культурними за своєю природою. Такі змісти зазвичай захищені правом інтелектуальної власності і можуть набувати форму продукту чи послуги». Культурно-креативні індустрії сьогодні становлять собою активний виробничий сектор, що динамічно розвивається та сприяє зростанню культурного потенціалу території і економіки загалом. Найчастіше основою культурно-креативних індустрій виступають враження, які пропонують споживачеві продукт у вигляді емоцій. Враження будуються на пізнаванні або залученні до культурної спадщини, культурних цінностей тієї або іншої території, регіону. Саме враження лежать в основі феномену, що отримав назву *бренд території*, оскільки є основою популярності того або іншого місця, міста, регіону або країни загалом. При такому підході виділяється поняття *індустрія вражень* – як частини креативних індустрій.

Роль громади. Для туризму (як і будь якої іншої сфери послуг) важливе значення має активність і позиція місцевої громади. Особливо важливу роль місцева громада відіграє у розвитку культурного туризму, в значній мірі формуючи контекст в якому представляються відвідувачам культурні пам'ятки, або й сама виступаючи частиною туристичного продукту у випадку коли одним із туристичних об'єктів виступає жива локальна культура.

Зацікавлення туристів культурною спадщиною громади дає поштовх для посилення місцевого населення, окрім значних економічних можливостей, у громади виникає почуття гордості за свою локальну історію, спонукаючи її оберігати свої місцеві традиції і пам'ятки. Усвідомлюючи цінність власних культурних надбань, у громаді зростає також загальний рівень поваги до навколишнього простору (зріст екологічної та політичної свідомості), відбувається активізація громадського життя та посилюється почуття локальної ідентичності.

Постійне розширення діапазону культурних явищ, що споживаються туристами, також збільшує коло стейкхолдерів (зацікавлених сторін) на цьому ринку, позитивно впливаючи на процеси демократизації як самого ринку так і місцевих громад що пропонують свої послуги на ринку культурного туризму.

Культура, в найширшому розумінні, забезпечує сукупність матеріальних та символічних ресурсів, які мають потенційно нескінченний характер. Така специфіка, за умови бережного ставлення до наявних культурних ресурсів, дає змогу громадам будувати сталу місцеву економіку. Специфічне для туристичної галузі тяжіння до ексклюзивного продукту вирівнює конкурентоспроможність менших та бідніших громад, надаючи їм змогу пропонувати свої унікальні культурні ресурси на глобальному туристичному ринку, без потреби в значних стартових інвестиціях. В цьому контексті процес децентралізації служить додатковим каталізатором розвитку культурного туризму в Україні, залишаючи на місцях значну кількість податків створених туристичною сферою – мотивує громаду розвивати місцевий культурно-мистецький потенціал, а місцеву владу реінвестувати в місцеву культуру та туристичну інфраструктуру. Тим самим культурний туризм стає дієвим агентом збереження місцевих пам'яток, посилення спроможності місцевих закладів культури та створення нових робочих місць у сфері обслуговування туристів.

Ризики. Ні в якому разі неможна ідеалізувати наплив туристів як панацею для культури і забувати про негативні наслідки культурного туризму. Адже так чи інакше в довгостроковій перспективі культурні центри розвиваючи туризм починають стикатися з рядом проблем. Окремі з них, такі як ріст цін на житло та послуги сфери обслуговування, зріст рівня злочинності, переповненість вулиць людьми та засміченість – загальні проблеми які виникають від зростання туристичної галузі, але є проблеми специфічно пов'язані з культурним туризмом, наприклад: перетворення культурних пам'яток на «музеї», де стає неможливо проводити попередні культурні практики (прикладом можуть служити популярні серед туристів церкви), фізичне нищення пам'яток, втрата ідентичності місця та громади, що розчиняється від напливу туристів. Як показує історія, неконтрольований розвиток культурного туризму може перетворити цілі міста на своєрідні культурні «Диснейленди» (характерний приклад Венеції), значно ускладнюючи життя місцевим мешканцям та в кінцевому результаті консервуючи місцеву культуру, достосовуючи її до стереотипних очікувань туриста. Хоча негативний вплив неминучий, проте продуманий, поступовий розвиток культурного туризму базований на принципах сталого розвитку дає можливість не тільки мінімізувати втрати але й пожати багаті плоди.

Процес капіталізації культури через туризм охопив не тільки політичні і культурні столиці світу, а й невиразні в сенсі культурного потенціалу адміністративні одиниці, які активно шукають та переосмислюють своє минуле, або й створюють нові концептуальні пам'ятки, здатні стати їх візитною карткою привабливою для туриста. Культурний туризм став трендом міжнародного туристичного бізнесу, насамперед завдяки тому, що здатний генерувати значні туристичні потоки не тільки сам по собі, а є неодмінним доповненням будь-якого іншого туристичного продукту.

Методологія дослідження

Текст дослідження розбитий на 5 тем (розділів), які вибудовані в логічній послідовності і кожна попередня тема служить основою для кращого розуміння наступної.

Розділ 1 «Визначення зон пересікання» носить достатньо технічний характер і призначений для конкретизації елементів зон взаємного інтересу культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території, які в подальшому аналізуються. Оскільки у відкритих джерелах інформації, зокрема у підручниках і наукових статтях наявна дуже велика кількість різних класифікацій галузей культури і туризму, то цим дослідженням були визначені зони пересікання на основі лише формальних документів – законодавчих і стратегічних, зокрема Стратегії Українського культурного фонду на 2019-2021 роки, де класифікація секторів культури здійснена із врахуванням термінології українських законодавчих документів і особливості

національного контексту, підходів деяких країн Європейського Союзу та ЮНЕСКО щодо адаптації міжнародних класифікацій до національних умов. Розділ також цікавий тим, що надає читачу короткий перелік всіх офіційних документів в галузях культури і туризму, легалізованих в останні 5 років.

Розділ 2 «Аналіз зв'язків» детально аналізує зони пересікання і взаємозв'язки культурно-мистецької сфери і туристичної привабливості території. Аналіз здійснений на 3-х рівнях – національному, регіональному (Львівська область) та муніципальному (місто Львів). На кожному із цих рівнів аналізуються такі компоненти - законодавче поле України, міжнародні угоди, інституційне забезпечення, стратегічні документи, інструменти впровадження (плани стратегій, програми) та джерела фінансування. Аналіз містить опис кожної із зон пересікання, їх зв'язки та взаємні впливи. Аналіз відображає фактичний стан на сьогодні зон пересікання, наявні проблеми та пропонує шляхи їх вирішення на перспективу розробниками офіційних документів та зовнішніми експертами. З огляду на значний масив інформації аналіз здійснений на основі матриці, яка структурує інформацію і містить відповідні проміжні і узагальнені висновки по кожному елементу матриці. Значна частина матеріалів винесена в додатки. Для більш глибокого розуміння результатів аналізу було також проведено фокус-групу з представниками основних зацікавлених сторін (стейкхолдерами) а також круглий стіл в одній із об'єднаних громад Львівщини, що дозволило уточнити низку питань на основі особистого досвіду учасників. Результати роботи фокус-групи та круглого столу також долучені до дослідження.

Розділ 3 «Аналіз зовнішніх факторів» відображає вплив чинників, які можуть бути значно потужнішими від національних чи регіональних процесів, на які вони не можуть впливати, однак, здатні ужити запобіжні заходи. Окрім глобалізаційного впливу на національні та регіональні процеси в галузях культури та туризму, яке розглянуто в розділі 1, у цьому розділі здійснений аналіз не менш значимих факторів впливу, що проявились за останні роки і радикально змінили і змінюють ситуацію не тільки в Україні, а й у цілому світі.

Розділ 4 «Феномен Львова» дещо вибивається із загального досить формалізованого контенту дослідження. Оскільки всі формальні елементи аналізу стратегій, програм, інституцій, джерел фінансування культурної і туристичної політики міста Львова здійснені у розділі 3 «Феномен Львова».

Розділ 5 «Характерні практики» (на рівні Львівської області і міста Львова) служить для практичної демонстрації окремих ключових тез попередніх розділів, які іноді важко виділити в текстових викладах та числових таблицях. При цьому, на відміну від більшості позитивних практик, якими насичені інформаційні мережі, пропонувані практики достатньо глибоко висвітлюють як позитивні, так і негативні сторони, містять висновки, що дає можливість менеджерам від культури і туризму «приміряти» досвід інших до своїх умов.

За висновками кожного із розділів дослідження було сформульовано узагальнені висновки, які і завершують дослідження.

Джерела даних. При підготовці матеріалів дослідження було використано:

- документи з питань політики розвитку культури та туризму в Україні загальнонаціонального, регіонального та муніципального рівнів;
- статистичні дані (загальнонаціональні та в розрізі областей), статистичні дані міжнародних організацій та дослідницьких організацій;
- матеріали соціологічних досліджень із питань розвитку культури та туризму в Україні;
- академічні дослідження, аналітичні огляди та прикладні дослідження з окремих питань розвитку культури та туризму, підготовлені українськими та іноземними експертами, міжнародними організаціями;
- результати обговорень фокус-групи та публічного заходу «Дебати», здійснених в рамках дослідження;
- результати моніторингу ЗМІ.

Розділ 2. Визначення зон інтересів

Розуміння суті зв'язків між культурою та туризмом в цілому, визначені у вступі, прямо впливає на логіку подальшого дослідження - аналіз взаємозв'язків між культурно-мистецькою сферою та туристичною привабливістю території. Ключовим моментом при цьому виступає ясне визначення зон взаємного інтересу культури та туризму. Таке визначення пропонується здійснити на рівні офіційних документів – законодавчих та стратегічних.

Законодавче поле та міжнародні угоди

Галузь культури

Розгалужене законодавство України щодо культури дає розгорнуту картину всіх наявних сфер культури, їх підвидів та означень.

Закон України «Про культуру» від 14.12.2010

Закон регулює діяльність у наступних сферах культури:

- художньої літератури, кінематографії, театрального, музичного, хореографічного, пластичного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури, фотомистецтва, дизайну;
- нематеріальної культурної спадщини, в тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї і обряди, діалекти і говірки, народні художні промисли та ремесла, історична топоніміка тощо);
- охорони національного культурного надбання, в тому числі культурної спадщини;
- музейної справи, колекціонування;
- архівної справи;
- бібліотечної справи;
- книговидання, створення видавничої продукції, її розповсюдження і використання;
- створення і розповсюдження фонограмної та аудіовізуальної продукції;
- художньо-естетичної освіти, спеціальної культурно-мистецької освіти, позашкільної освіти сфери культури, педагогічної діяльності у закладах освіти сфери культури;
- наукових досліджень у сфері культури;
- міжнародних культурних зв'язків, а також переміщення культурних цінностей через державний кордон;
- виробництва матеріалів та обладнання, необхідних для збереження, створення і використання культурних цінностей та культурної спадщини.

Законом України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19» від 16.06.2020 уточнюється поняття «креативні індустрії» – як види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а також вводиться поняття «креативний продукт» - товари та послуги, що створені/надані за результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження і мають високу додану вартість.

Інші закони в галузі культури поглиблюють та розширюють визначення сфер культури, зафіксовані Законі України «Про культуру», зокрема щодо: видів музеїв; класифікації об'єктів нерухомої культурної спадщини; переліку культурних цінностей - об'єктів (рухомої) матеріальної та духовної культури; переліку елементів нематеріальної культурної спадщини; визначення щодо фільмів та фільмових матеріалів українського виробництва та копродукції – як національної культурної спадщини; уточнення понять «самодіяльна театральна творчість», «археологічна спадщина», «народні художні промисли».

Важливо також відзначити, що проектом Закону України «Про приєднання України до Розширеної часткової Угоди про культурні маршрути», схваленого Урядом України 5 вересня 2018 року фіксується поняття «культурні маршрути» та приєднання до існуючих та ініціювання нових культурних маршрутів. Це сприятиме популяризації національної культурної спадщини в Україні та Європі як невід'ємної складової спільної європейської історії, туристичного і економічного розвитку країни.

Закон України «Про стандартизацію» від 5.06.2014

Відповідно до Закону наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 07.02.2013 затверджено Національний класифікатор ДК 009:2010, в який увійшли 45 видів економічної діяльності, що прямо пов'язані із культурою і мистецтвом, зокрема щодо: функціонування бібліотек, архівів, музеїв, пам'яток історії, будівель та інших пам'яток культури, діяльність у сфері архітектури, спеціалізована діяльність із дизайну тощо.

На виконання змін до Закону України «Про культуру» від 19.06.2018 Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 було додатково затверджено види економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, зокрема: театральна та концертна діяльність, індивідуальна мистецька діяльність тощо.

Галузь туризму

Законодавство України

Якість туристичних послуг в Україні регулюється правовою та нормативною базою, яку забезпечують Закони України «Про туризм», «Про стандартизацію», «Про захист прав споживачів», «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності», Постанова Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» тощо.

Базовий нормативно-правовий акт – Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 в контексті цього дослідження визначає такі поняття як: «туристичний продукт», «супутні туристичні послуги та товари», «характерні туристичні послуги та товари». Закон також визначає види туризму, зокрема - культурно-пізнавальний; релігійний; дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для осіб з інвалідністю, які можна співвідносити із галуззю культури.

Розширює ці поняття Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» від 11.11.2015, в якій регламентується статистична звітність ліцензіата, зокрема в частині надання інформації щодо:

- витрат на послуги сторонніх організацій, що використовуються під час виробництва туристичного продукту, зокрема на послуги *культурно-освітнього, культурно-дозвільного характеру організаціям культури*;
- розподілу туристів за метою поїздки, зокрема: *культурно-пізнавального, міського, подієвого, релігійного, гастрономічного/винного*.

Угода про асоціацію Україна-ЄС

Відповідно до Глави 16 Розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС співпраця у галузі туризму здійснюється задля підвищення конкурентоспроможної туристичної галузі. Угодою передбачається зміцнювати розвиток конкурентоспроможної туристичної галузі як генератора економічного зростання зокрема на таких принципах:

- поваги до *самобутності та інтересів місцевих громад*, особливо у сільській місцевості;
- важливості *культурної спадщини*.

В рамках виконання своїх зобов'язань згідно Угоди Україною на сьогодні здійснено наступні кроки, які прямо чи опосередковано дотичні до галузі туризму:

- набули чинності національні стандарти України, гармонізовані з міжнародними та європейськими нормативними документами, зокрема ДСТУ ISO 13810:2016 (ISO 13810:2015, IDT), які встановлюють загальні вимоги до *промислового туризму*;
- здійснюється підготовка внесення комплексних змін до Закону України «Про туризм», зокрема визначення існуючих *видів туризму* в залежності від напрямку туристичних потоків, джерел фінансування подорожі, цілей, способів пересування та інших ознак.

Протокол про сталий туризм до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат

Відповідно до Протоколу про сталий туризм від 22.02.2017 сторони керуються, зокрема такими положеннями: *унікальне культурне різноманіття та спільна спадщина* Карпат становить важливу складову розвитку сталого туризму; зусилля, спрямовані на *захист, збереження та стале використання культурних ресурсів* Карпат, не можуть бути досягнуті лише однією країною, а потребують міжрегіонального співробітництва; співробітництво здійснюється зокрема в питанні підвищення внеску туризму в *збереження й просування культурної спадщини* Карпат.

Стаття 17 «Підвищення внеску туризму в збереження та просування культурної спадщини та традиційних знань місцевого населення в Карпатах» визначає сфери співробітництва: *сприяння збереженню та просуванню культурної спадщини та традиційних знань місцевого населення*; заохочення спрямування частини надходжень від туристичної сфери на підтримку *збереження та відродження об'єктів традиційної архітектури, традиційних ремесел*.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» від 11.11.2015

Згідно «Ліцензійних умов провадження туроператорської діяльності» ліцензіати зобов'язані щороку подавати статистичний звіт, який містить дані щодо:

- витрати на послуги сторонніх організацій, що використовуються під час виробництва туристичного продукту, зокрема на послуги *культурно-освітнього, культурно-дозвільного характеру, організаціям культури*;
- розподіл туристів за метою поїздки, зокрема: *культурно-пізнавальний, міський, подієвий, релігійний, гастрономічний/винний, інші*.

Проміжні висновки

1. Аналіз законодавчого поля України та міжнародних угод в галузі туризму в контексті визначення елементів, які стосуються чи можуть стосуватися галузі культури, можна вважати означення видів туризму, зокрема: *культурно-пізнавального, релігійного, міського, подієвого*, а також визначення окремих сфер культури, які є важливими для сталого розвитку туризму, а саме: *культурна, традиційна та історична спадщина; традиційна архітектура; місцеві мистецтва та ремесла*.
2. Аналіз законодавчого поля України та міжнародних угод в галузі культури в контексті визначення елементів, які стосуються чи можуть стосуватися галузі туризму, можна вважати означення сфер культури, зокрема: *культурні цінності та культурна спадщина; музеї та архіви; нематеріальна культурна спадщина, у тому числі народної культури (фольклор, традиції, звичаї і обряди, діалекти і говірки, народні художні промисли та ремесла, історична топоніміка тощо); кінематографія; театральне, музичне, хореографічне, пластичне, образотворче та декоративно-ужиткове мистецтва; архітектура, дизайн, фотомистецтво; креативні індустрії; культурні маршрути*.

Стратегічні документи

В процесі запровадження реформ влада України визнала роль культури в розбудові держави та соціальної політики через низку стратегічних документів, в першу чергу таких як довгострокові Державні стратегії регіонального розвитку та середньострокові Плани заходів їх впровадження.

Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року (ДСРР 2020)

Розвиток культури та туризму в ДСРР 2020 задекларований у 2-х стратегічних цілях, а саме: Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток. Відповідно, в Планах із впровадження ДСРР 2020 передбачені заходи/проєкти для досягнення конкретних результатів, зокрема реалізації Програм регіонального розвитку (Сільський розвиток, Розвиток туризму, Загальноукраїнська солідарність), схвалених постановою Кабінету Міністрів України від 12.09.2018.

Аналіз змісту цих цілей та програм засвідчив, що ДСРР 2020 визначає наступні «зони взаємного інтересу» культури і туризму: *історико-культурні цінності та об'єкти культурної спадщини; музеї, галереї, парки; самобутня народна культура, звичаї, традиції, обряди, у тому числі національних меншин; пам'ятки історії, монументального мистецтва, архітектури, археології.*

Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року (ДСРР 2027)

На сьогодні затверджений лише документ ДСРР 2027 без Плану впровадження стратегії на 2021-2023 роки. Розвиток культури та туризму в ДСРР 2027 задекларований у 2-х стратегічних цілях, а саме: Формування згуртованої країни в соціальному, економічному, екологічному та просторовому вимірах, Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.

Аналіз змісту цих цілей та програм засвідчив, що ДСРР 2027 визначає наступні «зони взаємного інтересу» культури і туризму: *креативні індустрії; культурна спадщина, у тому числі нематеріальна культурна спадщина; національні та регіональні культурні і туристичні маршрути; музеї, галереї.*

Програма дій Уряду (від 12.06.2020)

Програма дій визначає цілі та пріоритети діяльності Уряду до 2025 року. Програма визначає цілі і пріоритети профільним міністерствам, зокрема і Міністерству культури та інформаційної політики в частині розвитку галузей культури і туризму.

Аналіз змісту цих цілей та програм засвідчив, що Програма дій Уряду визначає наступні «зони взаємного інтересу» культури і туризму: *культурна спадщина, культурні цінності та національна пам'ять, мистецтво та креативні індустрії; україномовний культурно-інформаційний простір та кінематографія; музеї.*

Галузеві стратегічні документи

«Довгострокова стратегія розвитку української культури - стратегія реформ» від 1.02.2016. Аналіз змісту операційних цілей та завдань стратегії засвідчив, що основні сфери культури, які співвідносяться із галуззю туризму знайшли своє пряме відображення в документі, зокрема: *культурна спадщина, музейна діяльність, театральна діяльність, кіно, образотворче мистецтво, музичне мистецтво, креативні індустрії.*

Стратегія Українського культурного фонду на 2019-2021 роки. Стратегія пропонує класифікацію секторів підтримки культури із врахуванням термінології українських законодавчих документів і особливості національного контексту, підходів деяких країн Європейського Союзу та ЮНЕСКО щодо адаптації міжнародних класифікацій до національних умов. Пропонована класифікація наведена у таблиці

Таблиця

	Сектор культури	Охоплені галузі
1.	Аудіовізуальне мистецтво	Кіно, телебачення, реклама, відео-арт, диджитал-арт, нові медіа, відеоігри, віджеїнг
2.	Культурно-креативні індустрії	Фестивалі та заходи, культурні та креативні простори, креативне підприємництво, інновації
3.	Перформативне та сценічне мистецтво	Театр, балет, танець, цирк, музичні вистави (мюзикл, опера), перформанс, геппенінг
4.	Візуальне мистецтво	Живопис, графіка, мозаїка, естамп, інсталяція, плакат, літографія, муралізм, стріт-арт, ленд-арт, скульптура, фотографія, паблік-арт
5.	Дизайн та мода	Інтер'єри; прикладний, графічний, ландшафтний, саунд-дизайн; мода, архітектура
6.	Культурна спадщина	Бібліотеки, музейна справа, архіви, ремесла, матеріальна та нематеріальна культурна спадщина
7.	Література та видавнича справа	Книги, періодика, журнали, друковані ЗМІ, літературні фестивалі
8.	Аудіальне мистецтво	Жива/відтворена музика, саунд-арт, радіо

«Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16.03.2017. Документ акцентує увагу на забезпеченні належного рівня міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації, що має сприяти раціональному використанню туристичних ресурсів і дасть можливість оптимізувати витрати з державного і місцевих бюджетів на здійснення заходів у сфері туризму. Такий інтегрований підхід виділяє відповідні сфери культури – *музеї, галереї, театри, ацени та клуби*. Також Стратегія пропонує класифікацію видів туризму, у тому числі тих, що можуть використовувати культурно-мистецькі ресурси, зокрема: *міський; етнічний; культурно-пізнавальний; подієвий; гастрономічний; релігійний; розважальний*.

Програма «Креативна Європа». Програма акцентує увагу на культурно-креативних індустріях і пропонує їх класифікацію, наведену у таблиці.

Таблиця

	Сектор культури	Охоплені галузі
1.	Перформативні види мистецтва	Театр, танець, балет, оперні та музичні вистави
2.	Образотворче мистецтво	Живопис, скульптура, малюнок, друк, фотографія
3.	Ремесла	Текстиль, кераміка, дерево, метал, скло, графіка
4.	Культурна спадщина	Матеріальна і нематеріальна спадщина, об'єкти спадщини, археологія, музеї, бібліотеки, архіви
5.	Аудіо-візуальний сектор	Фільми та відео
6.	Інтерактивне програмне забезпечення	Комп'ютерні та відеоігри, навчальні матеріали
7.	Музика	Жива і відтворена музика
8.	Дизайн і мода	Індустрія моди, дизайн інтер'єру
9.	Література та видавництво	Книги, журнали, періодичні видання
10.	Архітектура	Будівництво і ландшафтна архітектура
11.	Реклама	Реклама і засоби піару
12.	Медіа	Телебачення, радіо, газети

Проміжні висновки

- Аналіз державних стратегічних документів, зокрема Державної стратегії регіонального розвитку 2020 засвідчив, що зони ймовірних спільних інтересів галузей культури та туризм достатньо чітко означені і стосуються: *історико-культурної спадщини, музеїв, пам'яток історії та монументального мистецтва, архітектури, археології; самобутньої народної культури, звичаїв, традицій, обрядів, у тому числі національних меншин*. Нова державна стратегія регіонального розвитку 2027 акцентує роль *культурно-креативних індустрій та національних і регіональних культурно-туристичних маршрутів*.
- Галузеві стратегії та міжнародні програми, що діють в Україні дають розгорнуту характеристику зони ймовірних спільних інтересів галузей культури та туризму. При цьому особлива увага звертається на культурно-креативні індустрії, для яких пропонується окрема класифікація.
- Для подальшого аналізу взаємозв'язків між культурно-мистецькою сферою та туристичною привабливістю території пропонується 5 зон їх спільних інтересів.

1.	Культурна спадщина	- пам'ятники історії (будівлі, споруди, пам'ятні місця); - пам'ятники археології (городища, кургани, руїни древніх поселень, укріплень, древні місця захоронень, кам'яні скульптури тощо); - пам'ятки містобудування та архітектури (архітектурні ансамблі та комплекси, площі, вулиці, споруди цивільного та промислового будівництва, військової та культової архітектури, народного зодчества, вироби монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва); - пам'ятники мистецтва (твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва); - музеї та архіви
	Матеріальна культурна спадщина	

	Нематеріальна культурна спадщина	■ усні традиції; ■ виконавське мистецтво; ■ звичаї, обряди, святкування; ■ традиційні ремесла/народні художні промисли (гончарство, кераміка, ковальська справа, ткацтво, гутництво, килимарство, різьбярство, писанкарство тощо)
2.	Перформативне та сценічне мистецтво	■ театр, балет, танець, цирк, музичні вистави (мюзикл, опера), перформанс, геппенінг
3.	Образотворче мистецтво	■ живопис, скульптура, графіка, мозаїка, естамп, інсталяція, плакат, літографія, муралізм, стріт-арт, ленд-арт, скульптура, фотографія, паблік-арт
4.	Культурно-креативні індустрії	■ дизайн та мода (інтер'єри, прикладний, графічний, ландшафтний, саунд-дизайн, мода, архітектура); ■ фестивалі (музичні, фольклорні, етно-, літературні, кіно-, мистецькі, еко-туристичні, гастрономічні, книжкові, театральні, інші); ■ культурні та креативні простори; ■ креативне підприємництво; ■ інновації
5.	Європейські культурні шляхи	■ транснаціональні, трансрегіональні, регіональні маршрути, що включають елементи культурних цінностей Європи, у тому числі архітектурну і культурну спадщину

Розділ 3 Аналіз зв'язків між культурно-мистецькою сферою та туристичною привабливістю території

За визначеними в розділі 2 цього дослідження зонами пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій здійснюється комплексний аналіз їх зв'язків згідно матриці, представленої на рисунку 1.

Рівні дослідження		
Національний	Регіональний	Муніципальний
Законодавче поле та міжнародні угоди		
Інституційне забезпечення		
Стратегічні документи (SWOT-аналіз, цілі і завдання)		
Інструменти впровадження (плани стратегій, програми)		
Джерела фінансування		

Рис.1. Матриця аналізу

3.1. Законодавче поле та міжнародні угоди

В розділі 2 цього дослідження було здійснено аналіз законодавчого поля та міжнародних угод, ратифікованих Україною, на предмет визначення «зон взаємного інтересу» культури та туризму. В цьому розділі додатково було проаналізовано ще низку спеціалізованих законів щодо культури і туризму для виявлення положень на предмет їх взаємних зв'язків та можливої синергії культурно-мистецької сфери і туристичної привабливості територій.

Закон «Про охорону культурної спадщини», ухвалений у 2000 році, визначає *культурну спадщину*, як «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». Об'єкт культурної спадщини - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Закон розрізняє рухомі та нерухомі об'єкти культурної спадщини, а також пам'ятки культурної спадщини – об'єкти культурної спадщини, які занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України або взято на державний облік відповідно до законодавства. Закон передбачає можливість надання об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, в

користування юридичним та фізичним особам з туристичною метою. Також передбачено, що адміністрація історико-культурного заповідника здійснює культурно-освітню, науково-дослідну діяльність у сфері охорони культурної спадщини та музейній справі, а також туристичну діяльність.

Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, ратифікована Україною у 2013 році культурна спадщина визначено як «сукупність ресурсів, успадкованих від минулого, які люди, незалежно від своєї приналежності, уважають відображенням і вираженням своїх постійно мінливих цінностей, вірувань, знань і традицій. Вона охоплює всі аспекти середовища, які виникли в результаті взаємодії в часі між людьми та місцями». В конвенції також зазначено, що сторони, які її підписали, зобов'язуються «заохочувати економічний та соціальний клімат, який сприяє участі в діяльності, пов'язаній з культурною спадщиною». Окрема стаття Конвенції присвячена взаємозв'язкам економічної діяльності та культурної спадщини. В ній зазначено, що сторони зобов'язуються:

- підвищувати рівень обізнаності про економічний потенціал культурної спадщини та використовувати його;
- урахувувати специфічний характер та інтереси культурної спадщини під час розробки економічної політики, а також забезпечувати, щоб у рамках цієї політики поважилася цілісність культурної спадщини без шкоди для її основних цінностей.

Поряд із тим, що в рамковій конвенції багато уваги приділяється взаємозв'язкам із економічною діяльністю, туризм, як одна із сфер цієї діяльності, у конвенції не згадується.

У Конвенції про охорону підводної культурної спадщини, яка набрала чинності для України у 2009 році підводну культурну спадщину визначено, як «всі сліди людського існування, які мають культурний, історичний або археологічний характер і частково або цілком, періодично або постійно знаходяться під водою протягом не менше 100 років». До таких об'єктів відносяться: споруди, будинки, артефакти, людські останки, їх археологічне та архітектурне оточення, судна, літальні та інші транспортні засоби, їхній вантаж та вміст, предмети доісторичного характеру. У Конвенції прописано, що підводна культурна спадщина не повинна експлуатуватися для комерційних цілей. Конвенція не містить згадок про туристичну діяльність.

Важливим документом, що регламентує діяльність театрів в Україні є Закон України «Про театри і театральну справу», ухвалений у 2005 році. Закон визначає театр, як «заклад культури (підприємство, установа чи організація) або колектив, діяльність якого спрямована на створення, публічне виконання та публічний показ творів театального мистецтва», а театральне мистецтво – «вид мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя за допомогою сценічної дії акторів перед глядачами». Серед переліку основних напрямків державної політики в сфері театру і театральної справи, визначених законом, туризм не згадується, і загалом у тексті закону слово «туризм» не згадується жодного разу.

Відповідно до Закону «Про гастрольні заходи в Україні» від 2004 року, гастрольні заходи — це видовищні заходи (фестивалі, концерти, вистави, лекційно-концертні, розважальні програми, виступи пересувних циркових колективів, пересувні механізовані атракціони типу "Луна-парк" тощо) закладів, підприємств, організацій культури, творчих колективів, у тому числі тимчасових, окремих виконавців за межами їх стаціонарних сценічних майданчиків. Гастрольні заходи, за винятком благодійних гастрольних заходів, проводяться з метою отримання доходів. Таким чином, на законодавчому рівні визначено пріоритет комерційної складової в гастрольній діяльності.

Дію окремих видів фестивалів також регламентують і нормативні акти Кабінету Міністрів. Так, у 2011 році Кабінет Міністрів затвердив «Порядок організації та проведення всеукраїнських фестивалів аматорського мистецтва». Відповідно до документу, такий вид фестивалів повинен мати художню та культурну мету та обов'язково бути некомерційним. У 2017 році Кабінет Міністрів затвердив «Порядок організації і проведення в Україні міжнародних фестивалів народної творчості». В документі визначено, що міжнародний фестиваль народної творчості проводиться з метою заохочення діалогу між культурами країн світу в інтересах взаємоповаги культур, сприяння збереженню і взаємозбагаченню народної творчості та фольклорної спадщини, розвитку аматорського мистецтва та популяризації самобутніх традицій народів світу. Даний вид заходу повинен носити винятково некомерційний характер.

Визначальним у сфері народних художніх промислів є Закон України «Про народні художні промисли», який вступив у дію в 2001 році і регулює правові, організаційні та економічні відносини у галузі народних художніх промислів, визначає статус суб'єктів народних художніх промислів, засади їх діяльності і спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів. Закон визначає народний художній промисел, як «творчу та виробничу діяльність, метою якої є створення художніх виробів декоративно-ужиткового призначення, що здійснюється на основі колективного освоєння і спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у певній місцевості в процесі творчої праці майстрів народних художніх промислів». Закон також чітко визначає економічну складову - як одну із основних у сфері функціонування народних художніх промислів, але не містить згадувань про туризм, як один із різновидів економічної діяльності.

Регулює відносини, пов'язані з охороною *археологічної спадщини* Закон "Про охорону археологічної спадщини". В Законі археологічна спадщина визначена, як "сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини". Туристична діяльність у законі не згадується.

Визначальним документом, що регламентує діяльність музеїв в Україні, є Закон «Про музеї та музейну справу», ухвалений у 1995 році (останні зміни вносились вже у 2020 році). Закон визначає, що музей – це «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини». Серед переліку основних напрямків національної музейної політики, визначених законом, туризм не згадується, і загалом у тексті закону слово «туризм» не згадується жодного разу. Питання збереження музейних фондів регулюються рядом інших нормативних актів, серед них: Закон України «Про охорону культурної спадщини», Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».

Як видно із вищесказаного, положення законодавчих документів в галузі культури жодним чином не торкаються питань туристичної діяльності за винятком окремих положень Закону «Про охорону культурної спадщини», які регламентують можливість надання об'єктів культурної спадщини в користування юридичним та фізичним особам з туристичною метою. Натомість в законах про культуру достатньо приділяється увага визначенню економічного характеру окремих сфер культури, особливо креативних індустрій.

Так, Законом "Про внесення змін до Закону України "Про культуру" щодо визначення поняття "креативні індустрії" від 19 червня 2018 року *креативні індустрії* визначено як «види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості», а Законом України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19» від 16 березня 2020 року уточнюється поняття «*креативні індустрії*» – як види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а також вводиться поняття «*креативний продукт*» - товари та послуги, що створені/надані за результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження і мають високу додану вартість.

Як вже було проаналізовано у розділі 2 цього дослідження в низці законів щодо туризму питанням культури приділяється значна увага. Зокрема це стосується базового Закону України «Про туризм», який був ухвалений у 1995 році і багаторазово зазнавав змін (востаннє у 2018 році), де серед видів туризму виділені культурно-пізнавальний і релігійний. В Законі підкреслюється, що Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності. Серед основних цілей державного регулювання у галузі туризму вказано збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціональне використання, охорона культурної спадщини.

Інші законодавчі документи щодо питань туризму виділяють в складі туристичних послуг такі компоненти як послуги культурно-освітнього та культурно-дозвільного характеру; доповнюють перелік видів туризму, зокрема: культурно-пізнавальним, подієвим, релігійним, гастрономічним/винним; визначають принципи розвитку туристичної галузі, які базуються на важливості культурної спадщини, повазі до самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості; сприяють збереженню та просуванню культурної спадщини та традиційних знань місцевого населення; заохочення спрямування частини надходжень від туристичної сфери на підтримку збереження та відродження об'єктів традиційної архітектури, ремесел.

Проміжні висновки

1. Законодавство в галузі культури продовжує динамічно змінюватися і ще не усталилось остаточно. Практично щороку вносяться зміни у важливі закони, з'являються нормативні акти Кабінету Міністрів та Міністерства культури.
2. Сфери культури нерівномірно охоплені законодавчим регулюванням - є сфери діяльності (музеї, театри, культурна спадщина), які функціонують на основі відповідних законів («Про музеї», «Про театри», «Про охорону культурної спадщини»), натомість є сфери, які взагалі або майже не згадуються у законодавстві, і точно не існує окремих законів, які б регулювали дану сферу (наприклад, живопис, мода, дизайн).
3. Законодавством в галузі культури акцентується важливість економічної (комерційної) складової культурної діяльності, що має розширювати поле можливостей закладів культури заробляти на себе кошти. Нові законодавчі акти або внесені зміни до діючих, постійно розширюють перелік економічних видів діяльності культури. Особлива увага при цьому приділяється креативним індустріям як «видам економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості».

4. Законодавче поле щодо туризму до сьогодні ще суттєво не змінювалось і потребує серйозного доопрацювання по багатьох питаннях, зокрема унормування взаємовідношень із галуззю культури, в першу чергу – культурно-історичною спадщиною. Тим не менше, на відміну від законодавчого поля культури, де практично відсутні згадки про туризм, у законодавстві про туризм культурна галузь декларується як важливий чинник – серед видів туризму чільне місце займає культурно-пізнавальний туризм; послуги культурного характеру є ключовою складовою туристичних послуг. Визнається, що туризм є одним із пріоритетних напрямків розвитку культури і сприяє збереженню та просуванню культурної спадщини, відродження об'єктів традиційної архітектури, ремесел..

3.2. Стратегічні документи розвитку галузей культури і туризму

Для більш комплексного висвітлення зв'язків культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території важливо проаналізувати як оцінюється ситуація в галузях культури та туризму, зокрема їх взаємна синергія на національному, регіональному і муніципальному рівнях, а також в баченні зовнішніх експертів. Такий аналіз був здійснений на основі відповідних стратегій розвитку (державних, галузевих, регіональних і муніципальних), оскільки саме ці стратегічні документи глибинно оцінюють ситуацію в державі і регіонах за останні мінімум 5 років, визначають сильні і слабкі сторони, шанси і загрози і на основі цього формують основні напрямки подальшого розвитку. При цьому в процесі задіяні всі ключові суб'єкти – органи влади, експерти, громади, бізнес.

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на національному рівні

Аналіз державних та галузевих стратегій розвитку був здійснений в розділі 2 цього дослідження для визначення зон пересікання галузей культури та туризму. Більш детальний аналіз цих стратегічних документів демонструє бачення на національному рівні ситуації в галузях культури і туризму та шляхи їх подальшого розвитку, зокрема щодо розвитку культурно-мистецької сфери в контексті покращення туристичної привабливості території.

В таблиці наведена зведена інформація типових тез із цих документів щодо сильних і слабких сторін ситуації в галузях культури і туризму.

Таблиця

Слабкі сторони	Сильні сторони
▪ Розвиток культури протягом тривалого часу не був визначений пріоритетом державної політики, йому не приділялася належна увага та не надавалася підтримка з боку державної влади ▪ Брак послідовного лобювання інтересів культурної галузі для різних рівнів влади через низький рівень співпраці між різними сферами культурної галузі ▪ Відсутність єдиної координації, взаємоузгодження всіх завдань і проєктів та об'єднання зусиль різних рівнів органів влади ▪ Недостатність бюджетних коштів для ефективного функціонування та розвитку інфраструктури культури та туризму та відсутність дієвих стимулів залучення коштів з інших джерел ▪ Наявні кошти місцевих бюджетів спрямовуються на оплату комунальних послуг та заробітну плату закладів культури, непокритою залишається потреба у фінансуванні видатків у капітальних ремонтах, реставрації та реконструкції вже існуючих будівель закладів культури і мистецтва, охорони пам'яток культурної спадщини ▪ Нерівноцінні конкурентні умови для представників державного та недержавного секторів, відсутність підтримки стартапів та дебютів у креативних секторах ▪ Суттєве відставання регіонів України від провідних країн за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг	▪ На сьогодні всі регіони мають достатній потенціал для належного розвитку внутрішнього або зовнішнього туризму, зокрема історико-культурний потенціал ▪ Схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності до 2030 року дало поштовх початку значних змін в українській інноваційній екосистемі ▪ Реформа місцевого самоврядування на засадах децентралізації, що здійснюється в Україні, спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування на основі інноваційного розвитку, принципів смарт спеціалізації та європейських цінностей ▪ Задекларований напрям підтримки інновацій, нових знань, креативних індустрій ▪ Декларація сприяння інтеграції об'єктів культурної спадщини і територій, на яких вони розміщені, в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути

Відповідно до аналізу оцінки ситуації в галузях на рівні національних стратегічних документів пропонуються перспективні напрямки їх подальшого розвитку, зокрема:

- формування та реалізація конкурентоспроможних комплексних регіональних туристичних продуктів, що сприятиме зростанню попиту на туристичні послуги;
- сприяння створенню високоякісних культурних продуктів та послуг креативними професіоналами, спільнотами та інституціями;
- здійснення реставрації та ревіталізації об'єктів культурної спадщини, вивчення елементів нематеріальної культурної спадщини як інвестиційно привабливих ресурсів для розвитку сфери гостинності;
- розвиток креативних індустрій на основі реалізації культурно-історичного потенціалу регіону, використання етнонаціонального різноманіття регіону, розвиток нових видів туризму;
- системне реформування музейної діяльності з метою перетворення музеїв та заповідників на відкритий універсальний простір;
- сприяння розвитку системи творчих резиденцій;
- запровадження нових форм діяльності клубних закладів, центрів народної творчості та культурно-освітніх центрів;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва, зокрема у сферах креативних індустрій;
- сприяння інтеграції об'єктів культурної спадщини і територій, на яких вони розміщені, в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути;
- розширення можливостей закладів культури для провадження самостійної фінансової та господарської діяльності;
- активізація туризму в сільській місцевості через проведення фестивалів, ревіталізації та збереження промислової, історичної та культурної спадщини;
- перехід до грантової системи фінансування культури шляхом розвитку державно-приватного партнерства та залучення додаткових джерел фінансування культурних проєктів через спеціальні фонди та програми підтримки.

Окремо варто відзначити документ «Дорожня карта» конкурентоспроможного розвитку галузі подорожей та туризму в Україні», підготовленого аналітично-дослідною організацією HDC (Hotel & Destination Consulting) за підтримки ЄБРР. В документі зокрема аналізується Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яка у березні 2017 року була підготовлена Міністерством економічного розвитку та торгівлі України.

Позитивними сторонами документу експерти вважають зокрема:

- туризм визначений як сектор, що має значно більше стратегічне значення, аніж раніше;
- у ньому прийняті сучасні принципи розвитку туризму, зокрема його сталий розвиток;
- він виражає політичну волю до внесення значних змін до української туристичної системи;
- викладена в документі стратегія правильно визначає пріоритетні області туризму, що потребують серйозних покращень;
- визначає доволі амбіційні кількісні та якісні цілі на період до 2026 року.

Недоліками документу являються:

- декларовані цілі не супроводжуються рекомендаціями, ідеями або конкретними заходами для їх досягнення, що робить їх скоріше елементами політичної декларації, аніж складовими стратегії;
- загальна проблема реалізації — згідно з інформацією, отриманою від усіх зацікавлених сторін, за 2 роки з моменту ухвалення документу не було подано жодних пропозицій та не проведено жодних заходів для подальшої реалізації стратегії.

Проміжні висновки

1. Протягом років національні стратегічні документи фіксували фактично незмінний перелік основних проблем, що стримують розвиток галузей культури і туризму, зокрема – недостатня увага з боку держави та акцентували увагу на високому культурно-туристичному потенціалі регіонів та важливості партнерства ключових суб'єктів процесу – органів влади, громадськості та бізнесу.
2. Лише в останні роки риторика стратегічних документів щодо культури якісно змінилась. Були сформульовані конкретні напрямки розвитку, в яких була акцентована прив'язка культурно-мистецької сфери до економічного розвитку, у тому числі до покращення туристичної привабливості територій.
3. Особливого значення для подальшого економічного розвитку розвитку регіонів, у тому числі туризму і галузі культури зокрема, набувають культурно-креативні індустрії на основі використання культурно-історичного потенціалу територій та етнонаціонального різноманіття.

4. Важливе значення в суспільстві надається реформі місцевого самоврядування на засадах децентралізації, яка дає змогу на регіональному та базовому рівнях, особливо в сільській місцевості, забезпечити при підтримці держави якісний пакет культурницьких послуг громадянам, запровадити нові форми діяльності закладів культури та розширити їх можливості для провадження самостійної фінансової та господарської діяльності.
5. Акцентується перехід до грантової системи фінансування культури шляхом розвитку державно-приватного партнерства та залучення додаткових джерел фінансування культурних проєктів через спеціальні фонди та програми підтримки, у тому числі міжнародні програми технічної допомоги та спільні європейські програми.
6. В питаннях розвитку туристичної привабливості територій, нові стратегічні документи, зокрема Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, задекларували перспективні напрямки розвитку - створення та реалізація конкурентоспроможних комплексних регіональних туристичних продуктів; сприяння інтеграції об'єктів культурної спадщини і територій в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути; активізація туризму в сільській місцевості через проведення фестивалів, ревіталізацію та збереження промислової, історичної та культурної спадщини. Однак, задекларовані цілі не підтверджені конкретними заходами для їх досягнення, що робить їх скоріше елементами політичної декларації.

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на регіональному рівні на прикладі Львівщини та вибраних областей України

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на регіональному рівні було проаналізовано на основі регіональних стратегій розвитку до 2027 року Львівщини та вибраних 6 областей України. Цей аналіз здійснюється для більш широкого бачення ситуації в цілому по Україні.

В таблиці наведена зведена інформація типових тез із регіональних стратегій щодо сильних і слабких сторін ситуації в галузях культури і туризму та, відповідно - пропонування шляхів їх подальшого розвитку.

Цікаве спостереження. Практично у всіх стратегіях при аналізі ситуації в галузях культури і туризму проблеми майже не звучали, зате достатньо детальним був опис (як сильної сторони регіону) наявний ресурс – кількість культурно-мистецьких закладів, об'єктів історико-культурної спадщини та позитивна динаміка зростання туристичних потоків. Більшість проблем, які наведені в додатку 16 були взяті із конкретних проєктів планів заходів по впровадженню стратегій на 2021-2023 роки.

Таблиця

Слабкі сторони	Сильні сторони
▪ Недостатнє фінансування культури ▪ Незадовільний стан приміщень, відсутність належної матеріально-технічної бази культурно-мистецьких закладів ▪ Незадовільний (аварійний) стан пам'яток історико-культурної спадщини та під'їздів до них ▪ Потреба у значних інвестиціях, які відсутні на регіональному рівні ▪ Знищення дерев'яних об'єктів сакральної архітектури ▪ Історичним об'єктам бракує інструментів та атракцій для збільшення туристичних потоків - тобто бракує експозицій, які б представляли культурно-історичну спадщину у цікавий спосіб із застосуванням smart-технологій ▪ Неналежний стан/відсутність упорядкованих туристичних маршрутів ▪ Відсутність у місцевого населення знань з краєзнавства, відсутність розуміння цінності архітектурно-історичних пам'яток і небале ставлення до них ▪ Недостатня якість складових регіонального туристичного продукту ▪ Недостатній рівень використання креативних видів економічної діяльності	▪ Розвинута мережа культурно-мистецьких закладів ▪ Значна кількість пам'яток культурної спадщини, історико-культурних заповідників ▪ Збереження автентичних народних промислів, розвиток різноманітних школи традиційного народного мистецтва ▪ Проведення значної кількості різноматимичних фестивалів ▪ Розвиток нових видів туризму: культурно-пізнавального, релігійно-паломницького, фестивально-подієвого ▪ Розвиток атракційних туристичних маршрутів

Відповідно до аналізу оцінки ситуації в галузях на рівні регіональних стратегічних документів пропонуються перспективні напрямки їх подальшого розвитку, зокрема:

- розвиток та оптимізація мережі та належне утримання соціально-культурних об'єктів (театри, музеї, будинки культури тощо);
- забезпечення збереженості та доступності пам'яток історико-архітектурної спадщини;
- розбудова туристично-музейних комплексів. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в музейно-культурну сферу;
- розвиток традиційних народних промислів. Популяризація елементів традиційної культури;
- стимулювання інноваційних видів економічної діяльності з високою доданою вартістю на основі культурного потенціалу;
- створення культурних продуктів у сфері креативних індустрій;
- формування регіонального комплексного туристичного продукту на основі локальних туристичних продуктів у пріоритетних для регіону видах туризму;
- формування і розвиток туристичних дестинацій як територій туристичної привабливості. Розвиток регіональних кластерів;
- створення нових культурно-туристичних маршрутів;
- активізація проведення фестивалів заходів;
- створення системи грантової підтримки для заохочення успішних закладів культури і поширення кращого досвіду їх діяльності.

Проміжні висновки

1. Аналіз регіональних стратегій до 2020 року на предмет розвитку культурно-мистецької сфери в контексті покращення туристичної привабливості території засвідчив, що проблеми в галузях культури і туризму та шляхи їх вирішення в кожній із областей є типовими, які повторюються з року в рік і які можна охарактеризувати наступним алгоритмом: інвестиції в культурно-мистецьку сферу (як правило державні) – покращення привабливості території – збільшення потоку туристів – збільшення доходу в бюджет. На жаль, нових якісних зв'язків між культурно-мистецькою сферою та бізнесом/туризмом стратегії не пропонують.
2. Дещо змінилась риторика нових регіональних стратегій розвитку до 2027 року, які пропонують окрім традиційної підтримки інфраструктури культури активне використання культурного потенціалу як економічного фактору, зокрема в галузі туризму. Ця підтримка в першу чергу стосується культурно-історичної спадщини. Однак, помітна увага приділяється і розвитку музеїв, традиційних народних промислів, промоції нематеріальної культурної спадщини, активізації проведення фестивалів, створення нових культурно-туристичних маршрутів.
3. Окремо варто виділити фактор посилення уваги регіонів до *смарт-спеціалізації* – підходу, що передбачає визначення в рамках регіональних стратегій окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону, зокрема культурно-креативних індустрій.
4. Значна увага приділена також і інноваційним підходам щодо фінансування галузі культури - створення системи грантової підтримки на засадах співфінансування закладів культури і поширення кращого досвіду їх діяльності.

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на регіональному рівні на прикладі Львівської області

Регіональна політика розвитку як території в цілому, так і окремих її галузей будується на регіональних стратегічних документах, зокрема стратегіях розвитку, які впроваджуються через відповідні інструменти, як правило – регіональні цільові програми. Основним стратегічним документом розвитку регіону являється регіональна Стратегія соціально-економічного розвитку, яка орієнтується на Державну стратегію регіонального розвитку. Регіональна Стратегія впроваджується через План заходів на середньостроковий період, як правило 3-4 роки. Окремо, по галузях можуть створюватися галузеві стратегії. Регіональна Стратегія закладає бачення прогресивного поступу регіону, визначає тенденції соціально-економічного розвитку. На її основі розробляються обласні цільові програми та реалізуються проекти регіонального розвитку.

У Львівській області (як і в інших областях України) діють Стратегії регіонального розвитку. Для аналізу були взяті Стратегії на період 2017-2020 роки та 2021-2027 роки. Одночасно була проаналізована Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки. Відповідно до тематики аналізу важливо відповісти на запитання - в якій мірі ці документи сприяють розвитку області, опираючись на синергію галузей культури та туризму.

Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року (Стратегія 2020)

Стратегія 2020 визначала 5 стратегічних цілей розвитку області:

1. Конкурентоспроможна економіка

2. Якість життя
3. Відкриті кордони
4. Розвинуте село
5. Туристична привабливість

Галузь культури

Галузь культури не виділяється в окреме право і «розчиняється» в інших стратегічних цілях. Таблиця демонструє перелік стратегічних, оперативних цілей та завдань Стратегії, які прямо чи опосередковано стосуються розвитку галузі культури.

Таблиця

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
2. Якість життя	2.3. Розвиток особистості	2.3.3. Розвиток культури і народних традицій
3. Відкриті кордони	3.2. Транскордонна співпраця	3.2.1. Сприяння залученню підприємств, організацій та установ до програм транскордонного співробітництва в рамках операційних програм Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки
4. Розвинуте село (сила громади)	4.2. Соціальні стандарти	4.2.2. Оптимізація та розвиток соціальної інфраструктури у сільській місцевості

Галузь туризму

В Стратегії 2020 галузь туризму (на відміну від культури) була визначена як окрема стратегічна ціль, що свідчило про її вагомий роль в розвитку регіону. Таблиця демонструє перелік оперативних цілей та завдань Стратегії, які прямо чи опосередковано стосуються розвитку галузі туризму.

Таблиця

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
5. Туристична привабливість	5.2. Збереження архітектурної спадщини та розвиток мистецтва	5.2.1. Реставрація та консервація пам'яток архітектури Львова та області 5.2.2. Відродження традиційних місцевих ремесел та історико-культурних ареалів 5.2.3. Підтримка культури та мистецтв національних та етнічних меншин 5.2.4. Розвиток музейно-культурної сфери на основі впровадження сучасних інформаційних систем
	5.3. Туристичні продукти	5.3.1. Створення нових туристичних продуктів (у т.ч. нових культурних та мистецьких проєктів)

Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років (Стратегія 2027)

Місія Стратегії. Розвиток людського капіталу, забезпечення високої якості життя та економічного зростання на основі екологічно невиснажливої та енергоефективної промисловості, інноваційно орієнтованої біоекономіки, креативних індустрій, туристично-рекреаційної сфери.

Стратегічне бачення. Львівщина - територія європейських цінностей та високої якості життя, можливостей для розвитку особистості та бізнесу, регіон з конкурентоспроможною інноваційною економікою, чистим довкіллям, збереженою культурною спадщиною. Стратегічне бачення визначає 5 стратегічних цілей:

1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт спеціалізації
2. Якісне життя
3. Збалансований просторовий розвиток
4. Чисте довкілля
5. Туристична привабливість

Галузь культури

Таблиця демонструє перелік стратегічних, оперативних цілей та завдань Стратегії, які прямо чи опосередковано стосуються розвитку галузі культури на Львівщині.

Таблиця

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
1. Конкурентоспроможна економіка	1.1. Стимулювання інноваційних видів економічної діяльності з високою доданою вартістю	1.1.3. Підтримка креативних індустрій

2. Якісне життя	2.3. Освічені громади	2.3.2. Молодіжна політика 2.3.3. Підтримка освіти впродовж життя
-----------------	-----------------------	---

Галузь туризму

В Стратегії 2027 галузь туризму (як і в Стратегії 2020) була визначена як окрема стратегічна ціль, що свідчить про її вагомий роль в розвитку регіону. Таблиця демонструє перелік оперативних цілей та завдань Стратегії, які прямо чи опосередковано стосуються розвитку галузі туризму.

Таблиця

Стратегічні цілі	Оперативні цілі	Завдання
5. Туристична привабливість	5.1. Підвищення атракційності та інфраструктурного забезпечення туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації	5.1.1. Збереження природничої та історико-культурної спадщини 5.1.3. Розвиток інформаційної та організаційно-інноваційної інфраструктури
	5.2. Підвищення якості регіонального туристичного продукту та його просування	5.2.1. Підтримка та розвиток існуючих та потенційних туристичних продуктів і послуг 5.2.2. Забезпечення позиціонування та просування туристичних дестинацій і туристичних брендів Львівщини

Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки

Окрім основних стратегічних документів – регіональних стратегій розвитку, у Львівській області була розроблена Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки та План заходів із її впровадження. Потреба в «гірській» стратегії обумовлена специфікою та складністю вирішення питань розвитку гірських територій. В основі стратегії лежить економічна підтримка, підвищення конкурентоспроможності, запобігання депопуляції, збереження екологічної функції та етнокультурної спадщини гірських районів. Стратегія декларує 4 ключові завдання, два з яких декларують максимальну інтеграцію галузей культури та туризму, а саме:

- збереження й розвиток етнокультурної спадщини через:
 - ✓ реконструкцію та належне утримання мережі будинків культури, клубів, бібліотек, народних домів, організації на їх основі осередків культурного життя місцевих громад;
 - ✓ відновлення й охорону об'єктів історичної, природної та культурної спадщини на гірських територіях, популяризації історико-культурних надбань;
 - ✓ сприяння відновленню й розвитку художніх народних промислів;
 - ✓ збереження та реставрацію унікальної дерев'яної сакральної архітектури регіону;
- створення сприятливих умов для подолання економічної депресивності гірських територій через розробку та забезпечення реалізації низки цільових економічних підпрограм, зокрема «Етнотуризм», «Історико-культурний туризм».

Проміжні висновки

1. Стратегії розвитку Львівської області (2020 та 2027) приділяють значну увагу галузям культури та туризму. При цьому галузі туризму надається більший пріоритет, що підтверджується її статусом окремої стратегічної цілі.
2. Інноваційним в Стратегії 2027 можна вважати розвиток економічної компоненти культурно-мистецької сфери, зокрема підтримку креативних індустрій з використанням регіональних традицій і орієнтованих на розвиток творчої молоді.
3. Більш комплексною в обох стратегіях виглядає перспектива розвитку туризму, яка, окрім суто «своїх» питань (розвиток інфраструктури, покращення доріг, транспортне забезпечення тощо), ставить завдання щодо підвищення якості регіонального туристичного продукту, у тому числі через підтримку історичної та культурної спадщини.
4. Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки чітко ув'язує соціально-економічний розвиток територій з гармонійним поєднанням розвитку галузей культури та туризму через збереження й розвиток етнокультурної спадщини та розробку і реалізацію низки цільових економічних підпрограм, зокрема «Етнотуризм», «Історико-культурний туризм».

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на муніципальному рівні

Бачення ситуації в галузях культури та туризму на муніципальному рівні було проаналізовано на основі стратегічних документів міста Львова, як визнаного лідера в Україні в галузі туризму, який активно використовує

всі сфери культури, що є основою туристичної привабливості територій (культурна спадщина, перформативне та сценічне мистецтво, образотворче мистецтво, культурно-креативні індустрії, культурні маршрути). Основним стратегічним документом розвитку міста Львова є Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025. Паралельно цій стратегії діє ще низка інших стратегічних документів, прийнятих в різний час, які розширюють та модернізують окремі положення Комплексної стратегії та тісно ув'язані між собою. Такими документами являються:

- Стратегія розвитку культури Львова до 2025 року від 08.06.2017;
- Програма розвитку туристичної галузі Львова на 2016-2022 роки;
- Інтегрована концепція розвитку центру Львова до 2021 року від 20.04.2011;
- Інтегрована концепція розвитку Львова до 2030 року (проект);
- Стратегія прориву від 20.06.2019.

Окремо розроблені і затверджені Стратегія розвитку громад Рясне та Сихів м. Львова від 23.02.2018

В таблиці наведена зведена інформація вибраних тез із цих документів щодо сильних і слабких сторін ситуації в галузях культури і туризму та, відповідно - пропонувані шляхів подальшого розвитку.

Таблиця

Слабкі сторони	Сильні сторони
▪ Культурна пропозиція зосереджується переважно у центральній частині міста. ▪ Відсутність комфортних умов та актуального змістового наповнення мережі культурно-освітньої інфраструктури міста стримує активне споживання культурного продукту ▪ Значна кількість матеріальних та нематеріальних пам'яток культури вимагає значних ресурсів на їх збереження ▪ Львів'янам бракує відповідального та свідомого ставлення до "успадкованого" культурного середовища. Значна частина мешканців та гостей міста не має уявлення про багатство та різноманітність міської культури ▪ Брак загальної довіри в українському суспільстві. У культурному секторі це відображається у конкуренції за ресурси, яка виснажує громадський сектор, кризи ідей у державному секторі, який монополізує ресурси бюджетної сфери ▪ Недостатній акцент на якості культурних проєктів, схильність до спрощення трактування суспільних та культурних процесів, брак взаємодії та порозуміння між різними середовищами, уникання відповідальності та пошуку консенсусу у складних питаннях, закритість та маргіналізація окремих груп, нетерпимість, відсутність адекватного сприйняття критики ▪ У зв'язку із жорсткою системою бюджетного фінансування та негнучкою вертикаллю управління у сфері культури сформувалась ситуація, в якій бюджетні установи функціонують за пасивними схемами отримання грошей. ▪ Водночас, в альтернативі до них формується активне середовище культурних громадських організацій, які пропонують сучасний, якісний продукт та не залежать від "бюджетної голки". Проте бюджетні установи культури залишаються найбільш доступним культурним продуктом у місті та відіграють роль основних культурних центрів, які формують уявлення та сприйняття містянами культури. ▪ Модернізація музеїв. Потребують переробки та допасування до сучасних культурних та туристичних потреб старі концепції виставок	▪ Історична частина міста, у якій переважають будівлі з різних історичних епох, здебільшого збереглася і з 1998 р. ▪ належить до культурної спадщини ЮНЕСКО. Близько 11 % історичних архітектурних пам'яток України знаходяться у Львові ▪ Середмістя є туристичним і культурним центром міста. Тут зосереджені музеї, галереї, театри, концертні зали та кінотеатри Це культурне розмаїття є візитною карткою Львова ▪ Практично усі музейні заклади міста перебувають у приміщеннях, що є видатними пам'ятками архітектури. У фондах музеїв Львова зосереджено понад 1,2 млн. одиниць збережень основного фонду, які складають понад 10% від усього Музейного фонду України ▪ Важливими культурними подіями є численні фестивалі та акції, які щороку відбуваються під відкритим небом на вулицях історичного центру міста ▪ Крім численних архітектурних пам'яток та музеїв, туристів найбільше приваблює розмаїття ресторанів, кафе, магазинів та культурних пропозицій, а також понад 100 великих публічних заходів, які щороку відбуваються у місті ▪ 2009 року Львову присвоєно статус культурної столиці України

Відповідно до аналізу оцінки ситуації в галузях на рівні регіональних стратегічних документів пропонуються перспективні напрямки їх подальшого розвитку, зокрема:

- реформування культурних політик. Створення умов та інструментів ефективної діяльності в сфері культури;
- децентралізація культури: розбудована сучасна культурна інфраструктура у всіх районах міста, створені активні культурні громадські простори;
- збереження історичного середовища Львова для наступних поколінь. Досягнення самоідентифікації мешканців Львова з історичною культурною спадщиною. Відповідальне ставлення до культурної спадщини;
- організація, координація та проведення туристично привабливих заходів;
- заохочення новаторських тенденцій та експериментальних проектів у сфері туризму;
- формування креативного Львова.

Проміжні висновки

1. Аналіз стратегічних документів міста Львова на предмет розвитку культурно-мистецької сфери в контексті покращення туристичної привабливості території засвідчив, що оцінка ситуації здійснюється достатньо динамічно і реалістично, чому підтвердження – значна кількість взаємопов'язаних стратегій, розроблених в різний час і залученість до розробки документів дуже різних категорій учасників – пересічних містян, представників органів влади, фахівців, широкого кола інституцій, бізнесу, експертів, у тому числі міжнародних.
2. Особливо прогресивним виглядає документ «Стратегія прориву», який декларує, що основою розвитку міста стає наявність креативних людей, що Львів - це не лише комфортне і красиве місто, а динамічне середовище для постійного особистісного росту та самореалізації. І одним із ключових напрямків розвитку якого є розвиток індустрії гостинності, зокрема створення альтернативних туристичних маршрутів, розвиток нових підходів до туризму.
3. Окрім типових проблем культури міста, як то - недостатнє фінансування закладів культури чи потреба у колосальних обсягах коштів на збереження і реставрацію значної кількості матеріальних пам'яток культури, у стратегічних документах зафіксовані тези, які різко відрізняються від оцінки ситуації на рівні областей України. Мова йде про брак відповідального та свідомого ставлення до "успадкованого" культурного середовища; брак взаємодії та порозуміння між різними середовищами, уникання відповідальності та пошуку консенсусу у складних питаннях; недостатній акцент на якості культурних проектів, схильність до спрощення трактування суспільних та культурних процесів.
4. Достатньо гостро ставиться питання про кризу ідей у державному секторі, який монополізує ресурси бюджетної сфери; про взаємовідношення бюджетних установ культури, які функціонують за пасивними схемами отримання грошей та середовищем культурних громадських та бізнесових організацій, які пропонують сучасний, якісний продукт.
5. Одночасно насторожує факт, що розвиток туристичної привабливості Львова зациклений на самому місті і практично ігнорує культурно-туристичну політику області. В жодному із стратегічних документів не відображено взаємозв'язки в галузях культури і туризму міста і населених пунктів області, навіть близько розташованих.
6. При цьому в самих стратегічних документах відзначається, що культурна пропозиція Львова зосереджена переважно у центральній частині міста і відповідно ставиться питання про розбудову сучасної культурної інфраструктури у всіх районах міста. Однак, аналіз стратегій таких районів (Сихів та Рясне) свідчить про достатньо формальне вирішення цього питання. При цьому майже не приділяється увага містечкам, що є частиною Львова. Мова йде, зокрема про Винники, які мають багату культурну історію і сучасні ідеї розвитку культурно-мистецької сфери для покращення туристичної привабливості містечка.

Бачення ситуації в галузях культури зовнішніми експертами

В питанні оцінки зв'язків культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території також є важливим бачення зовнішніх експертів. Для виявлення цього питання був використаний чи не єдиний документ - Звіт експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України»¹, який дав оцінку стану реформування культурної політики та запропонував відповідні рекомендації, відображені в таблиці.

Таблиця

Слабкі сторони	Сильні сторони
----------------	----------------

¹ http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=245250759

▪ Низький рівень розуміння реформ, які пропонується здійснити, і яким буде їхній результат ▪ Існує страх, що надання культурних послуг та повноваження щодо збереження культурної спадщини будуть передані на місцевий рівень ▪ Цінність культурних інвестицій не до кінця розуміється на місцевому рівні та обмежується старою та вузькою концепцією («Культура – це добре для туризму і збереження ідентичності») ▪ Низький рівень довіри багатьох стейкхолдерів до урядових ініціатив ▪ Пересічна публіка продовжує сприймати культуру як щось надлишкове, вторинне, або як прерогативу багатіїв. Культура класифікується як щось побічне і несуттєве ▪ Складність у вимірюванні ефекту культурних інвестицій, що є джерелом недовіри ▪ Недостатність статистичних інструментів, де продовжують панувати дані щодо вироблення матеріальних благ	▪ Існує вікно можливостей та винятковий шанс для України здійснити фундаментальні зміни в системі управління культурної політики та досягти суттєвого покращення та систематичності у наданні послуг, на базі існуючої культурної інфраструктури, ресурсів та законодавства ▪ Підтримати та допомогти у досягненні суттєвих змін може міжнародна допомога та допомога ЄС ▪ Процес децентралізації є можливістю переглянути існуючі структури та управлінські методи з метою оптимізації надання послуг, спрямованих на підвищення рівня доступу до знань, до цифрових технологій, збереження пам'яті про населені місця та традиції (включаючи ремесла), але водночас підтримуючи сучасні творчі та креативні прояви
--	--

Відповідно до аналізу оцінки ситуації зовнішніми експертами пропонуються перспективні напрямки їх подальшого розвитку (рекомендації), зокрема:

- Покращити економічну ефективність у наданні послуг
- Оптимізувати культурні ресурси (спадщина, таланти, індустрія, інфраструктура) для економічного та соціального розвитку (туризм, залучення інвестицій, креативне підприємництво)
- Залучати місцеву підтримку для надання культурних послуг та інвестування в культуру
- Надавати пріоритетну фінансову підтримку культурним центрам, які розробили стратегію за результатами консультацій з місцевими стейкхолдерами
- Утворювати мережі та розвиток креативних хабів з метою внесення внеску у розвиток місцевих креативних екосистем
- Підтримувати співробітництво та міжсекторальну взаємодію мистецтва та науки або креативних навичок і індустрії
- Сприяти реалізації державно-приватного партнерства з метою збільшення фінансування та підвищення управлінського рівня менеджерів
- Законодавчо забезпечити: збереження культурної спадщини та її ідентифікації; управління об'єктами спадщини; контролю ремонтних та реставраційних робіт
- Започаткувати комунікаційну кампанію з метою пояснення різноманітних впливів інвестування у культуру на місцевий економічний та соціальний розвиток
- Розвивати комунікативну стратегію щодо місцевих органів влади та стейкхолдерів з метою промоції культури як рушійної сили місцевого соціально-економічного розвитку
- Підтримати процес оцифрування робіт та ініціатив, спрямованих на популяризацію української культури у цифровому форматі
- Запровадити систему податкових стимулів задля підвищення привабливості приватних інвестицій та сприяння розвитку схем співфінансування з приватними особами, так само як і між державними органами влади
- Створити державний гарантійний фонд для заохочення кредитування культурних операторів та індустрій з боку фінансових інституцій
- Забезпечити підтримку розвитку місцевих культурних стратегій, а також сектору креативних індустрій

Проміжні висновки

1. Аналіз ситуації здійснений у контексті процесу децентралізації в Україні, що наділяє місцеві влади відповідними компетенціями у сфері культури ставить під питання традиційні відносини між центральними, регіональними та місцевими органами владами, зокрема у частині розподілу функцій, відповідальності та фінансування галузі культури.

2. Висловлюються побоювання, що галузь культури стане жертвою скорочень бюджету завдяки тому, що культурні послуги на місцевому рівні мають низький пріоритет. А це ставить під загрозу існуючу місцеву культурну інфраструктуру, мистецьку освіту, збереження культурної спадщини.
3. Цінність культурних інвестицій не до кінця розуміється на місцевому рівні та обмежується старою та вузькою концепцією («Культура – це добре для туризму і збереження ідентичності»)
4. Процес децентралізації є можливістю переглянути існуючі структури та управлінські методи з метою оптимізації надання культурницьких послуг і водночас надати підтримку розвитку сучасних творчих та креативних ініціатив.
5. В першу чергу зміни повинні торкнутися оптимізації культурних ресурсів і покращення економічної ефективності у наданні послуг, а також активного їх залучення для економічного та соціального розвитку, зокрема через туризм, залучення інвестицій, креативне підприємництво.
6. Експертами також пропонуються конкретні завдання щодо можливих змін, а саме: створення мережі та розвиток креативних хабів; підтримка розвитку місцевих культурних стратегій, а також сектору креативних індустрій.
7. Значна увага приділена і розвитку системи фінансової підтримки культурної інфраструктури - сприяти реалізації державно-приватного партнерства; запровадити систему податкових стимулів задля підвищення привабливості приватних інвестицій та сприяння розвитку схем співфінансування; створити державний гарантійний фонд для заохочення кредитування культурних операторів та індустрій з боку фінансових інституцій.

3.4. Інституційне забезпечення впровадження політик в галузях культури і туризму

На національному рівні

Галузь культури

Відповідно до Закону “Про культуру” Кабінет Міністрів України щороку затверджує програму діяльності центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, з розвитку культури на відповідний рік (далі - Програма діяльності з розвитку культури), що визначає стратегічні цілі та пріоритетні завдання державної політики у сфері культури на певний календарний рік, а також заходи, що плануються та здійснюватимуться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань.

Відповідно до Положення Про Міністерство культури України, Мінкультури є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кінематографії, відновлення та збереження національної пам’яті, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин.

Міністерство культури та інформаційної політики щороку не пізніше 1 жовтня розробляє та подає Кабінету Міністрів України проект Програми діяльності з розвитку культури на наступний календарний рік. До участі у розробленні Програми діяльності з розвитку культури залучаються інші центральні органи виконавчої влади, до компетенції яких належать питання виконання завдань у сфері культури, зокрема центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері освіти і науки, державної політики економічного і соціального розвитку, та інші.

Важливо зазначити, що Постановою Кабінету Міністрів України «Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади» від 4.12.2019² було створено низку центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Мінкультури, а саме:

- Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти;
- Державна інспекція культурної спадщини;
- Державна служба охорони культурної спадщини, що реалізує державну політику у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

27 травня 2020 року Кабінет Міністрів прийняв постанову про перейменування Державного агентства з питань мистецтв на Державне агентство з питань мистецтв та мистецької освіти. Відповідно до рішення Уряду цей центральний орган виконавчої

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2019-%D0%BF>

влади реалізовуватиме державну політику у сфері мистецтв та спеціалізованої мистецької освіти. Постанова також передбачає ліквідацію Державного агентства з питань мистецької освіти.

Ці зміни на думку Мінкультури є продовженням реформи державного управління в частині розмежування функцій формування стратегування і реалізації політик. Реформоване міністерство має сконцентруватись виключно на формуванні політик та правил галузі, повністю передавши реалізацію політик профільним державним агентствам. Нова модель управління до певної міри копіює «британську модель» управління культурною «на відстані витягнутої руки», тобто делегування повноважень і ухвалення рішень різним профільним агенціям та інститутам. Для кожного агентства визначена конкретна ціль та пріоритетні завдання, які необхідно досягнути в найближчі роки, а саме:

Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти

Цілі

1. Збільшення вдвічі кількості людей, що відвідують культурні події як в цілому, так і секторально
2. Початкова мистецька освіта – базова культурна послуга, доступна за місцем проживання
3. Абітурієнти свідомо обирають навчання мистецьким професіям
4. Випускники мистецьких коледжів та закладів вищої освіти є конкурентоспроможними і адаптованими до вимог ринку праці.
5. Підвищено рівень академічної мобільності студентів, докторантів та викладачів закладів мистецької вищої освіти.

Завдання

- Реалізувати Концепцію та план заходів з реформування системи забезпечення населення культурними послугами
- Модернізувати інфраструктуру для надання культурних послуг (у т.ч. через мультифункціональні центри культурних послуг)
- Запровадити стандарт замовлення і виконання театрами, концертними залами, філармоніями сучасних українських і сучасних світових мистецьких творів (не менше 20%)
- Розробити концепцію та запровадити Інститут перформативних мистецтв
- Ребрендинг мистецької школи як осередка культурного життя громади
- Запровадження інклюзивної мистецької освіти
- Ефективне управління мистецькими закладами вищої освіти
- Створення «ринку» підвищення кваліфікації працівників галузі, який працює за принципом «гроші йдуть за працівником» (зміна моделі фінансування
- Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – НАККіМ)

Кроки в перший рік роботи

1. Набір ефективної менеджерської команди
2. Запуск і реалізація пілотних проектів з модернізації інфраструктури для надання культурних послуг
3. Впровадження стандартів забезпечення населення публічними послугами
4. Удосконалення проектно-цільового механізму фінансування системи надання культурних послуг через стимулювання залучення різних джерел фінансування різних рівнів для реалізації культурних проектів
5. Запровадження електронного квитка у закладах культури
6. Створення ефективних моделей управління театральними та концертно-видовищними закладами
7. Запуск першої фази пілотного проекту із запровадження інклюзивної мистецької освіти на рівні окремих шкіл/територіальних громади.
8. Реалізація пілотного проекту «Мистецька школа - осередок культурного простору громади» (моделювання доступу до початкової мистецької освіти спільно з ОТГ).
9. MOM – мистецька освіта майбутнього.
12. Проведення серії навчальних семінарів-практикумів для керівників та педагогічних працівників закладів початкової та фахової передвищої мистецької освіти
13. Аналіз ринку праці та професій в сфері мистецької освіти

Державна служба охорони культурної спадщини України

Цілі

1. Понад 50% громадян розуміють, усвідомлюють та поділяють візію України
2. Стійке зростання індексу ідентичності в 2023 році у порівнянні із 2020 роком: відчуття громадянами своєї приналежності до України із збереженням етнічного, релігійного та культурного різноманіття.
3. Збільшення вдвічі кількості людей, що відвідують культурні події як в цілому, так і секторально

Завдання

- Відновлення ефективної системи управління охороною культурної спадщини (у т.ч. нематеріальної) на усіх рівнях
- Створення регіональної мережі контролю за збереженням культурних цінностей та культурної спадщини
- Формування національної інфраструктури даних в сфері охорони культурної спадщини
- Створення та будівництво Музею сучасного мистецтва
- Сприяти запуску та функціонуванню ринку творів мистецтва
- Управління закладами та об'єктами

Кроки в перший рік роботи

1. Набір ефективної менеджерської команди
2. Створення територіальних відділень в регіонах
3. Запуск і реалізація пілотних проєктів з формування національної інфраструктури даних в сфері охорони культурної спадщини
4. Запуск і реалізація пілотних проєктів з діджиталізації надання адміністративних послуг в сфері переміщення культурних цінностей
5. Удосконалення системи управління охороною культурної спадщини на усіх рівнях – створення ефективної вертикалі управління в регіонах
6. Наповнення Національного переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини новими елементами

Державна інспекція культурної спадщини

Цілі

1. Контроль за дотриманням законодавства в сфері охорони культурної спадщини
2. Підвищення ефективності управління державною частиною Музейного фонду України

Завдання

- Посилення контролю за виконанням законодавства у сфері охорони культурної спадщини
- Посилення відповідальності за неналежний облік, зберігання та утримання культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини (підвищення штрафних санкцій)
- Відновлення системи нагляду за виконанням робіт з дослідження, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосування та музеєфікації пам'яток, об'єктів всесвітньої спадщини та інших робіт на них

Кроки в перший рік роботи

1. Набір ефективної менеджерської команди
2. Запуск і реалізація пілотних проєктів в сфері контролю за переміщенням культурних цінностей та захисту нерухомої культурної спадщини
3. Узагальнення практики застосування законодавства з питань контролю у сфері охорони культурної спадщини
4. Розроблення та впровадження комунікаційної стратегії (просвітницька робота) щодо підвищення обізнаності громадян та юридичних осіб щодо державної політики в сфері охорони культурної спадщини (у співпраці з органами місцевого самоврядування).

Одна із ключових цілей реформування управління культурою - впровадження учасницької моделі урядування була реалізована через створення нових культурних інституцій, а саме:

Український культурний фонд. Державна установа, створена у 2017 році, на підставі відповідного Закону України, з метою сприяння розвитку національної культури та мистецтва в державі, забезпечення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості і суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір. Фонд, впроваджуючи нові механізми надання орієнтованої на результат конкурсної державної фінансової підтримки ініціативам у сфері культури та креативних індустрій, сприяє творенню розвиненої екосистеми культури та креативності в Україні, яка уможливорює породження та розповсюдження в суспільстві нових сенсів та спільних цінностей, а також сприяє збереження культурної спадщини та розвитку української культури в контексті актуальних світових тенденцій.

Український інститут. Український інститут – це державна установа, яка представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Інститут був заснований Кабінетом Міністрів України у 2017 році та належить до сфери управління Міністерства закордонних справ. Серед основних завдань Інституту: підвищення впізнаваності України у світі через поширення знання про Україну, популяризація української мови та культури за кордоном, розбудова міжнародного діалогу через підтримку міжнародних обмінів, забезпечення участі України у проєктах співпраці в галузі креативних індустрій, культури, освіти, науки, економіки та інших сферах, поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності.

Інститут Книги. Державна установа при Міністерстві культури України, має шість основних програм: промоція української літератури за кордоном — міжнародні проекти, участь у закордонних книжкових ярмарках, створення глобальної мережі партнерів та зацікавлених в українській літературі осіб; програма підтримки перекладів — сприяння появі перекладів української літератури шляхом надання грантів для іноземних видавництв; програма “Українська книга” — підтримка та сприяння розвитку українського книжкового ринку через фінансування нових видань; програма “Цифрова бібліотека” — проект створення повної цифрової бази української класики, нових книжок і рідкісних видань, доступних кожному; програма промоції читання в Україні — низка національних проектів, мета яких — підвищити рівень і якість читання населення; програма поповнення фондів публічних бібліотек — поповнення фондів публічних книгозбірень по всій Україні актуальними виданнями.

Також питаннями культурно-мистецької сфери відає Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, а саме: культурно-просвітницька діяльність (видавнича справа, бібліотечна справа, народні художні промисли); культурно-мистецька діяльність (професійні творчі спілки, театри, музика, школи естетичного виховання, арт-ринок, дизайн, галереї, організація виставок, концертів, фестивалів тощо); аудіовізуальний ринок; охорона історико-культурної спадщини (музейна справа, архівна справа, діяльність заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей). При Комітеті діє Громадська рада. До основних функцій Комітету належить підготовка проектів законодавчих актів на розгляд Верховної Ради України; підготовка питань, які пропонується розглянути на парламентських слуханнях у Верховній Раді України та на слуханнях у Комітеті; проведення конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо.

Туристична галузь

У Законі «Про туризм» визначено, що регулювання в галузі туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції.

Реформування Міністерства культури та інформаційної політики у 2019 році передбачало, що міністерство сконцентрувалось виключно на формуванні політик та правил галузі, повністю передавши реалізацію політик, зокрема в галузі туризму - Державному агентству розвитку туризму України (ДАРТ), що діє на підставі Положення³, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України у грудні 2019 року.

Згідно Положення ДАРТ «є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики і який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів)».

Для агентства визначена конкретні цілі та пріоритетні завдання, які необхідно досягнути в найближчі роки, а саме:

Цілі:

1. Кількість закордонних туристів зростає як мінімум на 500 000 щороку
2. Кількість людей, що виїжджали до іншої області, зросла вдвічі

Завдання

- Сприяти визначенню місця України на туристичній мапі світу
- Створити «контентну пропозицію» з існуючих об'єктів притягання
- Промотувати об'єкти притягання всередині і зовні країни
- Сприяти включенню українських об'єктів притягання до європейських туристично-культурних маршрутів
- Сприяти визначенню місця України на туристичній мапі світу

Кроки в перший рік роботи:

1. Набір ефективної менеджерської команди
2. Розробка детального плану підтримки галузі
3. Затвердження переліку пріоритетних напрямів та регіонів в рамках проекту “Магніти України”
4. Адаптація стандартів UNWTO, затвердження на національному рівні
5. Синхронізація заходів з промоції України з перевізниками та великими туристичними агентами
6. Проведення якісних промо-кампаній закордоном в обраних країнах, а також всередині України для розвитку внутрішнього туризму.

³ <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-diyalnosti-derzhavnog>

Станом на 1 вересня 2020 року Державне агентство розвитку туризму України перебуває в стані становлення. 30 липня 2020 року спільно з Українським культурним фондом агентством був ініційований конкурс (лот 9) «Культурно-пізнавальний (внутрішній) туризм» із бюджетом 100 млн. грн. в рамках програми «Культура в часи кризи: інституційна підтримка» із бюджетом 580,9 млн. грн.

Також в складі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України діє департамент туризму та курортів на основі Положення⁴ про департамент, затвердженого Наказом Міністерства від 22.07.2016. Однак, на офіційному сайті ⁵ в структурі міністерства департамент туризму та курортів не значиться.

Згідно Положення «головною метою департаменту туризму та курортів є формування і реалізація державної політики у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів)».

Важливо відзначити, що саме на Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України покладено обов'язки відповідального виконавця Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017.

Консультативно-дорадчі органи

Серед 14-ти консультативно-дорадчих органів Міністерства культури та інформаційної політики щодо питань туризму не зафіксовано жодного органу. Станом на 1 вересня 2020 року йде процес формування складу Експертної ради з питань розвитку туризму і курортів при Державному агентстві розвитку туризму України.

Натомість при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України у 2016 році відповідними наказами міністерства були затверджені Рада туристичних міст і регіонів, основними завданнями якої є підготовка пропозицій і рекомендацій щодо: формування та підвищення ефективності державної політики у сфері туризму та курортів, визначення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, і шляхів їх вирішення; покращення координації діяльності місцевих органів, формування конкурентоспроможних національного, регіонального та місцевого туристичних продуктів, їх просування на внутрішньому та міжнародному ринках, а також Наукова рада з туризму та курортів, головною метою якої є розроблення пропозицій та рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень у сфері туризму, організації наукових досліджень та проведення науково-дослідних робіт у цій сфері.

Також питаннями туризму відає Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, опис діяльності якої наведений вище.

Проміжні висновки

1. Формування і реалізацію державної політики в галузях культури і туризму на центральному рівні здійснює Міністерство культури та інформаційної політики. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Питання утворення деяких центральних органів виконавчої влади» від 4.12.2019 було створено відповідні центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Мінкультури, зокрема: Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти; Державна інспекція культурної спадщини; Державна служба охорони культурної спадщини, що реалізує державну політику у сферах охорони культурної спадщини, музейної справи, вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.
2. Відповідно до цих змін за Мінкультури закріплювались функції формування політик та правил галузі, а реалізація політик повністю передавалась профільним державним агентствам. Станом на 1.09.2020 державні агентства розпочали свою діяльність і перебувають в стані становлення.
3. Окрім цього, у віданні Мінкультури створено низку державних установ, які впроваджують відповідні політики міністерства в галузі культури, а саме: Український культурний фонд та Інститут Книги.
4. При Міністерстві закордонних справ України також діє Український інститут, до основних завдань якого належить, зокрема розбудова міжнародного діалогу через підтримку міжнародних обмінів, забезпечення участі України у проектах співпраці в галузі креативних індустрій та культури.
5. Формування і реалізацію державної політики в галузі туризму та курортів на центральному рівні здійснюють на сьогодні принаймні три органи - Міністерство культури та інформаційної політики (формування політики та правил галузі), Державне агентство розвитку туризму України (впровадження

⁴ file:///C:/Users/New/Downloads/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7_1202_22.07.2016.pdf

⁵ <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=983e66e6-dfd0-400e-b1b5-d0c6d64a6377&title=StrukturaMinisterstva2019>

політики Мінкультури в галузі туризму та курортів) та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

6. Важливу функцію в системі формування, контролю і, до певної міри інтеграції, державної політики в галузях культури і туризму відіграє Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики до основних функцій якого належить підготовка проектів законодавчих актів на розгляд Верховної Ради України; підготовка питань, які пропонується розглянути на парламентських слуханнях.
7. При Міністерстві культури та інформаційної політики та Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України діє низка профільних консультативно-дорадчих органів, завдання яких – сприяти формуванню і реалізації державної політики в галузях культури і туризму. При цьому при Мінкультури відповідний консультативно-дорадчий орган в галузі туризму відсутній, а при Мінекономіки створено 2 органи - Рада туристичних міст і регіонів та Наукова рада з туризму та курортів, яка активно брала участь у розробці Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року.

На регіональному рівні

На регіональному рівні державне управління розвитком регіонів, у тому числі галузями культури і туризму, представлене місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Своєю чергою, систему органів виконавчої влади складають місцеві державні адміністрації та виконавчі органи місцевих рад. Відповідно ці органи в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку, реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

У складі місцевих державних адміністрацій утворюються відповідні структурні підрозділи. Відповідно до визначених законом галузевих повноважень на ці структурні підрозділи покладається виконання з поміж іншого таких завдань як аналіз стану та тенденцій соціально-економічного розвитку у відповідній галузі у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці; участь у підготовці проектів обласних цільових програм. На рівні Львівської області інституційне забезпечення функціонування та розвитку галузей культури і туризму здійснюють:

Департамент з питань культури, національностей та релігій

За питання впровадження державної культурної політики відповідає департамент з питань культури, національностей та релігій Львівської обласної державної адміністрації, який підпорядковується голові обласної державної адміністрації, а також підзвітний і підконтрольний Міністерству культури України.

Основним інструментом забезпечення виконання культурної політики Львівщини є *Комплексна програма розвитку культури на 2018-2020 роки*, відповідальним виконавцем якої є Департамент. Департамент також забезпечує проведення конкурсних складових програми та координацію заходів проектів міжнародної технічної допомоги в частині співфінансування з обласного бюджету.

Управління охорони культурної спадщини

У різний час пам'ятками архітектури опікувалося управління охорони культурної спадщини у Львівській ОДА. Кілька років тому його черговий раз ліквідували, залишивши однойменний відділ у складі Департамент архітектури та розвитку містобудування. Як виявилось, таке рішення було неефективним - замало фахівців, ініціатив. В липні 2020 року Управління охорони культурної спадщини було відновлено і займатиметься моніторингом, виявленням та обліком пам'яток, їх охороною та збереженням. Управління буде відповідати за реалізацію обласної цільової програми «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки», яка повністю орієнтована на формування пам'яткоохоронної політики, збереження і популяризація пам'яток культурної спадщини області, а також забезпечуватиме координацію заходів проектів міжнародної технічної допомоги в частині співфінансування з обласного бюджету, реалізацією державних програм.

Управління туризму та курортів

Основними завданнями Управління є реалізація державної політики у сфері туризму та курортів. Управління підпорядковується голові обласної державної адміністрації, а також підзвітне і підконтрольне Міністерству економічного розвитку і торгівлі України.

Управління відповідає за реалізацію *Програми розвитку туризму та курортів у Львівській області*, яка в основному займається розробкою й апробацією нових туристичних маршрутів, формуванням та утвердженням позитивного іміджу Львівщини як туристичної дестинації. Управління також забезпечує координацію заходів проектів міжнародної технічної допомоги в частині співфінансування з обласного бюджету.

Управління капітального будівництва

Основними завданнями Управління є реалізація державної політики у галузі будівництва. Управління підпорядковується голові обласної державної адміністрації, а також підзвітне і підконтрольне Міністерству розвитку громад та територій України.

Управління відповідає за реалізацію Програми капітального будівництва, до сфери якої також належить реставрація та реабілітація об'єктів пам'яток архітектури, будівництво та капітальний ремонт об'єктів туристичної інфраструктури.

Львівська обласна рада

Львівська обласна рада через постійні депутатські комісії здійснює контроль за виконанням рішень ради, у тому числі за підготовку і виконання обласних цільових програм. Контроль за виконанням 3-х ключових програм покладено на *Постійну комісію з питань культури, історико-культурної спадщини, туризму, духовного відродження та засобів масової інформації*. Об'єднання на рівні однієї комісії всіх ключових програм дозволяє в значній мірі погоджувати всі питання щодо моніторингу заходів програм, оцінки ефективності за участі як депутатів обласної ради, так і запрошених представників профільних департаментів, зовнішніх експертів.

Дорадчо-консультативні органи

На регіональному рівні функціонують *Громадські ради (ГР)* при обласних та районних державних адміністраціях на основі відповідних положень. Громадська рада при Львівській обласній державній адміністрації була створена у 2015 році і з того часу двічі змінювала формат роботи та обновлювала склад. Кількісний склад – 191 особа, що є рекордом для України.

У складі Громадських рад формуються профільні комісії, які відповідають за своє коло питань. ГР при Львівській облдержадміністрації налічує 30 комісій. Питаннями розвитку культури і туризму займаються 3 комісії: з питань культури, національностей та релігій; з питань архітектури, розвитку містобудування та капітального будівництва; туризму та курортів. Звіт ГР за 2017-2019 роки⁶ засвідчив, що робота комісій є формальною. До основних досягнень КР (за 3 роки!) відноситься зокрема: «підтримали законопроект № 5670-д-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної; завдяки членам Громадської ради при ЛОДА збережено рекреаційно-відпочинкову зону Регіонального ландшафтного парку Знесіння; домоглися збереження та дотримання основних профілів використання об'єктів культурної спадщини Львівської області; проведено ряд заходів, спрямованих на відновлення музеїв Львівської області; спільно з Творчою спільнотою Львівщини провели круглий стіл стосовно підняття рівня культури на території Львівської області».

Проміжні висновки

1. Політику розвитку галузей культури і туризму у Львівській області забезпечують профільні департаменти Львівської обласної державної адміністрації шляхом реалізації відповідних обласних цільових програм.
2. Постійна комісія з питань культури, історико-культурної спадщини, туризму, духовного відродження та засобів масової інформації Львівської обласної ради об'єднує всі ключові програми, що дозволяє в значній мірі погоджувати питання підтримки культурно-мистецької сфери для покращення туристичної привабливості області за участі депутатів обласної ради, представників профільних департаментів, зовнішніх експертів.
3. Громадська рада при Львівській обласній державній адміністрації на сьогодні не відіграє значимої ролі для координації дій органів влади з громадськістю, однак, саме по собі існування такої структури свідчить про еволюцію державної політики і спроби підвищення її ефективності.

На муніципальному рівні

Характерною особливістю Львівської міської ради є те, що тут із 2016 року діє окремий департамент розвитку паралельно із департаментом економічного розвитку. Департамент розвитку утворений з метою впровадження політики виконавчих органів міської ради щодо організації заходів, пов'язаних з підготовкою та реалізацією спортивних проєктів та туристичних подій, впровадження сучасних інформаційних технологій у міській раді та підпорядкованих їй підприємствах і установах. До його складу входить три управління:

- Управління інформаційних технологій
- Управління культури
- Управління туризму.

Також у підпорядкуванні Департаменту перебуває 5 комунальних підприємств:

- Комунальна установа «Інститут стратегії культури»
- Комунальна установа «MoloDvizhCenter.Lviv/МолоДвіжЦентр.Львів»
- ЛКП «Львівське конференц-бюро»
- ЛКП «Львівське радіо»
- ЛКП «Міський центр інформаційних технологій».

Окремо можна виділити комунальну установу *Інститут міста* - аналітичний центр, який був створений Львівською міською радою 21 травня 2009 року. Організаційно-правова форма — комунальна установа із

⁶ https://loda.gov.ua/gromadanska_rada

статусом неприбутковості. Інститут міста успішно координує впровадження Комплексної стратегії розвитку, Стратегії конкурентоспроможності та розробляє інші галузеві стратегії, займається питаннями підвищення якості планування та прогнозування для міста.

У галузі культури

Слід підкреслити, що у Львівській міській раді **Управління культури** перебуває у складі саме Департаменту розвитку, а не Департаменту гуманітарної політики. Це відразу демонструє роль культури у баченні керівництва міста для його розвитку.

Серед повноважень та завдань управління культури можна виокремити такі:

- розробка програм та координація маркетингової діяльності у сфері культури, сприяння закріпленню статусу міста як культурного центру України та Європи, всебічна популяризація міської культури на місцевому, державному та світовому рівнях;
- активна підтримка всебічного розвитку культури у Львові та надання консультативних послуг для розвитку культурних індустрій, громадських ініціатив та організацій культурно-мистецької сфери;
- заохочення новаторських тенденцій та експериментальних проєктів у культурно-мистецькій сфері;
- розробка та впровадження стратегії розвитку культури у м. Львові, концепцій та стратегій розвитку установ культури.

Інститут стратегії культури (ІСК) – це муніципальна установа, створена для координації процесу реалізації та моніторингу Стратегії розвитку культури міста Львова 2025. Місія Інституту - аналітична підтримка інституцій та ініціатив, які діють в культурно-мистецькій сфері, підвищення інституційної спроможності та сприяння розвитку потенціалу культурних середовищ Львова.

Серед головних завдань ІСК:

- збір даних та дослідження актуальних культурних процесів;
- моніторинг виконання Стратегії розвитку культури;
- створення та адміністрування муніципального Фонду культури;
- проведення Конгресу культури;
- міжнародна співпраця та культурна дипломатія;
- створення та подання заявки на титул Європейської Столиці Культури;
- налагодження комунікації поміж інституціями, організаціями та закладами культури.

Управління архітектури та урбаністики департаменту містобудування, серед іншого, відповідає за:

- реалізацію політики міської ради у сфері містобудування, розробка та реалізація містобудівних програм;
- координацію діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексного розвитку та забудови міста, поліпшення їх архітектурного вигляду, раціонального використання територій міста.

Управління охорони історичного середовища є окремим виконавчим органом і не входить до складу департаментів. Серед основних функцій управління:

- реалізація політики міської ради у сфері містобудування, розробка та реалізація містобудівних програм;
- координація діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексного розвитку та забудови міста, поліпшення їх архітектурного вигляду, раціонального використання територій міста;
- виконання функції замовника, укладення з цією метою договорів на виявлення, дослідження, консервацію, реставрацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт, пристосування об'єктів культурної спадщини, інших будівельних робіт в межах історичного ареалу та заходів щодо охорони культурної спадщини.

До складу управління охорони історичного середовища входить комунальне підприємство **Бюро спадщини**, завданням якого є підготовка, для внесення Управлінням охорони історичного середовища на розгляд Львівської міської ради, програм охорони, досліджень і використання пам'яток культурної спадщини.

Управління капітального будівництва є окремим виконавчим органом і виконує функції замовника будівництва, ремонту і реконструкції житлових будинків, об'єктів освіти, охорони здоров'я, зв'язку, транспорту, торгівлі, громадського харчування, комунального господарства, культурно-побутового й іншого призначення.

У сфері туризму

Як і управління культури **управління туризму** входить до складу саме департаменту розвитку Львівської міської ради. Серед основних завдань **управління туризму** можна назвати:

- створення умов для всебічного розвитку туризму у м. Львові;
- сприяння підвищенню рівня якості та розширенню асортименту послуг у індустрії гостинності, покращення туристичної пропозиції міста;
- формування позитивного сприйняття м. Львова, популяризація міста, поширення позитивних знань про Львів в Україні та за кордоном, активне просування Львова на основних цільових та нових туристичних ринках;

- збільшення кількості туристів, у тому числі іноземних, збереження балансу між туристами та мешканцями;
- розширення туристичних меж Львова, розвиток нових громадських просторів.

Львівське комунальне підприємство «**Центр розвитку туризму м. Львова**» створене у 2008 році з метою: підвищення рівня туристичної привабливості міста; надання туристично-інформаційних послуг та покращення соціально-економічного розвитку міста через впорядкування і розвиток туристичної діяльності як пріоритетного виду економічної діяльності.

Серед головних видів діяльності Центру можна виділити:

- формування бази даних об'єктів;
- упорядкування екскурсійної діяльності;
- проведення маркетингових досліджень, моніторинг стану розвитку туризму;
- збір статистичних даних та розробка реєстру туристичних об'єктів;
- надання консультативно-довідкової інформації для туристів;
- прийняття в культурне обслуговування культурно-мистецьких і туристських колективів, делегацій, окремих осіб;
- підготовка та реалізація міжнародних проектів у сфері культури туризму;
- рекламна діяльність.

При Управлінні туризму функціонує відповідна **Громадська рада**, до складу якої входить 8 представників громадських організацій, освітніх установ та асоціацій туризму.

Управління зовнішніх зв'язків і промоції – діє у складі департаменту Адміністрації міського голови. У складі Управління функціонує окремий **відділ промоції міста**, серед основних завдань якого можна виокремити:

- розробка та впровадження концепції промоції м. Львова в Україні та за кордоном;
- популяризація м. Львова, поширення знань про місто в Україні та за кордоном;
- підготовка і координація дій для участі та представництва м. Львова у виставково-торговельних заходах, спрямованих на популяризацію міста;
- розробка та впровадження системи візуальної ідентифікації Львівської міської ради;
- розробка та впровадження системи міської інформації (інформаційні таблички, дороговкази, вказівники, стаціонарні карти і схеми тощо).

Проміжні висновки

1. Інституційне забезпечення галузей культури та туризму у Львівській міській раді є практичним прикладом синергії, оскільки управління культури та управління туризму спільно із управлінням інформатизації утворюють окремий департамент розвитку, який функціонує окремо як від департаменту економічного розвитку, так і від департаменту гуманітарної політики. Це також демонструє і важливість культури та туризму для розвитку Львова у баченні керівництва міста.
2. У Львівській міській раді поряд із департаментами та управліннями функціонують окремі комунальні установи – Інститут міста (для забезпечення стратегічного планування на рівні усього міста), Інститут стратегії культури (для формування та впровадження стратегії розвитку культури міста Львова) та Центр розвитку туризму Львова.
3. Важливо відзначити, що на рівні завдань, прописаних у Положенні про управління туризму, вказані не лише напрямки діяльності щодо розвитку туристичної галузі та залучення більшої кількості туристів, а й збереження балансу між туристичними потоками та мешканцями, розширення туристичних меж Львова. Тобто підкреслюється перспективи появи двох негативних тенденцій, які необхідно враховувати вже сьогодні – витіснення туристами мешканців центральної частини міста та замикання Львова на самому собі без взаємодії із туристичними об'єктами населених пунктів області.

3.4. Інструменти впровадження політик в галузях культури і туризму

Стратегічні документи різних рівнів глибоко оцінюють ситуацію в державі і регіонах, визначають сильні і слабкі сторони, шанси і загрози і на основі цього формують основні напрямки подальшого розвитку як загального соціально-економічного розвитку країни і регіонів, так і у кожній галузі зокрема. Для практичного впровадження цих стратегій використовуються відповідні інструменти – плани реалізації стратегій, цільові програми розвитку (державні, регіональні, муніципальні) тощо. В свою чергу плани і програми включають перелік проєктів із конкретними цілями, переліками заходів, очікуваними результатами, показниками досягнення результатів, термінами виконання та підтвердженими джерелами фінансування. Саме по виконанню цих проєктів і досягнутих результатах можна виміряти ефективність політик.

Аналіз стратегічних документів, здійснений в розділі 3.2 цього дослідження, в значній мірі проявив бачення всіх зацікавлених сторін щодо наявної ситуації та подальшого розвитку культурно-мистецької сфери в контексті покращення туристичної привабливості територій. Аналіз інструментів впровадження політик в галузях культури і туризму дозволить оцінити взаємовідношення культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території та ступінь синергії на практичному рівні проєктів.

Плани заходів із впровадження стратегій

На національному рівні

На національному рівні галузей культури і туризму стосується кілька стратегічних документів. Зокрема, це Державна стратегія регіонального розвитку (ДСРР) на 2014-2020 роки, ДСРР на 2021-2027 роки, Довгострокова стратегія розвитку української культури - стратегія реформ, Стратегія розвитку туризму і курортів до 2026 року. Державна стратегія регіонального розвитку ДСРР на 2014-2020 роки. ДСРР-2020 реалізувалася через трирічні плани заходів. План заходів на 2015-2017 роки загалом містив 40 заходів. Частина заходів має достатньо широке поле застосування, у тому числі опосередковано стосувався і галузей культури та туризму (покращення інвестиційного клімату, державна допомога суб'єктам господарювання). Безпосередньо галузі культури стосувалися лише два проєкти: «Рациональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій» та «Соціокультурний розвиток». При цьому на їх виконання не передбачалось державних цільових програм з окремими бюджетами, а виконавцями проєктів виступали галузеві міністерства та обласні державні адміністрації, що на практиці означало їх реалізацію в рамках галузевих, бюджетних та регіональних програм, що буде розглянуто в наступних розділах дослідження. Безпосередньо галузі туризму не стосувався жоден проєкт.

Аналогічна ситуація з проєктами культурно-туристичного спрямування була присутня і в Плані заходів із реалізації ДСРР-2020 на 2018-2020 роки, зокрема, галузі культури стосувався проєкт «Врегулювання на законодавчому рівні питання утворення та функціонування електронного інформаційного ресурсу культурної спадщини та культурних цінностей», а галузі туризму проєкт «Врегулювання на законодавчому рівні питання інтеграції національної туристичної сфери в туристичний простір Європейського Співтовариства, розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг, підвищення якості надання туристичних послуг». Важливо також відзначити, що за кошти Європейського Союзу був проведений Всеукраїнський конкурс секторальних реформ, де одним із 5-и пріоритетів виступав пріоритет «Розвиток туризму» (інформація щодо цього наведена в наступних розділах дослідження).

Державна стратегія регіонального розвитку ДСРР на 2021-2027 роки. До ДСРР-2027 на даний момент ще не розроблено Плану заходів.

Довгострокова стратегія розвитку української культури - стратегія реформ. До стратегії розвитку культури не розроблявся окремий план заходів. У самій стратегії наведено 61 завдання за такими напрямками:

- щодо модернізації менеджменту культури - 6 завдань
- щодо культурної спадщини - 4 завдання
- щодо музейної діяльності - 6 завдань
- щодо театральної діяльності - 3 завдання
- щодо розвитку кіно - 6 завдань
- щодо бібліотечної справи та розвитку читання - 5 завдань
- щодо образотворчого мистецтва - 5 завдань
- щодо музичного мистецтва - 4 завдання
- щодо мережі закладів культури - 4 завдання
- щодо міжнародного співробітництва - 5 завдань
- щодо науково-освітньої діяльності - 6 завдань
- щодо авторського права - 3 завдання
- щодо комунікаційно-суспільної діяльності - 4 завдання

Із цих завдань можна виділити лише 6 завдань, які прямо чи опосередковано пов'язували між собою культурно-мистецьку сферу та туризм, а саме:

1. Розробка системи показників впливу культури на соціально-економічний розвиток
2. Створення музейних програм для дітей та дорослих, спрямованих на формування інтересу до історії культури та мистецтва
3. Створення для державних і недержавних театрів рівних можливостей щодо фінансової та інформаційної підтримки
4. Розвиток національного кіноринку: проведення кінофестивалів, розширення мережі кінотеатрів, онлайн-кінотеатрів

5. Заохочення проведення музичних фестивалів у регіонах із використанням місцевих адміністративних і фінансових можливостей
6. Забезпечення популяризації української культури за кордоном шляхом утворення спеціальної установи

Стратегія розвитку туризму і курортів до 2026 року реалізовується через однорічні плани заходів, які розроблялися на 2017 (49 заходів), 2018 (65 заходів) і 2019 (46 заходів) роки. На 2020 рік План заходів досі не розроблений. Плани заходів включають напрямки, відображені у **таблиці**

Таблиця

Напрямки	Кількість заходів/проектів		
	2017	2018	2019
Безпека туристів	4	9	8
Нормативно-правова база сфери туризму і курортів	8	7	5
Розвиток туристичної інфраструктури	15	20	13
Розвиток людських ресурсів	2	15	8
Маркетингова політика розвитку туризму та курортів	20	14	12

Загалом за три роки було реалізовано всього 4 проекти, які можна вважати такими, що стосувалися синергії галузей культури та туризму, зокрема:

1. Облаштування музеїв природи, музейних кімнат або куточків на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду.
2. Створення, підтримка та розвиток інноваційного туристичного продукту - проекту "Медове коло".
3. Проведення міжнародних/всеукраїнських конференцій, семінарів за напрямом креативних індустрій для реалізації успішних державно-приватних проектів.
4. Проведення міжнародних, всеукраїнських та регіональних мистецьких фестивалів.

Проміжні висновки

1. У стратегічних документах національного рівня простежуються тенденції до синергії галузей культури і туризму та посилення взаємозв'язків між ними через відповідні заходи/проекти, які фіксуються у планах по впровадженню стратегій. Однак, відсутність цільового фінансування таких проектів та делегування їх виконання галузевим міністерствам та обласним державним адміністраціям різко зменшує їх ефективність і узалежнює від ресурсів міністерств та обласних і місцевих бюджетів.
2. Державні стратегії регіонального розвитку (ДСРР) мають власні Плани заходів/проектів по їх впровадженню, у тому числі проектів культурно-туристичного спрямування. Однак, їх питома вага в загальній кількості передбачених проектів складає близько 7%, а делегування їх виконання галузевим міністерствам та обласним державним адміністраціям ще більше понижує цей відсоток.
3. Попри те, що до Довгострокової стратегії розвитку культури не розроблено окремого документу із детальним планом заходів, сам документ містить понад 60 завдань, з яких 6 потенційно стосуються зон спільних інтересів культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій.
4. В однорічних планах реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на 2017-2020 роки передбачено 4 проекти, які стосуються синергії сфер культури та туризму.

На регіональному рівні (на прикладі Львівської області)

Для аналізу по Львівській області були взяті Плани впровадження стратегій на 2017-2018 роки, 2019-2020 роки (Стратегія 2020) та на 2021-2023 роки (Стратегія 2027). Одночасно був проаналізований План заходів із впровадження Стратегії розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки.

В рамках Плану заходів до Стратегії 2020 щодо розвитку культури було передбачено 3 завдання, які відносились до 3-х стратегічних цілей:

Завдання 2.3.3. Розвиток культури і народних традицій

На період 2017-2018 роки в рамках завдання було сформовано 2 стратегічні проекти. Суть цих проектів полягала у ремонтно-будівельних роботах на 4-х об'єктах культурної спадщини та відкритті одного музею.

На період 2019-2020 роки було враховано основні проблеми попередніх років, зокрема недостатнє фінансування, виконання значної частини проектів в рамках відповідних обласних цільових програм. Відповідно було сформовано низку нових цікавих

проектів, зокрема:

- проект «Книжковий двірник мандрує Україною», складовою було проведення «Форуму видавців» у Львові; проект «Під Зорею Пінзеля» для промоції унікальної Львівщини за кордоном;
- проект «Український Донбас» - запровадження культурного обміну між Заходом і Сходом України;

- проєкт «Відродження та популяризація традиційних промислів» - технічне забезпечення для інтерактивних заходів у Музеї ткацтва та килимарства КЗ ЛОР «Історико- краєзнавчий музей» (м. Глиняни) та створення сучасних реставраційних майстерень по реставрації тканин (у тому числі килимів).

Всього було запропоновано 8 стратегічних проєктів

Завдання 3.2.1. Сприяння залученню підприємств, організацій та установ до програм транскордонного співробітництва в рамках операційних програм Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки

На період 2017-2018 роки в рамках завдання було сформовано 6 стратегічних проєктів. Аналіз змісту цих проєктів засвідчив, що всі проєкти були орієнтовані на один із пріоритетів Програми транскордонної співпраці Україна-Польща-Білорусь 2014-2020 – «Промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини».

На період 2019-2020 роки було прийнято рішення всі транскордонні проєкти передати під патронат стратегічної цілі 5. Туристична привабливість. Відповідно, в рамках завдання 3.2.1. був сформований лише один проєкт «Презентація культури Львівщини в Європі», націлений на популяризацію культурної спадщини та мистецького потенціалу Львівщини за кордоном.

Завдання 4.2.2. Оптимізація та розвиток соціальної інфраструктури у сільській місцевості

На період 2017-2018 роки в рамках завдання було сформовано 2 стратегічні проєкти. Аналіз змісту цих проєктів засвідчив, що розвиток культури в регіоні громади в основному пов'язують із будівництвом і реконструкцією будинків культури, а переформатування бібліотечної роботи вбачають у наданні послуг ЦНАП у віддалених сільських населених пунктах.

На період 2019-2020 роки було враховано, що виконання значної частини проєктів здійснюється в рамках відповідних обласних цільових програм. А тому їх недоцільно включати до Плану Стратегії.

В рамках Плану заходів до Стратегії 2020 щодо розвитку туризму було передбачено 2 оперативні цілі та 5 завдань, які відносились до стратегічної цілі «Туристична привабливість»:

Оперативна ціль 5.2. Збереження архітектурної спадщини та розвиток мистецтва

На період 2017-2018 роки в рамках цілі було сформовано 3 стратегічних проєкти. Аналіз змісту цих проєктів засвідчив, що основний акцент був зроблений на ремонтно-будівельні роботи 3-х об'єктів культурно-історичної спадщини у містах Трускавець, Самбір та селі Журавники, що мало забезпечити збільшення потоків туристів.

На період 2019-2020 роки було враховано основні проблеми попередніх проєктів сформовано низку нових проєктів, зокрема:

- проєкт «Комплексна реставрація дерев'яних церков Львівської області»;
- проєкт «Комплексний розвиток Поморянського замку», який включає виконання першочергових аварійно-відновлюваних робіт та розгортання відповідних програм денного дозвілля - екскурсій, доктрини «Поморянської кухні», розважальних заходів тощо.

Всього було запропоновано 5 стратегічних проєктів.

Оперативна ціль 5.3. Туристичні продукти

На період 2017-2018 роки в рамках завдання було сформовано 3 стратегічні проєкти. Аналіз змісту цих проєктів засвідчив, що проєкти були орієнтовані на розробку нових туристичних маршрутів, які мали використати особливості окремих районів Львівщини, зокрема розвиток релігійного туризму шляхом створення паломницького центру «Белз Замочок», створення інфраструктури індустриального туризму в м. Борислав та м. Новий Розділ, створення музею історії м. Моршина.

На період 2019-2020 роки було сформовано низку нових проєктів, у тому числі проєктів Програми транскордонного співробітництва, зокрема:

- проєкт «Світ Карпатських розет – заходи для збереження культурної унікальності Карпат»;
- проєкт «Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні»;
- проєкт «Археологічний скансен «Давній Пліснеськ».

Всього було запропоновано 5 стратегічних проєктів.

В рамках Плану заходів до Стратегії 2027 щодо розвитку культури було передбачено 2 завдання, які відносились до 2-х стратегічних цілей:

На період 2021-2023 роки в рамках *Оперативної цілі 1.1. Стимулювання інноваційних видів економічної діяльності з високою доданою вартістю* було сформовано 2 стратегічні проєкти, які продемонстрували економічне спрямування нових проєктів в галузі культури:

- «Створення фешн-інкубатора (креативної зони)»;
- «Створення локації культурних індустрій «Національний центр мистецтв та ремесел» на базі Львівської експериментальної кераміко-скульптурної фабрики».

В рамках *Оперативної цілі 2.3. Освічені громади* було задекларовано 3 стратегічні проєкти. Аналіз змісту цих проєктів засвідчив, що два з них лежать в «традиційній» площині - розвиток бібліотечної справи та закладів культури (народних домів, будинків культури, закладів естетичного виховання, музичних шкіл, шкіл мистецтв),

які мають опосередковане відношення до сфери туризму. Проект «Збереження самобутності та розвиток культури Львівщини в сучасних умовах шляхом реалізації культурно-просвітницьких проектів», який декларує щорічну реалізацію 10 масштабних культурних проектів реально відповідає інтересам туристичної сфери і може відігравати роль синергетичного фактору.

В рамках Плану заходів до Стратегії 2027 щодо розвитку туризму було передбачено 2 оперативні цілі та 4 завдання, які відносились до стратегічної цілі «Туристична привабливість»:

На період 2021-2023 роки в рамках *Оперативної цілі 5.1. Підвищення атракційності та інфраструктурного забезпечення туризму, курортів, оздоровлення, спорту та рекреації* були сформовані 4 стратегічні проекти:

- «Пам'ятки архітектури Львівщини як стратегічні туристичні магніти (відновлення об'єктів історичної та культурної спадщини Львівської області)»;
- «Унікальні еко та етнопродукти Львівщини як туристичної дестинації»;
- «Реконструкція та модернізація об'єктів природної та історико-культурної спадщини»;
- «Розвиток туристичної інфраструктури».

Аналіз змісту цих проектів засвідчив, що основна частина заходів і найбільші суми коштів спрямовуються на реставрацію, реконструкцію та консервування визначних об'єктів культурно-історичної спадщини, а також - будівництво супутніх об'єктів та впорядкування прилеглих до пам'яток культурно-історичної спадщини території (туристичних центрів і хостелів); ознакування туристичних маршрутів та створення візуальної туристично-інформаційної інфраструктури на дорогах та парковках; створення якісних туристичних сервісів (етно-фолькцентрів, музеїв-скансенів тощо).

В рамках *Оперативної цілі 5.2. Підвищення якості регіонального туристичного продукту та його просування* були сформовані 2 стратегічні проекти:

- «Створення мережі туристичних кластерів задля розвитку громад»;
- «Туристична павутина Турківщини».

Аналіз змісту цих проектів засвідчив, що основна увага приділяється створенню мережі туристичних кластерів, де вкраплені окремі елементи культурно-історичної спадщини, а концепція створення етноцентрів поки що не розпрацьована.

В рамках Плану заходів до Стратегії розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки було передбачено 2 завдання (збереження й розвиток етнокультурної спадщини та створення сприятливих умов для подолання економічної депресивності гірських територій через розробку та забезпечення реалізації низки цільових економічних підпрограм, зокрема «Етнотуризм», «Історико-культурний туризм»), які декларують інтеграцію галузей культури та туризму. Аналіз змісту проектів за цими завданнями засвідчив, що:

- в галузі культури та культурної спадщини більшість заходів орієнтовані на будівництво і реконструкцію базових закладів культури - із 58 проектів лише 8 проектів відносяться до категорії «Культурна спадщина»;
- в галузі туризму основна увага була приділена ознакуванню шляхів активного туризму (187,7 км.).

Стратегічний проект «Ковбойки: Український дикий захід»

Важливо виділити цей проект в окремому праві, оскільки це перша масштабна ініціатива створення унікального туристичного продукту на основі культурно-історичного потенціалу Новоміської сільської ради Львівської області (костелу Святого Мартина, датованого 16-17 сторіччям та місцевої Ратуші, спорудженої на початку 20-го сторіччя). Мета проекту – стимулювання сталого місцевого економічного розвитку на території об'єднаної громади Nove Misto шляхом розробки та просування місцевої туристичної інфраструктури під брендом “COWBOYky” досягається через наступні завдання:

- створення стартового майданчика (підготовка дизайн-проекту та дозвільної документації, підведення лінії електропередачі, газопроводу, водогону, інтернету) для залучення зовнішніх інвестицій з метою спорудження об'єктів інфраструктури для туристичного сектора (спорудження готелю, ресторану, стайні та інших об'єктів);
- створення нового туристичного продукту, що поєднує елементи повсякденного життя, традицій, архітектури місцевої етнічної групи, що має назву «Бойки», з ідентичними елементами культури американських ковбоїв; розробка та реєстрація місцевої торгової марки «COWBOYky» та проведення маркетингової кампанії з метою приваблення туристів до громади;
- відкриття Школи місцевого економічного розвитку, що стане платформою для підготовки осіб, які будуть зайняті у туристичному, а також інших суміжних секторах.

Проект реалізовується у межах ініціативи Європейського союзу «Мери за економічне зростання» у рамках Східного партнерства. Термін реалізації: 2018 – 2021 роки.

Класифікація стратегічних проектів Львівщини в галузях культури та туризму

Виходячи із запропонованої цим дослідженням класифікації (таблиця Х розділу 2) зон пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території був здійснений аналіз змісту всіх проєктів Стратегій (2020 і 2027) та визначено кількість таких проєктів за відповідними зонами пересікання. Таблиця відображає результати цього аналізу.

Таблиця

	Кількість проєктів за напрямом	Стратегія 2020				Стратегія 2027	
		Культура		Туризм		Культура	Туризм
		2017-2018	2019-2020	2017-2018	2019-2020	2021-2023	
1.	Культурна спадщина	7	2	4	5	-	2
2.	Перформативне та сценічне мистецтво	-	2	-	-	1	
3.	Образотворче мистецтво	-	-	-	-	-	-
4.	Культурно-креативні індустрії	-	3	1	2	2	2
5.	Культурні маршрути	-	1	-	1	-	1
Всього		7	8	5	8	3	5
Питома вага проєктів тематичного напрямку в загальній кількості проєктів Стратегії, %		2,9	3,3	3,9	5,5	2,6	4,3

На регіональному рівні (на прикладі вибраних областей України)

Як вже згадувалось вище в усіх областях України діють стратегії регіонального розвитку та плани заходів з їх впровадження.

Аналіз проєктів планів заходів на 2021-2023 роки з впровадження стратегій цих областей засвідчив, що, як і у Львівській області, стратегічні проєкти продовжують традиційну політику минулих років – підтримка базової інфраструктури закладів культури, промоція туристичної привабливості, декларація створення нових туристичних продуктів на основі багатой культурної спадщини.

Тим не менше в каталогах проєктів на 2021-2023 роки почали з'являтися інноваційні проєкти, які задекларували використання культурно-мистецького потенціалу для розвитку економічних діяльностей, в першу чергу культурно-креативних індустрій та туризму, зокрема:

Івано-Франківська область

- Створення інтерактивного планетарію
- Заснування Молодіжного бізнес Хабу «IF Hub
- Центр карпатської культури – багатофункціональний культурно-креативний хаб у м. Косові

Закарпатська область

- Комплексна підтримка виноробства як традиційного ремесла
- Комплексна підтримка сироваріння, як традиційного ремесла Створення хабу інноваційних технологій та кіновиробництва
- Розвиток мережі традиційних ремесел, як інструменту популяризації культури сільських територій

Одеська область

- Створення мережі регіональних центрів розвитку культурних та креативних індустрій
- Знакування еногастрономічного туристичного маршруту «Дороги вина та смаку Української Бессарабії»

Запорізька область

- Інноваційний розвиток інфраструктури розвитку малого і середнього бізнесу (бізнес-центрів, академічних та виробничих бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва, ФабЛабів, коворкінг-центрів тощо)
- Туристичний кластер «Від Січі до Махнограду»

Важливо відзначити, що у багатьох областях розширюється сфера конкурсних проєктів на засадах співфінансування з обласних бюджетів та небюджетних коштів, що дає змогу проявитись новим ідеям та ініціативам як закладів культури, так і громадських організацій і самих громад.

Проміжні висновки

1. Стратегії розвитку Львівської області (2020 та 2027) декларують значну увагу галузям культури та туризму. Однак, кількість проєктів в Планах заходів із впровадження стратегій по напрямку спільних інтересів культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій по відношенню до загальної кількості проєктів стратегій є достатньо низьким і коливається в межах 3-5%.

2. Характерним для проєктів стратегій залишається повне ігнорування таких напрямів культурно-мистецької сфери як *перформативне та сценічне мистецтво* і *образотворче мистецтво*. Однак, поодинокі проєкти, такі як проведення концертів та театральних виступів на сході України (проєкт «Український Донбас») є важливими щодо консолідації регіонів України і опосередковано сприяють розвитку цих сфер та покращенню туристичної привабливості Львівщини.
3. Стратегічні проєкти в культурно-мистецькій сфері мають дуже опосередковане відношення до туризму. Лише поодинокі проєкти, зокрема проєкт «Збереження самобутності та розвиток культури Львівщини», який декларує щорічну реалізацію 10 масштабних культурницьких заходів частково орієнтується на інтереси туристичної галузі і потенційно може відігравати роль синергетичного фактору.
4. Важливо відзначити, що на період 2019-2020 років було враховано основні проблеми проєктів 2017-2018 років, завдяки чому з'явилися цікаві проєкти по напрямках *культурно-креативні індустрії* та *культурні маршрути*. Ці напрями знайшли своє відображення і в проєктах на період 2021-2023 роки.
5. Інноваційним в Стратегії 2027 можна вважати розвиток економічної компоненти культурно-мистецької сфери, зокрема підтримку креативних індустрій з використанням регіональних традицій і орієнтованих на розвиток творчої молоді. Однак, таких задекларованих проєктів одиниці.
6. Саме по туристичному напрямку сконцентровані найбільш цікаві і атракційні стратегічні проєкти, які максимально намагаються використати культурно-мистецький потенціал регіону – в основному об'єкти історико-культурної спадщини. При цьому мова йде не тільки про їх «експлуатацію» в інтересах туризму, але й збереження - відновлення об'єктів історичної та культурної спадщини, замків, дерев'яних церков.
7. Основні ресурси гірської Стратегії Львівщини в галузі туризму націлені на інфраструктурні проєкти, що безпосередньо мають вплив на покращення туристичної привабливості Карпат, зокрема покращення стану доріг. При цьому проєкти культурного спрямування націлені на «традиційне» співфінансування закладів культури в частині ремонтів, покращення матеріально-технічного стану і лише незначна частина проєктів стосується збереження об'єктів культурно-історичної спадщини та проведення заходів культурного спрямування, які одночасно є складовими регіональних цільових програм.
8. Порівняння стратегічних проєктів Львівщини з іншими областями України на 2021-2023 роки демонструє загальні тенденції в цілому по Україні подальшого розвитку культури та туризму – традиційну підтримку базової інфраструктури закладів культури, створення нових туристичних продуктів на основі культурної спадщини та появу поодиноких інноваційних ініціатив щодо економізації культури, зокрема розвитку культурно-креативних індустрій на основі культурного потенціалу.

На муніципальному рівні (на прикладі Львова)

Для аналізу по місту Львів були взяті проєкти чи заходи, які є присутніми в стратегічних документах міста, означених вище: Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025, Стратегія розвитку культури Львова до 2025 року, Інтегрована концепція розвитку центру Львова до 2021 року, а також Стратегія прориву 2027.

Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025

Стратегія була розроблена Інститутом міста та ухвалена Львівською міською радою у жовтні 2011 року. Працюючи над документом, його автори провели понад двадцять експертних обговорень і опитали три тисячі львів'ян. Особливістю Стратегії було те, що до її створення у місті існувало близько 115 різних стратегічних документів (стратегій, планів, програм, концепцій), частина з яких реалізувалась, частина – ні. Нова Стратегія акумулювала кращі ідеї цих документів. Серед 3-х пріоритетів стратегії: Львів – місто, де комфортно жити, навчатись і працювати; Львів має розвинену конкурентоздатну економіку; Львів - це місто традиції, культури й освіти питання культури та туризму займають ключові позиції. В економічній частині Стратегії була використана діюча Стратегія конкурентоспроможності Львова, перелік стратегічних проєктів якої наведений нижче, а в культурно-мистецькій сфері – стратегічні проєкти Інтегрованої концепції розвитку центру Львова до 2021 року.

Інтегрована концепція розвитку центру Львова до 2021 року

Концепція була розроблена у 2009-2011 роках в рамках спільного проєкту Львівської міської ради та Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку (BMZ). Серед 7-ми ключових завдань Концепції можна виділити 4 завдання, які прямо чи опосередковано співвідносяться із поєднанням культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості міста, а саме: Збереження архітектурної спадщини та забезпечення житлової функції, Покращення якості громадського простору, Сприяння розширенню пропозицій в галузі туризму та культури, Посилення роздрібної торгівлі, підтримка ремесел та сфери послуг. Важливо відзначити, що значна допомога в реалізації проєктів, у тому числі фінансова, була надана BMZ. Особливістю реалізації Концепції стала участь в проєктах самих мешканців, у тому числі фінансова.

Стратегія розвитку культури Львова до 2025 року

Стратегія культури, затверджена ухвалою міської ради від 08.06.2017, як і більшість стратегічних документів міста дещо відрізняється від форми «класичних» стратегій. В першу чергу це стосується відсутності плану

впровадження стратегії, який має містити каталог проєктів з чітко окресленими завданнями, планами діяльності та бюджетами. Тим не менше, в тексті документу наявний перелік ключових проєктів, серед яких - Створення Інституту стратегії культури, Бієнале "Форум культури", створення Фонду культури, аплікування на Європейську столицю культури.

Стратегія прориву

Стратегія прориву 2027, ухвалена в червні 2019 року є одним із останніх стратегічних документів міста, який базується на сучасному успішному міжнародному досвіді міст, що вже стали креативними центрами для своїх мешканців, досягли соціального добробуту та забезпечили стабільне зростання економіки, що базується на інноваціях. Стратегія прориву 2027 бачить Львів центром креативності та нововведень і включає чотири основні пріоритети розвитку міста — виховання, збереження, концентрації та залучення креативних людей. Стратегія вигідно відрізняється від попередниць тим, що містить не тільки перелік стратегічних проєктів, але й їх опис та терміни реалізації.

Окрім базових проєктів, які декларують поліпшення матеріально-технічної бази закладів культури, їх модернізацію, чи розвиток туристичної інфраструктури, Стратегія пропонує низку інноваційних проєктів:

у галузі туризму: розвиток конференц- і бізнес-туризму, гастрономічного і медичного туризму; розвиток нових туристичних маршрутів в місті, які розширюють можливості репрезентації Львова як міста з багатою історією та культурою, різноманітними середовищами та можливостями;

у культурно-мистецькій сфері: аплікування на титул "Європейська столиця культури", Львів як столиця кіно, підтримка культурних заходів в місті, які мають значний вплив на формування образу міста (Форум Видавців, Jazz Bez, Тиждень актуального мистецтва, Контрасти, Етновир, Клезмер-фест, Свято музики, Тетраматика, Флюгери Львова), створення Резиденцій для митців та менеджерів культури, створення культурних і громадських просторів (мистецький простір на базі Фабрики Повидла, відкриття медіатек та культурних центрів у кожному мікрорайоні, модернізація закладів культури).

Стратегії розвитку туризму міста Львова в окремому праві не має. Туристична політика міста реалізується через вищезазначені стратегії, а також Програму розвитку туристичної галузі м. Львова на 2016-2022 роки.

Проміжні висновки

1. Проєкти стратегічних документів міста Львова щодо розвитку культурно-мистецької сфери в контексті покращення туристичної привабливості міста (як і самі стратегічні документи) вирізняються своєю прогресивністю. Унікальна культурно-історична спадщина, розвинутість галузей культури та туризму, креативність людського ресурсу та наявність ефективного інституційного забезпечення сприяють розробці інноваційних проєктів європейського рівня.
2. Достатньо прогресивною виглядає практика тісного взаємодоповнення стратегій та делегування стратегіями реалізації проєктів на рівень муніципальних цільових програм та спеціально створених інституцій, зокрема Інституту міста та Інституту стратегії культури, де концентруються кошти на їх реалізацію.
3. Проблемою аналізу реалізації стратегічних проєктів можна вважати фрагментарність, а то й відсутність звітності. Дуже узагальнені показники, у тому числі фінансові, розкидані по значній кількості публічно доступних джерел, не дають можливості оцінити ефективність реалізації цих проєктів.
4. Як вже було зазначено вище, вузьким місцем міських проєктів культурно-туристичного спрямування є їх замкнутість на самому місті, його центральній частині і відсутність взаємодії чи координації з відповідними обласними та місцевими проєктами.

Цільові програми

На національному рівні

Розвиток галузей культури і туризму в Україні на національному рівні здійснюється через державні цільові програми та бюджетні програми. Закон України «Про державні цільові програми» (ДЦП) визначає таку програму як комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням. На практиці немає жодних гарантій отримання передбаченого ДЦП необхідного фінансування з державного бюджету. Навіть затвердження цільової програми Постановою Кабінету Міністрів України ще не означає, що для її реалізації у бюджеті буде передбачене відповідне фінансування. Для того, щоб отримати кошти, замовнику необхідно домагатися включення державної програми до переліку державних програм, які виконуються у межах бюджетних програм. У таких умовах існує ризик, що Міністерство фінансів України під час складання бюджету не врахує бюджетний запит замовника державної програми, і вона залишиться непрофінансованою. Зокрема це стосується Державної цільової програми

розвитку в Україні спортивної та туристичної інфраструктури 2011–2022, яка так і не була профінансована. Відповідно до Бюджетного кодексу України (ст. 20 «Застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі»), головні розпорядники коштів державного бюджету (центральні органи виконавчої влади), з метою забезпечення виконання покладених на них функцій та досягнення поставлених цілей формують бюджетні програми на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди (з урахуванням строку їх реалізації).

Аналіз переліку ДЦП за 2017-2020 роки засвідчив, що ДЦП культурно-туристичного напрямку відсутні. Аналіз переліку бюджетних програм Міністерства культури та інформаційної політики за 2019 рік засвідчив, що із 24 програм орієнтовно 10 програм передбачають підтримку культурно-мистецьких заходів, які сприяють туристичній привабливості регіонів, зокрема: прикладні розробки у сфері розвитку культури; фінансова підтримка національних театрів, художніх колективів, концертних організацій; забезпечення функціонування Українського культурного фонду, у тому числі здійснення Фондом заходів з підтримки проєктів; забезпечення діяльності національних музеїв; заходи у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини тощо. Інформація щодо звітності про виконання цих програм Міністерством культури та інформаційної політики (наявної тільки до 2019 року) не дає можливості оцінити ефективність їх результатів. Однак, аналіз звітів Рахункової палати за окремими програмами дає якісну і кількісну характеристику їх виконання. Так, за 2019 рік по програмі «Збереження історикокультурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках, здійснення заходів з охорони культурної спадщини, паспортизація, інвентаризація та реставрація пам'яток архітектури, культури та світової спадщини ЮНЕСКО» Рахунковою палатою було зафіксовано низку порушень, зокрема:

- у 5 із 24 заповідників не визначено зони охорони пам'яток та режими їх використання. Водночас у зонах охорони об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в порушення міжнародних норм відбуваються заходи, що призводить до заподіяння шкоди та руйнування пам'яток, зокрема національного заповідника «Софія Київська»;
- кожний шостий заповідник, який перебував у сфері управління Міністерства, здійснював діяльність без розробленого та затвердженого у встановленому порядку плану організації своєї території (генерального плану розвитку заповідника);
- Мінкультури не володіє інформацією щодо заповідників сфери його управління у частині кількості наданих погоджень на відчуження або передачу пам'яток національного значення їх власниками чи уповноваженими ними органами іншим особам у володіння, користування або управління; розміщення реклами на пам'ятках національного значення, в межах зон охорони пам'яток, історичних ареалів населених місць, а також науково-проектну документацію на виконання робіт із консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування пам'яток національного значення, документацію із землеустрою в частині відповідності законодавству у сфері охорони культурної спадщини.

Проміжні висновки

1. Розвиток галузей культури і туризму в Україні на національному рівні здійснюється через бюджетні програми, які щороку затверджуються Міністерства культури та інформаційної політики і Міністерством фінансів. Серед орієнтовно 24 таких програм, жодної програми щодо підтримки галузі туризму не зафіксовано, орієнтовно 10 програм передбачають підтримку культурно-мистецьких заходів, які сприяють туристичній привабливості регіонів.
2. Основними сферами культури, які підтримуються на національному рівні – це збереження історикокультурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках, здійснення заходів з охорони культурної спадщини, паспортизація, інвентаризація та реставрація пам'яток архітектури, культури та світової спадщини ЮНЕСКО, підтримка національних театрів, національних музеїв, художніх колективів, концертних організацій, забезпечення функціонування Українського культурного фонду, у тому числі - підтримки конкурсних проєктів.
3. Наявна на сьогодні система моніторингу та оцінки бюджетних програм Міністерства культури та інформаційної політики не дає змоги оцінити ефективність їх реалізації, а відсутність середньострокових державних цільових програм культурно-туристичного спрямування – дати оцінку перспективності пропонуваніх напрямків подальшого розвитку.

На регіональному рівні

Регіональні політики соціально-економічного розвитку, зокрема в галузях культури та туризму реалізуються через відповідні регіональні цільові програми. Станом на 1 січня 2020 року у Львівській області діють 30 цільових програм.

В таблиці наведений перелік тих програм на 2020 рік, які мають пряме чи опосередковане відношення до тематики дослідження, а саме – взаємовідношення культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території.

Таблиця

№	Назви програм
Культурно-мистецького спрямування	
1	Комплексна програма розвитку культури Львівщини на 2017-2020 роки
2	Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки
Туристичного спрямування	
3	Програма розвитку туризму, курортів і рекреації у Львівській області на 2018-2020 роки
Інші програми	
4	Програма проведення обласного конкурсу проектів місцевих ініціатив на 2020 - 2025 роки
5	Програма підвищення конкурентноспроможності Львівської області
6	Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2018 – 2020 роки
7	Обласна програма "Молодь Львівщини" на 2016-2020 роки
8	Регіональна програма сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області на 2018-2020 роки
9	Програма капітального будівництва

Комплексна програма розвитку культури Львівщини на 2017-2020 роки

Основні завдання програми - забезпечення доступу до культури через традиційні та нові форми культурної діяльності; забезпечення державної підтримки культурного розмаїття регіону; доступ до національного і світового культурного надбання, участь у культурному житті мешканців малих міст і сіл, забезпечення підтримки національного культурного продукту і провідної ролі митців та менеджерів культури у створенні, поширенні та збереженні національного культурного продукту; формування попиту та споживача сучасного культурного продукту і культурних послуг; підтримка інновацій, нових знань, креативних проєктів.

Щороку в рамках Програми реалізується близько 140 заходів, рознесених по одинадцяти тематичних напрямках. Згідно запропонованої цим дослідженням класифікації зон пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території (таблиця X розділу 2) був здійснений аналіз змісту всіх заходів Програми за 2018-2019 роки.

Максимальна кількість заходів (15% від загальної кількості всіх заходів Програми) лежить в сфері «Перформативне та сценічне мистецтво». В основному заходи цієї сфери торкаються підтримки професійних обласних театральних колективів (театрів, ансамблів, хорів); проведення виставок, виступів театральних колективів, у тому числі на сході України та за кордоном. Серед лідерів також - сфера «Культурно-креативні індустрії», в рамках якої з'являється все більше цікавих проєктів по широкому тематичному спектру і формату проведення, у тому числі із використанням ресурсів культурної спадщини - використання локацій для проведення акцій на базі відомих пам'яток історико-культурної спадщини та музеїв; використання творчого потенціалу професійних обласних театральних колективів. Так, наприклад у рамках проєкту *IV кіно-медіа-фестиваль для молоді «Кіномаршрут/Cinetaway»* було проведено анімаційні дебюти, відкриття Кіномаршруту у Жовківському замку, майстер-класи для 200 молодих людей - із акторської майстерності, режисури, монтажу, операторської майстерності; презентація проєкту "Нове море", дискусія журі з учасниками; показ 68 фільмів, які переглянули близько 600 осіб.

Особливістю Програми є також те, що значна частина заходів передбачає можливість їх реалізації у форматі проєктів на конкурсних засадах та співфінансуванні з боку громад та спонсорів. Щороку в рамках Програми проводиться 6-7 конкурсів, зокрема у 2019 році було проведено: конкурс «Культурно-мистецьке таборування для населення сільської місцевості» та «Веселі канікули», конкурс культурних та медійних обмінів між закладами Львівської та Луганської областей, конкурс «Топ 10 Народних домів», конкурс мистецьких проєктів серед громадських організацій, творчих спілок, національних товариств Львівщини. Серед проєктів-переможців з'являється все більше інноваційних, які закріплюються і переходять в статус регулярних, зокрема: Куховарня «РадіоФест» (Радехівський район), «Кристинопіль-Фест» (м.Червоноград), Міжнародний джазовий фестиваль Jazz Bez.

Програма «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки»

Метою Програми є формування пам'яткоохоронної політики, збереження і популяризація пам'яток культурної спадщини області. Для досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань:

- проведення повного обліку пам'яток культурної спадщини шляхом їх паспортизації;
- проведення невідкладних реставраційних робіт на пам'ятках культурної спадщини;
- проведення невідкладних реставраційних робіт на пам'ятках дерев'яної сакральної архітектури;
- раціональне використання та консервація об'єктів культурної спадщини, їх гармонійне функціонування в життєвому середовищі;
- здійснення системних заходів з популяризації пам'яток культурної спадщини;
- співфінансування проєктів, із залученням міжнародної технічної допомоги (МТД).

Аналіз програми за 2018-2019 роки засвідчив виконання всіх заходів по задекларованих завданнях, зокрема - реставрація пам'яток архітектури та сакральної архітектури, популяризація історико-культурної спадщини, виготовлення проектно-кошторисної документації для реставрації пам'яток, внесених до переліку світової спадщини ЮНЕСКО та пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, співфінансування проєктів Програми транскордонної співпраці Україна-Польща-Білорусь по напрямку «Збереження історично-культурної спадщини».

Важливо відмітити, що окрім реставраційних робіт на пам'ятках культурної спадщини, Програма приділяє значну увагу популяризацію історико-культурної спадщини області через міжнародні конференції, засідання міжнародних рад, в яких беруть участь як профільні експерти, так і представники неурядових організацій, органів влади та бізнесу.

Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області

Мета програми – розробка й реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого і стійкого розвитку туристичної, курортної та рекреаційної галузі, створення конкурентоспроможного на національному й міжнародному ринках якісного туристичного продукту, який давав би змогу задовольнити потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів».

Щороку в рамках Програми реалізується близько 130 заходів, рознесених по семи тематичних напрямках, у тому числі щодо сприяння розвитку культурно-мистецької сфери, а саме:

- підвищення якості регіонального туристичного продукту;
- розвиток та вдосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури, які включають покращення доступу до об'єктів культурно-історичної спадщини;
- міжнародне співробітництво й обмін досвідом у сфері туризму, у тому числі – співфінансування проєктів із залученням міжнародної технічної допомоги в сфері збереження й розвитку історико-культурної спадщини.

Із найбільш значимих результатів Програми за 2018-2019 роки щодо сприяння розвитку культурно-мистецької сфери можна вважати:

- сприяння проведенню фестивалів, зокрема - «Бойківський форум: туризм та традиції», Міжнародний кінофестиваль телевізійних фільмів «Корона Карпат»;
- розробка й апробація нових туристичних маршрутів - «Шляхами Михайла Вербицького на Львівщині», «Шляхами єврейської історії на Львівщині», «Доми іудейської мудрості: синагоги Львівщини»; «Створення маршруту «Дороги смаку Львівщини»;
- співфінансування проєктів в рамках Програми транскордонної співпраці Україна-Польща-Білорусь, зокрема: «Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної культурно-історичної спадщини в українсько-польському прикордонні», «Світ карпатських розет - заходи із збереження унікальності культури Карпат», «РовеЛовеРозточчя – разом попри кордони».

Однак, ключовим завданням Програми залишається формування та утвердження позитивного іміджу Львівщини як туристичної дестинації.

Програма проведення обласного конкурсу проєктів місцевих ініціатив на 2020 - 2025 роки

На Львівщині ця Програма стартувала у 2011 році і поступово нарощувала свій потенціал – від 20 підтриманих проєктів у 2011 році до 1111 у 2020 році, що дозволило їй стати лідером в Україні серед подібних програм. Вагому роль в Програмі відіграє пріоритет «Культура», який стабільно займає 3-є місце в рейтингу (після «Освіти» та «Інші пріоритети») із щорічною підтримкою близько 400-х проєктів.

Аналіз змісту проєктів за всі роки Програми свідчить, що ключові інтереси громад в сфері культури торкаються досить вузького кола питань - ремонтів приміщень Народних домів та бібліотек, придбання обладнання та інвентарю для них. Можна відмітити, що в останні роки почали з'являтися поодинокі проєкти, які стосуються встановлення пам'ятних знаків; облаштування територій, на яких розміщені пам'ятки історико-архітектурної спадщини.

Програма підвищення конкурентноспроможності Львівської області

Ключовою проблемою економіки області Програма вважає низьку питому вагу галузей з високою доданою вартістю в загальних обсягах промислового виробництва. Також ж проблемою є розвиток малого та середнього

бізнесу через обмежений доступ до кредитних коштів та відсутність розвиненої інфраструктури підприємництва.

Відповідно ключовими заходами в розвитку підприємництва визначається фінансова підтримка малого та середнього бізнесу, зокрема відшкодування відсотків за кредитами. При цьому пріоритетними для області вважаються: деревообробка та виробництво меблів, виробництво одягу, вирощування фруктів та виробництво харчових продуктів.

Починаючи із 2019 року був запроваджений ще один механізм підтримки малого бізнесу - ваучерна підтримка (надання інноваційних, маркетингових ваучерів та ваучерів на консалтингові послуги). Цей напрям підтримки одразу відкрив можливості для сфери креативних індустрій, зокрема першими клієнтами Програми стали компанії «Прісайз пріфабрікейтед технолоджіз» з проектом «O.BOX», Веб Студія «Web-Style», COSMOS лабораторія.

Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2018 – 2020 роки

Метою Програми є забезпечення реалізації на території області державної політики у сфері міжнародних відносин, транскордонного співробітництва та взаємодії з міжнародними організаціями і фінансовими інституціями в рамках міжнародної технічної допомоги.

Ключовим в контексті теми дослідження являється один із напрямів Програми - співфінансування проектів, що реалізуються на території Львівської області із залученням міжнародної технічної допомоги. Аналіз цього напрямку Програми упродовж 2018-2019 років засвідчив, що із 14 підтриманих проектів 7 відносяться до сфери культурно-мистецької сфери, зокрема «Світ карпатських розет – заходи із збереження унікальності культури Карпат» та «Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні». Решта проектів орієнтовані на покращення туристичної інфраструктури (пунктів перетину кордону, доріг) та створення туристичних продуктів шляхом промоції та збереження природної спадщини.

Обласна програма "Молодь Львівщини" на 2016-2020 роки

Метою Програми є забезпечення органами, що реалізують молодіжну політику комплексної, послідовної та взаємоузгодженої діяльності громадських об'єднань, що представляють інтереси молоді, у справі формування та реалізації державної молодіжної політики, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов для стимулювання освіти, зайнятості, ініціатив, творчості та інноваційної діяльності молоді.

Одним із напрямів Програми, дотичний до проблематики дослідження є Конкурс проектів, спрямованих на вирішення пріоритетних завдань молодіжної політики. Аналіз проектів, поданих на Конкурс упродовж 2018-2020 років, засвідчив, основна маса проектів спрямована на національно-патріотичне виховання дітей та молоді поширення серед дітей та молоді здорового та безпечного способу життя тощо. Відсоток проектів в галузях культури та туризму – достатньо низький. Так, із 116 заявок 2020 року було зафіксовано 10 заявок культурно-мистецького та туристичного спрямування, а в перелік із 42 переможців потрапив один проект «Злет на горі Маківка».

Регіональна програма сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства

Одним із стратегічних напрямів Програми є налагодження співпраці органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства для задоволення потреб розвитку області шляхом підтримки на конкурсних засадах проектів громадських організацій та творчих спілок, спрямованих на вирішення завдань регіональної політики, зокрема за напрямом культурно-просвітницька діяльність.

Аналіз проектів, поданих на Конкурс упродовж 2018-2020 років, засвідчив, що культурно-мистецькій сфері надається вагоме значення. Так, із 92 заявок 2020 року серед 44 проектів-переможців 12 стосувались культурно-мистецької сфери, зокрема: Фестиваль вишиванки, Західно-український фестиваль Куховарня RadoFest, EVE8.tv у Свірзькому замку, Класичні концерти для неklasичної публіки, Кристинопіль Фест, «Театралізоване дійство: Богдан Хмельницький на Золочівських валах. Продовження».

Програма капітального будівництва

Щорічно, рішенням сесії обласної ради затверджується перелік об'єктів будівництва, реконструкції, реставрації, капітального і поточного ремонту на території області, у тому числі - соціально-культурного призначення. Аналіз переліку таких об'єктів у Львівській області за 2017-2019 роки засвідчив, що сфера культури і, зокрема культурної спадщини, займає вагоме місце - із 26 профінансованих об'єктів 6 належать до об'єктів культурно-історичної спадщини, зокрема: реконструкція Собору Святого Юра та Львівського палацу мистецтв, реставрація Львівського музею історії та релігії, відновлення інтер'єру храму Святих Ольги та Єлизавети (детальніше – в розділі дослідження «Фінансування регіональних програм»).

Підбиваючи підсумки вкладу обласних цільових програм в культурно-мистецьку сферу, яка є основою туристичної привабливості Львівщини було здійснено аналіз кількості заходів культурно-мистецького

спрямування та визначено питому вагу цих заходів як відсоток до загальної кількості заходів по кожній із програм. При цьому була врахована класифікація видів культурно-мистецької сфери, наведеної в розділі 2 «Визначення зон пересікання». Узагальнені дані такого аналізу наведені в таблиці.

Таблиця X

Питома вага заходів культурно-мистецького спрямування регіональних цільових програм, що співвідносяться із туристичною привабливістю Львівської області (за 2018 рік)

Відсотки

	Компоненти Програми	Тематичні напрями зон пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території				
		1. Культурна спадщина	2. Перформативне та сценічне мистецтво	3. Образотворче мистецтво	4. Культурно-креативні індустрії	5. Культурні маршрути
1.	Комплексна програма розвитку культури Львівщини на 2017-2020 роки	8	15	5	11	1
2.	Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки	100	-	-	-	-
3.	Програма розвитку туризму, курортів і рекреації у Львівській області на 2018-2020 роки	1	-	-	1	3
4.	Програма проведення обласного конкурсу проектів місцевих ініціатив на 2020 - 2025 роки	-	-	-	-	-
5.	Програма підвищення конкурентноспроможності Львівської області	-	-	-	24	-
6.	Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2018 – 2020 роки	14	-	-	-	1
7.	Обласна програма "Молодь Львівщини" на 2016-2020 роки	-	-	-	2	-
8.	Регіональна програма сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області на 2018-2020 роки	-	-	-	27	-
9.	Програма капітального будівництва	23	-	-	-	-

Проміжні висновки

1. Соціально-економічний розвиток Львівщини реалізується через середньо-строкові регіональні цільові програми, які об'єднує Програма соціально-економічного розвитку області, що затверджується щорічно згідно пріоритетів регіональної Стратегії розвитку. В цій Програмі робиться детальний аналіз ситуації в кожній із галузей та формулюються завдання на поточний рік з посиланням на обласні цільові програми, заходи яких націлені на виконання цих завдань.
2. Низка обласних цільових програм достатньо тісно ув'язана із розвитком культури та туризму. Із 30 регіональних цільових програм ресурси 8 програм (30%) прямо чи опосередковано задіяні в цих сферах. Важливо відзначити, що ці програми логічно доповнюють одна одну, кожна в міру «своїх інтересів», що в кінцевому результаті приносить синергетичний ефект.
3. Комплексно на підтримку заходів зони інтересів культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій орієнтована лише одна «Комплексна програма розвитку культури» - тут сконцентровано 40% всіх заходів програми. Решта - це традиційна підтримка інфраструктури закладів культури.

4. Безумовним лідером серед напрямів культурно-мистецької сфери виступає культурно-історична спадщина, про що свідчить наявність окремої цільової програми «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області» з достатньо значимим фінансовим ресурсом, який також підкріплений ресурсами «важковаговика» - «Програми капітального будівництва», де реконструкція та реставрація об'єктів історико-культурної спадщини займає одну із лідируючих позицій.
5. Програма розвитку туризму та курортів лише частково надає підтримку культурно-мистецькій сфері - як елементу «підвищення якості регіонального туристичного продукту». Однак, її ключова роль полягає в покращенні доступності та промоції об'єктів історико-культурної спадщини, створенні нових туристичних продуктів, зокрема культурних маршрутів.
6. Значиму роль в підтримці культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості території відіграють й інші цільові регіональні програми – кожна в міру своїх інтересів. Так, в Програмі проведення обласного конкурсу проєктів місцевих ініціатив, де напрям «Культура» входить в трійку лідерів по кількості проєктів і ресурсів, ця підтримка стосується ремонтів приміщень закладів культури, придбання обладнання та інвентарю. Однак, якщо сьогодні – це ремонти і обладнання, то завтра можна буде очікувати створення культурно-інформаційних центрів, які будуть корисним як для туристів, так і місцевих мешканців.
7. Важливим елементом регіональних цільових програм є конкурсна складова, яка дає змогу не тільки залучити кошти до вирішення проблем з небюджетних джерел, але й посилити роль громад, неурядових організацій та бізнесу у їх вирішенні, виявити їх інтереси, зокрема в питаннях формування привабливості територій. Яскравим підтвердженням цього можна вважати появу низки цікавих і яскравих проєктів з боку неурядових організацій, особливо молодіжних, в рамках конкурсів Регіональної програми сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства. Ці проєкти активно використовують наявний культурно-мистецький потенціал та історично-культурні локації для реалізації творчих ідей, цікавих для мешканців і привабливих для туристів.
8. Вагомий внесок в розвиток як культурно-мистецької сфери, так і сфери туризму робить Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції. Програма максимально орієнтована на залучення ресурсів та ідей до розвитку області та представлення потенціалу області назовні. Значною підмогою при цьому виступає Програма транскордонної співпраці Україна-Польща-Білорусь, в якій одним із ключових пріоритетів являється «Промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини», де Львівщина посідає лідерські позиції як по кількості поданих заявок, так і отриманих коштів.
9. Важливим меседжем Програми транскордонної співпраці можна вважати тезу, що «збереження і розвиток культурної та історичної спадщини країн прикордонного регіону, зміцнення культурних зв'язків і співпраці, покращення іміджу та привабливості регіону служить збільшенню життєздатності місцевих громад. А наявність упорядкованих об'єктів культурної спадщини є необхідною передумовою для розвитку туризму - як сектору з найвищим потенціалом з точки зору прибутковості і зростаючих можливостей для зайнятості та інвестицій, особливо на сільських територіях».
10. Економічний блок регіональних цільових програм на сьогодні ще не відіграє значиму роль в розвитку культурно-мистецької сфери, як економічної складової і в цілому галузі туризму. Програма підвищення конкурентноспроможності Львівської області, яка декларує підтримку галузей з високою доданою вартістю, малого та середнього бізнесу, в основному орієнтована на галузі деревообробки, виробництва харчових продуктів. Однак, один із механізмів Програми (ваучерна підтримка) дозволив проявити низку цікавих проєктів в сфері культурно-креативних індустрій, що дає підставу для оптимістичних прогнозів щодо подальшої підтримки їх розвитку і, відповідно - можливість використовувати культуру в якості двигуна і каталізатора процесів соціально- економічного розвитку.

На муніципальному рівні

Муніципальна політика соціально-економічного розвитку міста Львова, у тому числі у галузях культури та туризму реалізується через Програми соціально-економічного та культурного розвитку та муніципальні цільові програми згідно Комплексної стратегії розвитку Львова до 2025 року та інших стратегічних документів.

Програма соціально-економічного та культурного розвитку на 2017-2019 роки

Програма включала 3 основні пріоритети, одним із яких був пріоритет «Твердиня національних цінностей. Місто традицій, знань, культури, туризму та спорту». Ключовими завданнями цього пріоритету в контексті дослідження виступали наступні завдання:

- *Культура* - розвиток української кіноіндустрії; розвиток міських театрів; розвиток муніципальних установ культури; реалізація проєкту “Львів – місто літератури ЮНЕСКО”; підтримка соціально-культурних проєктів.

- *Історико-архітектурна спадщина*: реставрація пам'яток архітектури у зоні ЮНЕСКО;
- *Туризм*: туристично-інформаційна інфраструктура; покращення туристичної пропозиції міста.

Важливо відзначити, що на виконання задекларованих заходів Програма соціально-економічного та культурного розвитку включає 42 муніципальні цільові програми, з яких 8 програм прямо чи опосередковано орієнтовані на заходи культурно-туристичного спрямування.

Звіт по Програмі соціально-економічного та культурного розвитку на 2017-2019 роки (як і більшість звітів Львівської міської ради) представлений у презентаційному форматі і містить достатньо узагальнені дані, які не дають змоги якісно і кількісно оцінити результати виконання заходів.

По напрямку культура:

- Розпочато роботу над будівництвом 2-х нових об'єктів.
- Отримано 5 нових приміщень для мистецьких інституцій.
- Здійснено нові постановки в міських театрах.

По напрямку історико-архітектурна спадщина:

- Здійснено зовнішнє освітлення пам'яток
- Завершено реставрацію будинку на вул. Підвальній, 9
- Реставруються балкони пам'яток архітектури та історичні брами

По напрямку туризм:

- Спільно з Почесними Амбасадорами було реалізовано 29 спільних проєктів

Більш деталізована інформація щодо виконання заходів, зокрема по фінансових показниках наводиться у звітах структурних підрозділів Львівської міської ради. Однак, і ці звіти не дають прив'язки показників до конкретних заходів чи програм, що унеможливорює оцінити ефективність результатів, зокрема щодо впливу культурно-історичної спадщини на туристичну привабливість міста.

Програма соціально-економічного та культурного розвитку на 2020-2022 роки

Як і попередня Програма на 2017-2019 роки нова Програма базується на Комплексній стратегії розвитку Львова до 2025 року. Однак, серед інших стратегічних документів з'явилась Стратегія прориву 2027, засадничим принципом якої стало перетворення міста на креативне. Відповідно всі 5 пріоритетів Стратегії прориву були покладені в основу Програми. Щодо завдань Програми в культурно-мистецькій сфері і туристичній привабливості міста - то ситуація не змінилась кардинально, «традиційно» було продовжено збереження історико-архітектурної спадщини міста, розвиток туризму. Новим стало відношення до культури, яка пронизувала всі напрямки розвитку – від освіти до економіки.

Якщо порівнювати Програми соціально-економічного та культурного розвитку на 2017-2019 та 2020-2022 роки, то вражає різке збільшення муніципальних цільових програм для реалізації заходів – від 42 до 125. Серед найбільш значимих програм та проєктів, які презентують культуру в туристичній привабливості варто відзначити:

- Програма надання фінансової підтримки на реалізацію заходів у галузі культури на території м. Львова
- Програма діяльності Інституту стратегії культури на 2018-2021 роки
- Програма грантової підтримки проєктів, скерованих на дослідження культури України
- Програма підтримки мистецької та експозиційної діяльності у м. Львові
- Програми підтримки розвитку стартап-культури (підприємництва) у м. Львові
- Програма розвитку індустрії ділової гостинності м. Львова
- Програма розвитку туристичної галузі м. Львова на 2016-2022 роки
- Програма "Музей Міста" на 2018-2022 роки
- Програма проведення ремонтно-реставраційних робіт балконів будинків пам'яток культурної спадщини на території м Львова на 2020–2022 рік
- Проєкт «Організація діяльності "Бюро спадщини"»
- Проєкт «Створення культурно-розважального навчального закладу "Театр "Музей кіно"»
- Проєкт «Будівництво підвісної оглядової канатної дороги»
- Проєкт «Перетворення трамвайного депо на вул. Д. Вітовського – вул. Братів Тимошенко»
- Проєкт «Створення та забезпечення діяльності Фонду культури Львова»

Важливо відзначити і активне залучення до реалізації міських муніципальних програм культурно-мистецького спрямування та туризму ресурсів міжнародних програм, у тому числі Програми транскордонної співпраці Україна-Польща-Білорусь. Однак, таке залучення стосується не тільки фінансової допомоги, а методичної і навчальної. Цікавим в цьому плані можна назвати вже завершений (2009 – 2017) проєкт «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова», партнером якого виступало Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку (BMZ). В рамках проєкту були реалізовані заходи обачного й ефективного оновлення міста із залученням коштів громадян за такими напрямками: реставрації вікон і брам, реставрації балконів, благоустрій дворів. Створення реставраційних майстерень та навчання

місцевих фахівців, що було складовою цього комплексного проєкту, стало запорукою подальшого продовження діяльності без участі німецького партнера.

Проміжні висновки

1. Як і на регіональному рівні соціально-економічний розвиток міста Львова реалізується через середньострокові муніципальні цільові програми, які об'єднує Програма соціально-економічного розвитку міста згідно пріоритетів Стратегії розвитку Львова до 2025 року. Однак, на відміну від обласної програми, яка затверджується щорічно та містить детальний аналіз ситуації по кожній із галузей, міська програма соціально-економічного розвитку затверджується на 3 роки і не містить аналізу наявної ситуації.
2. Як вже зазначалось вище, на рівні міста діє одночасно кілька тісно пов'язаних стратегій, які приймалися в різні періоди. Це дозволяло закладати в Програму соціально-економічного розвитку нові пріоритети та завдання на основі новоприйнятих стратегій. Так на момент проведення цього дослідження (2020 рік) Програма соціально-економічного розвитку міста на 2020-2022 роки кардинально відрізнялась від своєї попередниці (на 2017-2019 роки), оскільки в пріоритети нової Програми були закладені пріоритети Стратегії прориву 2027, затвердженої у 2019 році, хоча офіційно на сьогодні ще діє Комплексна стратегія розвитку Львова до 2025 року, затверджена ще у 2011 році.
3. Такий підхід дозволяє достатньо гнучко реагувати на нові виклики, запроваджуючи нові пріоритети та програми, зберігаючи при цьому діючі пріоритети та програми. Це добре проявилось на прикладі галузей культури і туризму - нова Стратегія прориву 2027 запропонувала місту креативний розвиток. Новим стало відношення до культури, яка тепер пронизує всі напрямки розвитку – від освіти до економіки. Однак, «традиційні» напрями, як то збереження історико-архітектурної спадщини міста, також були продовжені і розширені.
4. Особливістю цільових програм міста Львова (по відношенню до обласних цільових програм) є те, що їх кількість нарощується, при чому достатньо різко - від 42 у 2017-2019 роках до 125 на 2020-2022 роки. Натомість в області зберігається політика запровадження комплексних великих програм і за останні 5 років їх кількість зменшилась вдвічі – до 30. Який варіант оптимальніший зможе продемонструвати лише аналіз виконання цих програм у 2022 році.
5. Особливістю нових цільових міських програм, зокрема в культурно-мистецькій сфері є створення програм інституційного розвитку – для забезпечення ефективної роботи новостворених чи модернізованих інституцій, зокрема Інституту стратегії культури, Бюро спадщини, Музею Міста, Театру "Музей кіно". Юридичний статус (як правило комунального підприємства чи установи) дає новим інституціям можливість супроводжувати інші муніципальні програми спільно із структурними підрозділами міської ради.
6. До особливостей цільових міських програм культурно-туристичного спрямування можна також віднести активне залучення ресурсів міжнародної технічної допомоги. При цьому таке залучення стосується не тільки дофінансування інвестиційних заходів, а й методичної і навчальної допомоги.

3.5. Джерела фінансування культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості

Ефективність основних інструментів реалізації політики регіонального розвитку, у тому числі в галузях культури і туризму прямо залежить від фактичного фінансування. До останнього часу головною проблемою виконання стратегій, програм на різних рівнях була невизначеність із джерелами фінансування, не реалістичність бюджетів програм та проєктів, непрозорі механізми розподілу коштів тощо. На сьогодні ситуація дещо покращилась, зокрема в частині гарантування фінансового забезпечення з боку як центральних органів виконавчої влади, так і регіональних та місцевих органів влади, залучення позабюджетних коштів.

Фінансування стратегій розвитку

На національному рівні

Державна стратегія регіонального розвитку

На виконання проєктів Державної стратегії регіонального розвитку у 2012 році було започатковано Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) зі спеціальним механізмом фінансової підтримки. Його особливістю є відхід від практики фінансування з державного бюджету переважно капітального та поточного ремонтів невзаємопов'язаних, маловартісних об'єктів бюджетної сфери і запровадження фінансування проєктів регіонального розвитку, відібраних на конкурсній основі, у відповідності до пріоритетів державної і регіональних стратегій розвитку та гарантією фінансування з державного бюджету при співфінансуванні з місцевих бюджетів.

Бюджет ДФРР розподіляється за формульним розрахунком і є достатньо вагомим для регіонів. Так, для Львівської області у 2019 році бюджет становив 343 млн. грн. Основний масив поданих і підтриманих проєктів стосувалися ремонту доріг, реконструкції об'єктів житлово-комунальної сфери та соціальної інфраструктури –

будівництва і капітального ремонту освітніх, медичних і в незначній мірі культурних закладів, як правило будинків культури (Народних домів). Аналіз засвідчив, що у 2019 році із 271 поданих проєктів лише 9 можна віднести до культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості територій, а саме:

1. Створення туристично-інформаційної інфраструктури міст Трускавець та Дрогобич з метою промоції туристичного потенціалу Прикарпатського регіону (придбання туристичних знаків)
2. Реставрація пам'ятки архітектури другої половини XIX ст. (дах, фасад) у м.Самборі;
3. Реконструкція площі Ринок у місті Дрогобичі;
4. Реконструкція площі Ринок у м.Броди;
5. Реконструкція площі Двірцевої, м. Львів»
6. Реконструкція площі Ринок в м. Самборі;
7. Реконструкція міського парку в м.Трускавці;
8. Реконструкція благоустрою центральної площі імені І.Франка у місті Бориславі;
9. Реставраційні роботи парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Парк XIX» в м.Пустомити.

При цьому було підтримано лише один проєкт культурно-мистецького спрямування, що сприяє туристичній привабливості – «Реконструкція площі Ринок у місті Дрогобичі» із бюджетом 12,5 млн. грн. що становить 3% від загального обсягу бюджетів підтриманих проєктів

Важливо також відзначити, що у 2017 році були введені окремі зміни до використання коштів ДФРР, зокрема в частині посилення окремих напрямів (квотування коштів в обсязі не менше 10% бюджету ДФРР), зокрема на: розвиток спортивної інфраструктури та енергоефективності державних і комунальних навчальних і медичних закладів, а також розбудову мережі сервісних центрів надання адміністративних послуг. Однак, ні культурно-мистецька сфера, ні туризм не були віднесені до пріоритетів.

На 2019 рік додатково було введено квотування (до 10% бюджету ДФРР) проєктів напряму «Всеукраїнський громадський бюджет» (ВГБ), переможці якого визначались шляхом електронного голосування. Однак, недосконалість механізму реалізації не дала змоги повноцінно реалізувати ВГБ і оцінити в якій мірі тематика культурно-мистецької сфери та туристична привабливість користуються популярністю у пересічних громадян.

У 2020 році ВГБ був «реабілітований» і активно проведений в регіонах. Так у Львівській області конкурс стартував 15 липня із бюджетом 2,35 млн. грн. (0,7% від загального обсягу коштів ДФРР для області) за 2 пріоритетами: *туристична привабливість* та конкурентноспроможна економіка. Варто відзначити, що навіть такий незначний бюджет ВГБ не загальмував процес і станом на 14 серпня 2020 року було зареєстровано 17 проєктів із загальним бюджетом 23,2 млн.грн., у тому числі 4 проєкти культурно-туристичного спрямування: Підвищення рівня туристичної привабливості на території Зимноводівської сільської ОТГ; Історично-пізнавальний еко-тур містами: Трускавець, Дрогобич, Борислав; "Під відкритим небом"; Музей Яворівської традиційної іграшки.

Галузеві стратегії розвитку культури і туризму

Аналіз фінансового забезпечення всіх наявних стратегій, перерахованих в розділі 2 цього дослідження засвідчив, що незважаючи на достатньо деталізований опис напрямків подальшого розвитку галузей в цілому, і окремих сфер зокрема, в частині фінансового забезпечення виконання цих стратегій, як правило фіксується наступне:

«Реалізація Стратегії здійснюється за рахунок та в межах коштів державного і місцевих бюджетів, коштів суб'єктів діяльності у сфері культури та міжнародної технічної допомоги, грантів міжнародних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством».

Іншими словами, стратегії не передбачають окремих джерел фінансування для їх впровадження, а делегують це іншим джерелам, зокрема цільовим субвенціям, бюджетним програмам ЦОВВ та регіональним цільовим програмам тощо.

На регіональному рівні

Стратегії розвитку Львівської області

В розділі *Стратегічні документи розвитку Львівщини* цього дослідження було проаналізовано зміст проєктів до планів реалізації Стратегій 2020 та 2027, які прямо чи опосередковано стосуються розвитку галузей культури та туризму. В таблиці було наведено кількісні показники цих проєктів згідно із запропонованою цим дослідженням класифікацією зон пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій.

Результати аналізу виконання проєктів за 2017-2019 роки, зокрема за фінансовими показниками наведені у таблиці

Таблиця

	Напрямки проєктів	Обсяги фінансування, тис. грн							
		2017		2018		2019		Разом	*Питом а вага, %
		План	Факт	План	Факт	План	Факт	Факт	
1.	Культурна спадщина	21405	13711	128788	110267	98260	46997	170975	91,0
2.	Перформативне та сценічне мистецтво	0	0	0	0	800	747	747	0,4
3.	Образотворче мистецтво	0	0	0	0	0	0	0	0
4.	Культурно-креативні індустрії	580	398	5180	3578	52909	3614	7589	4,0
5.	Культурні маршрути	0	0	7112	1288	20538	7276	8564	4,6
	Всього	21985	14109	141080	115133	172507	58634	187875	100,0

**Як відношення фактичного обсягу використаних коштів по напрямку до фактично використаних коштів сумарно по всіх напрямках.*

Якщо не брати до уваги планові фінансові показники проєктів стратегій, які, як правило, набагато перевищують фактичні витрати (і це «Ахіллесова п'ята» всіх регіональних стратегій в Україні), то вищенаведена таблиця демонструє достатньо різкі щорічні коливання фактичних витрат по напрямках і в цілому – від 14,1 млн. грн. у 2017 році до 115,1 млн. грн. у 2018 році. Це свідчить про те, що окремого джерела фінансування для стратегічних проєктів не існує, а проєкти фінансуються з різних джерел – державного, регіонального, місцевого бюджетів; коштів міжнародної технічної допомоги; внесків бізнесу. Постійною складовою при цьому можна вважати лише прогнозовані кошти регіонального та місцевого бюджетів.

Як також видно із таблиці, основні ресурси стратегій розвитку Львівщини орієнтовані на збереження культурно-історичної спадщини. І хоча в напрямках культурно-креативних індустрій та створення культурних маршрутів з'являються цікаві проєкти, які прямо декларують підвищення туристичної привабливості регіону, їх питома вага на сьогодні незначна.

Як приклад можна навести один із проєктів на 2019-2020 роки - «Під Зорею Пінзеля» (промоція унікальної Львівщини за кордоном). Плановий бюджет – 500 тис. грн., фактичний – 15 тис. грн., що дозволило лише організувати конкурс сучасної скульптури, а також провести мистецьку програму у Львівському національному академічному театрі опери та балету ім.С.Крушельницької. Проєкт «Відродження та популяризація традиційних промислів», що мав на меті створення сучасної реставраційної майстерні килимарства у місті Глиняни з бюджетом 800 тис. грн. не був реалізований у 2019 році.

Реально запрацювали лише ті проєкти, які реалізувались в рамках Програми транскордонного співробітництва Україна-Польща-Білорусь, де частка коштів програми складала 90%, а решта дофінансовувалась з обласного та місцевих бюджетів.

Так, успішно стартували проєкти «Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні» з бюджетом 20,5 млн. грн., «Світ Карпатських розет – заходи для збереження культурної унікальності Карпат» з бюджетом 7,9 млн. грн.

Стратегія розвитку гірських територій Львівської області на 2018 – 2022 роки

Як було зазначено в розділі *Стратегічні документи розвитку Львівщини* цього дослідження в Плані заходів із впровадження гірської Стратегії на 2018-2022 роки задекларовано 12 проєктів, які відносяться до сфери *Культурна спадщина*. Їх загальний бюджет 4,2 млн. грн., що складає 0,6% (!) від загального бюджету Стратегії (688,6 млн.грн).

Як і у випадку із проєктами регіональних стратегій розвитку Львівської області, проєкти гірської Стратегії не мають окремого джерела фінансування і фінансуються з різних джерел – в першу чергу обласного та місцевого бюджетів.

На муніципальному рівні

Аналіз фінансового забезпечення всіх наявних стратегій м.Львова зафіксував ту ж ситуацію, що була описана вище на державному та регіональному рівнях – відсутність окремого ресурсного забезпечення під реалізацію своїх завдань на коротко- і середньо- строковий період. Як правило, в цих стратегічних документах фіксуються посилання на муніципальні цільові програми, які наділяються ресурсами для виконання задекларованих завдань. В якій мірі це виконується на рівні програм буде проаналізовано нижче.

Проміжні висновки

1. Аналіз фінансового забезпечення всіх наявних стратегій розвитку в галузях культури і туризму та їх окремих сфер на всіх рівнях (державному, регіональному і муніципальному) продемонстрував типову ситуацію - стратегії не передбачають окремих джерел фінансування для їх впровадження, а делегують це іншим джерелам, в першу чергу цільовим програмам та «коштам суб'єктів діяльності у галузях культури і туризму, міжнародної технічної допомоги, грантів міжнародних організацій та інших джерел, не заборонених законодавством».
2. При цьому аналіз декларованих фінансових ресурсів регіональних стратегій розвитку засвідчив, що основні ресурси спрямовуються на збереження культурно-історичної спадщини. І хоча в напрямках культурно-креативних індустрій та створення культурних маршрутів з'являються цікаві проекти, які прямо декларують підвищення туристичної привабливості регіону, їх питома вага на сьогодні незначна.
3. Аналіз реалізації стратегічних проектів за фінансовими показниками також засвідчив їх низький відсоток виконання, що свідчить про загальну проблему всіх регіональних стратегій в Україні – коли в стратегії включаються проекти без прогнозування джерел фінансування та реальних можливостей регіону. Це призводить до різких щорічних коливань фактичних витрат по проектах, оскільки окремого джерела фінансування для стратегічних проектів не існує, більшість із задекларованих джерел часто не прогнозовані, а єдиним достатньо стабільним джерелом являються кошти регіонального та місцевого бюджетів.
4. Єдиним винятком щодо наявності власного джерела фінансування являється Державна стратегія регіонального розвитку, яка включає пріоритети культури та туризму і для впровадження якої існує Державний фонд регіонального розвитку, бюджет якого є достатньо вагомим для регіонів. Так, для Львівської області у 2019 році бюджет становив 343 млн. грн.
5. Однак, проекти культурно-туристичного спрямування державного фонду регіонального розвитку, які на конкурсній основі визначаються самими регіонами, являються безнадійними аутсайдерами – як по кількості поданих заявок, так і підтриманих проектів. Так обсяг фінансування підтриманих таких проектів у Львівській області за 2017-2019 роки становив в середньому 1-2% від загального обсягу фінансування.
6. Ще однією особливістю державного фонду регіонального розвитку є підтримка виключно капітальних робіт і повне ігнорування «м'якої» компоненти – проведення заходів, матеріально-технічне забезпечення тощо.

Фінансування програм розвитку

Слабкістю фінансування програм розвитку в попередні роки на всіх рівнях була значна кількість програм, їх негарантоване фінансування. Частина програм взагалі не реалізувалась по причині відсутності коштів. На сьогодні ситуація дещо покращилась, зокрема в частині гарантування фінансового забезпечення з боку як центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), так і регіональних та місцевих органів влади.

Фінансування програм розвитку на національному рівні

Кабінет Міністрів України у 2001 році затвердив *Постанову «Про затвердження переліку закладів культури і мистецтва, які утримуються або яким надається фінансова підтримка з державного бюджету, та переліку заходів у сфері культури і мистецтва, видатки на які здійснюються з державного бюджету»*, до якої вже 16 разів вносилися зміни, востаннє – 17 липня 2019 року. В перелік закладів культури і мистецтва, видатки на які здійснюються Державного бюджету, увійшли 91 заклад, зокрема: 24 заповідники, 4 театри опери та балету, 3 драматичні театри, 16 музеїв, 4 інститути та центри досліджень, Український культурний фонд.

Цією ж Постановою регламентовано і перелік заходів підтримки, зокрема: поповнення музейних фондів, репертуару театрів, концертних організацій та художніх колективів, створення нових вистав, концертних, хореографічних та циркових номерів (програм), заходи з провадження гастрольної діяльності; фінансування проектів, реалізація яких забезпечується за підтримки Українського культурного фонду.

Проаналізувавши показники Державного бюджету України за останні роки в частині фінансування культури і туризму загалом та Міністерство культури та інформаційної політики України зокрема, взявши до уваги дані Держказначейства України щодо виконання бюджетів усіх рівнів можна констатувати, що відбувається їх

значне зростання - від 1,5 млрд. грн. у 2014 році до 8,2 млрд. у 2020 році. У таблиці наведена інформація за 2018-2020 роки.

Таблиця
млн. грн.

Статті видатків	2018	2019	2020
Національні творчі спілки та заходи «Просвіти»	19,2	87,6	24,7
Національні театри	1 055,4	1 157,6	1 265,2
Національні музеї, національні та державні бібліотеки	678,0	708,0	799,2
Національні художні колективи, концертні організації та цирки	590,9	643,0	706,1
Український інститут книги	144,3	145,5	100,2
Підтримка кінематографії	507,8	508,3	455,0
Виробництво фільмів патріотичного спрямування	50,0	500,0	50,0
Український культурний фонд	207,5	708,0	400,9
Охорона культурної спадщини, загальнодержавні заходи у сфері культури і мистецтв	266,0	245,9	135,2
Будівництво об'єктів культури загальнодержавного значення	523,0	500,0	100,0
Збереження історико-культурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках	412,1	429,9	469,1
Всього	6 420,8	7 013,2	8 162,7

Однак, ці оптимістичні показники варто оцінювати через призму видатків споживання і видатків розвитку. Загальні витрати, наведені в таблиці включають видатки споживання (оплату праці, комунальні платежі тощо), що є основою функціонування закладів та капітальні видатки, які власне слугують основою для розвитку. При цьому, на протязі років менше 5% загальних витрат спрямовувалися на розвиток в частині капітальних видатків і тільки після 2018 року цей показник перейшов 10%. Основний внесок в бюджет розвитку Міністерства культури та інформаційної політики здійснює Український культурний фонд через конкурсні програми, у тому числі в галузь туризму.

Проміжні висновки

1. Незважаючи на значне зростання обсягів фінансування Міністерства культури та інформаційної політики за останні 6 років, в цілому сфера культури продовжує фінансуватися за залишковим принципом.
2. Інвестиційні та розвиткові можливості галузі культури на державному рівні є вкрай обмеженими – лише близько 10% коштів, у першу чергу завдяки конкурсним проектам Українського культурного фонду. Решта 90% йдуть на утримання мережі закладів культури, при цьому утримується із державного бюджету лише затверджений постановою уряду вичерпний перелік закладів культури.

Фінансування на національному рівні програм розвитку для Львівської області

У 2018-2019 роках для потреб Львівської області було задіяно близько 50 джерел фінансування, передбачених в державному бюджеті для ЦОВВ. Державна допомога надавалась у формі субвенцій, державних цільових та бюджетних програм тощо.

Міністерство культури та інформаційної політики України

Галузями культури та туризму в основному опікується Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП). Також деяка частина культурно-мистецьких та туристичних закладів знаходяться у підпорядкуванні інших галузевих міністерств і відомств, які забезпечують їх утримання.

Інформація щодо підтримки закладів культурно-мистецької сфери МКІП у Львівській області за 2018-2019 роки наведена у таблиці X

Таблиця

Назва фінансових ресурсів	Капітальні видатки, тис.грн.
Львівська середня спеціалізована музична школа-інтернат імені С. Крушельницької	50285,4
Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка	24776,5
Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької	75223,0
Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької	50655,0
Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького	20476,3
Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»	-

Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького	28118,8
Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві	89750,5
Державний історико-культурний заповідник в місті Белзі	14860,9

Кошти Українського культурного фонду (УКФ)

Як вже зазначалось в розділі 2 цього дослідження підтримка проєктів УКФ здійснюється на конкурсних засадах за напрямками, які прямо чи опосередковано дотичні до «зон пересікання» культурно мистецької сфери і туристичної привабливості території. Обсяги фінансування та кількість підтриманих проєктів Львівщини УКФ за 2018-2019 роки наведений у таблиці.

Таблиця

	Сектор культури	Львівська область		м.Львів	
		Кількість проєктів	Обсяг коштів, грн.	Кількість проєктів	Обсяг коштів, грн.
9.	Культурна спадщина	4	1 796 020,5	12	7 444 145,1
10.	Перформативне та сценічне мистецтво	-	-	7	4 521 562,8
11.	Культурно-креативні індустрії, у тому числі дизайн та мода	3	5 232 860,8	18	19 681 408,09
12.	Література та видавнича справи	-	-	6	2 627 554,7
13.	Аудіовізуальне мистецтво	2	1 591 036,8	13	11 599 488,1
Всього		9	8 619 918,1	56	45 874 158,8

Як видно із таблиці – це значне переважання проєктів міста Львова над обласними проєктами та домінування проєктів по напрямку *культурно-креативні індустрії* над іншими напрямками.

Кошти інших центральних органів виконавчої влади

У таблиці X наведена інформація щодо фінансових ресурсів ЦОВВ, які були надані Львівщині у 2019 році на соціально-економічний розвиток.

Таблиця

№	Назва ЦОВВ	Назва фінансових ресурсів	Капітальні видатки, тис.грн.
1.	Міністерство фінансів України	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій	274000,0
2.	Міністерство розвитку громад та територій України	Державний фонд регіонального розвитку	343043,0
		Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки	10000,0
		Секторальна бюджетна підтримка ЄС	244975,0
		Субвенція місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад	87414,4
3.	Міністерство освіти і науки України	Львівський національний університет імені Івана Франка (інвестиційний проєкт «Реставрація головного корпусу»)	25000,0
		Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка	24776,5

Як видно із таблиці, загальний обсяг коштів доволі значний – більше 10 млрд. грн. на рік.

Однак, в контексті подальшого аналізу важливо зрозуміти яка частка цих коштів припадає на підтримку галузей культури та туризму і, зокрема, заходів/проєктів «зон пересікання» культурно-мистецької сфери і туристичної привабливості території.

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій

Постанова Кабміну №106 від 6 лютого 2012 року “Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету” визначає основні напрямки використання субвенції. Напрями культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості не декларуються в окремому праві, а можуть бути підтримані через такі напрями:

- реалізацію проєктів будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) комунальної власності (за винятком адміністративних будинків);

- здійснення заходів Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки (за винятком поточних видатків);
- погашення бюджетної заборгованості місцевих бюджетів, що виникла під час здійснення видатків місцевими бюджетами за рахунок коштів, отриманих з державного бюджету за програмою “Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій”;
- здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку регіонів;
- завершення проектів будівництва із строком реалізації від одного до трьох років, впровадження яких розпочато у попередні роки за рахунок субвенції, - у разі їх відповідності цим Порядку та умовам.

Детальний аналіз об’єктів (заходів) демонструє абсолютну “різноплановість” використання державних коштів. Так, навіть в одному й тому ж регіоні кошти можуть спрямувати як на великі інфраструктурні об’єкти, так і на абсолютно “дріб’язкові”, наприклад – «Придбання сценічних костюмів для Турківської дитячої музичної школи» з обсягом 18 тис. грн..

Результати аналізу тематики проектів у Львівській області за 2017-2019 роки, які отримали фінансування субвенції, засвідчили, що проекти культурно-мистецького спрямування та підвищення туристичної привабливості територій не належать до пріоритетних питань. Із більше як 860 проектів було виявлено лише 3 проекти, які були підтримані, із загальним обсягом фінансування 20 484 тис. грн., що складає 7% від бюджету субвенції для Львівщини.

1. Реставрація Собору Святого Юра у Львові (20,0 млн. грн.)
2. Облаштування інтерактивного музею для Львівського Національного літературно-меморіального музею Івана Франка (384,0 тис. грн.)
3. Реставрація пам’ятки архітектури національного значення - Церква Святого Юра у с. Батятичі (100,0 тис. грн.)

Секторальна бюджетна підтримка ЄС

Загальною метою цього конкурсу проектів є сприяння впровадженню ефективної політики регіонального розвитку в Україні, політики згуртованості, спрямованої на створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року, було визначено 5 програм: «Інвестиційна економіка та інновації»; «Сільський розвиток»; «Розвиток людського потенціалу»; «Розвиток туризму»; «Загальноукраїнська солідарність».

Як видно, галузь туризму була виділена в окрему програму з огляду на її значиму роль як високоприбуткової та найбільш динамічної галузі економіки та поєднання в собі понад 50 суміжних галузей, зокрема культури. Щодо культурно-мистецької сфери програма «Туризм» декларувала підтримку проектам для «створення ексклюзивного туристичного продукту з використанням потенціалу музеїв та історико-культурних пам’яток».

У власному праві культурно-мистецька сфера була віднесена до програми «Сільський розвиток» окремим пріоритетом «Поліпшення інфраструктури відпочинку та задоволення культурних запитів сільського населення (будинки культури, клуби, бібліотеки, гуртки, художня самодіяльність, музеї, галереї, парки, зони відпочинку тощо)».

У 2018 році із 70 підтриманих проектів загальним обсягом 902,9 млн. грн., у тому числі 286,8 млн. грн. з місцевого бюджету, Львівська область виграла 14 проектів з обсягом фінансування 245,0 млн. грн., у тому числі 63,5 млн. грн. з місцевого бюджету. При цьому галузей культури та туризму стосувалися 4 проекти з обсягом фінансування 113,2 млн. грн. (46% від загального обсягу фінансування проектів-переможців), а саме:

1. Створення сучасного центру культури, дозвілля і мистецтв Великолюбінської ОТГ Львівської області
2. Велокарпатія: розвиток інфраструктури для велотуризму на Львівщині
3. Історико-культурний парк “Древній Звенигород”

4. Карпатська мережа регіонального розвитку (пріоритети: популяризація історико-культурної спадщини; збереження природної спадщини; туризм).

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки

Ключовими проблемами транскордонного співробітництва Програма визначає недостатнє державне співфінансування проєктів соціально-економічного, науково-технічного, екологічного, культурного розвитку суб'єктів транскордонного співробітництва, що, зокрема зменшує ефективність використання туристичного потенціалу прикордонних регіонів та культурної спадщини.

Відповідно, метою Програми було визначено підвищення рівня конкурентоспроможності прикордонних регіонів України, у тому числі - забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу прикордонних регіонів; виконання культурно-мистецьких проєктів. Фінансове забезпечення Програми здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному і місцевих бюджетах, а також коштів Державного фонду регіонального розвитку, Європейського Союзу.

Незважаючи на дію Програми із 2016 року, тільки у 2019 році вперше з'явився ресурс для фінансування – 10 млн. грн. (при потребі в 300 млн грн) на співфінансування 3-х проєктів міжнародної технічної допомоги, з яких тільки один проєкт з Івано-Франківщини стосувався культурно-мистецької сфери:

- 1. «Забезпечення збереження історико-культурної спадщини Карпатського регіону» (замовник – Івано-Франківська облдержадміністрація)*
- 2. «Збереження унікальної біоти та покращення якості води водозабірною басейну транскордонних річок Західного регіону України» (замовник – Львівська облдержадміністрація)*
- 3. «Розвиток інфраструктури Яворівського національного природного парку та ремонт під'їзних доріг до об'єктів установи» (замовник – Львівська облдержадміністрація).*

Субвенція місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад

Із 2014 року в Україні розпочалося реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації. Станом на 1 січня 2020 року у Львівській області було створено 40 об'єднаних територіальних громад (ОТГ). З метою фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад із 2016 року в державному бюджеті щорічно передбачається субвенція місцевим бюджетам на формування інфраструктури ОТГ. Постановою Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 було визначено дванадцять напрямів спрямування субвенції, серед яких сфери культурно-мистецького спрямування та підвищення туристичної привабливості територій могли бути присутні лише опосередковано:

- розроблення проєктної, містобудівної та планувальної документації;
- співфінансування інших програм і проєктів, що реалізуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, які є важливими для посилення спроможності та забезпечення територіальної згуртованості громади.

Результати аналізу тематики проєктів 40 ОТГ у Львівській області за 2017-2019 роки засвідчили, що проєкти культурно-мистецького спрямування та підвищення туристичної привабливості територій не належать до пріоритетних проблем ОТГ – проєктів по цих напрямках не зафіксовано.

Проміжні висновки

1. Із близько 50 джерел фінансування, передбачених в державному бюджеті для центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), які були залучені для потреб Львівської області можна виділити 7 основних джерел, орієнтованих на підтримку культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості території. При цьому пряма підтримка культурно-мистецькій сфері надається в основному МКІП через бюджетні програми, інвестиційні проєкти, а також державною установою Український культурний фонд на конкурсних засадах. Підтримка Міністерства культури стосується виключно фіксованого переліку закладів культури, підпорядкованих міністерству у Львівській області.
2. Обсяг фінансової підтримки МКІП капітальних видатків культурно-мистецьких закладів Львівщини за 2018-2019 роки становив орієнтовно 354 млн. грн. Як правило, ці кошти передбачаються на капітальні ремонти закладів та частково – на реставраційні роботи в межах державних історико-культурних/архітектурних заповідників. Ця підтримка значно перевищує обсяги інших профільних

міністерств, зокрема Міністерства розвитку громад та територій України (в рамках державної програми «Секторальна бюджетна підтримка ЄС) – 113 млн. грн., а також фінансування з обласного та місцевих бюджетів – близько 180 млн.грн.

3. Особливу роль у фінансовій підтримці культурно-мистецької сфери відіграє Український культурний фонд (УКФ), який максимально орієнтований на «м'яку» компоненту – проведення заходів, що дуже суттєво на фоні домінування капітальних статей з інших джерел фінансування. Загальний обсяг фінансування проєктів Львівщини з боку УКФ за 2018-2019 роки складає більше 54 млн. грн., з яких на місто Львів припадає майже 46 млн. грн.
4. Аналіз централізованих державних джерел фінансування також засвідчив явний дисбаланс в підтримці туризму та культури на користь останньої. Єдиним виключенням стала програма «Секторальна бюджетна підтримка ЄС», яка задекларувала пріоритет «Розвиток туризму». Це дозволило 4 проєктам туристично-культурного спрямування отримати 113 млн. грн. (46%) із загального обсягу фінансування львівських проєктів (245 млн. грн.).

Фінансування програм розвитку на регіональному рівні

Як було зазначено вище, окрім державного фінансування соціально-економічний розвиток регіонів забезпечується достатньо значимими регіональними та місцевими ресурсами, які використовуються через регіональні цільові програми. У (таблиці) були зазначені 8 регіональних цільових програм, які прямо чи опосередковано сприяють розвитку культурно-мистецької сфери в контексті підвищення туристичної привабливості області.

В цілому загальний обсяг фінансування заходів цих програм складає в середньому 90 млн.грн., що становить 7% від загального обсягу фінансування всіх цільових регіональних програм за рік.

Комплексна програма розвитку культури Львівщини на 2017-2020 роки

Як засвідчив аналіз змісту «Комплексної програми розвитку культури», з поміж інших програм вона максимально охоплює «зони пересікання» галузей культури та туризму (таблиця). Якщо виділити в загальному обсязі бюджету Програми фінансування заходів культурно-мистецької сфери, які прямо чи опосередковано «працюють» на туристичну привабливість області, то можна побачити, що відсоток фінансування таких культурно-мистецьких заходів дуже високий – 86,8%.

Таблиця ілюструє розподіл коштів Програми за основним напрямками у 2019 році.

Таблиця

	Завдання (напрями) Програми	Загальна сума, тис. грн.	Заходи по зонах пересікання	
			Сума, тис. грн.	Питома вага, %
1.	Популяризація української мови та культури, історичної свідомості громадян в Україні та за кордоном	3 880,3	3 364,2	86,7
2.	Підтримка народних домів області	830,0	830,0	100,0
3.	Поповнення бібліотечних фондів та реалізація бібліотечних проєктів	1139,0	0,0	0,0
4.	Підтримка музеїв області	215,0	215,0	100,0
5.	Підтримка мистецьких шкіл області	940,0	790,0	84,0
6.	Підтримка мистецьких ініціатив	721,0	721,0	100,0
7.	Відзначення державних свят, ювілеїв, видатних подій загальнодержавного та регіонального рівня	2 197,7	2 197,7	100,0
8.	Підтримка видатних та творчих особистостей	415,0	415,0	100,0
9.	Підтримка установ та закладів культури обласного підпорядкування	996,0	996,0	100,0
10.	Вшанування сучасних героїв, визначних постатей та промоція історико-культурних об'єктів (ознакування місць пов'язаних з сучасними героями, видатними діячами, історією та культурою)	600,0	600,0	100,0

11.	Співфінансування проектів, що фінансуються за рахунок коштів МТД	1 790,0	1 790,0	100,0
	Всього	13 724,0	11 918,9	86,8

Однак, аналіз обсягів фінансування програми по окремих заходах викликає подив щодо обсягів фінансування значної кількості заходів - в межах 3-50 тис. грн.

Так бюджет проекту «Куховарня «РадоФест» складає 15 тис. грн. При цьому «на фестивалі відбулось - презентація страви року; вишиванкове дефіле; майстер-клас страви року; спортивні змагання для молоді; проведення показового виступу кінологів. До участі доєдналося 50 народних домів Радехівського району (більше 200 осіб), делегації з Славської ОТГ та Яворівського р-ну (60 чол.), Сокальського та Червоноградського районів (30 чол), делегації з Луганської обл. Кременського р-ну (40 чол.), іноземні делегації (Білорусія та Польща - 30 чол.). За два дні захід відвідало 20 тис. осіб.»

Єдине пояснення цього феномену – відсутність інформації щодо інших джерел фінансування (коштів місцевих бюджетів, спонсорів).

Програма «Охорона і збереження культурної спадщини Львівської області на 2018-2020 роки»

Програма максимально орієнтована на підтримку культурно-історичної спадщини регіону і має для цього ресурс, який значно перевищує ресурси суміжних програм – підтримки культури та туризму. В таблиці наведена динаміка обсягів фінансування програм за 2017-2019 роки.

Таблиця

	Назва програм	Обсяги фінансування, тис. грн.		
		2017	2018	2019
1.	Програма «Охорона і збереження культурної спадщини»	10 706,2	16 485,0	30 620,4
2.	Комплексна програма розвитку культури	12 450,0	11 064,3	13 724,0
3.	Програма розвитку туризму та курортів	700,0	2 000,0	3 338,0

Важливо відзначити, що Програма активно залучає кошти з інших джерел (окрім коштів ЦОБВ), зокрема місцевих бюджетів, наприклад: «Дерев'яна церква Св. Косми та Даміана» (200 тис. грн. з обласного бюджету, 80 тис. грн. з районного бюджету), «Дерев'яна церква Св. Апостолів Петра і Павла» (200 тис. грн. з обласного бюджету та 600 тис. грн. з бюджету Краковецької селищної ради), а також коштів міжнародної технічної допомоги. Так, бюджет проекту “Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні”, який реалізується в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна складає 2 101,1 тис. євро, у т.ч. грант ЄС - 1 891,0 тис. євро.

Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області

Як видно із таблиці ресурси програми достатньо скромні і адресно культурно-мистецькій сфері кошти не надаються. Однак, ключова роль програми полягає в покращенні доступності та промоції об'єктів історико-культурної спадщини, створенні нових туристичних продуктів, зокрема культурних маршрутів. Так ключові витрати програми (за 2019 рік) складають - розробка виготовлення інформаційної та презентаційної продукції (13% від загального бюджету); організація промоційних турів областю (8%); організація туристично привабливих заходів сталого розвитку туризму (26%); участь у виставкових та презентаційних заходах за кордоном (10%); ознакування туристичних маршрутів (7%). А також - співфінансування проектів Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна (21%).

Як і у випадку з Комплексною програмою розвитку культури, обсяги фінансування програми по окремих заходах становить незначні суми, що можна пояснити відсутністю обліку коштів інших джерел фінансування (коштів місцевих бюджетів, спонсорів).

Програма підвищення конкурентноспроможності Львівської області

Як вже зазначалось економічний блок регіональних цільових програм на сьогодні ще не відіграє значиму роль в розвитку культури та туризму. Єдина Програма підвищення конкурентноспроможності лише із 2019 року запровадила новий напрям ваучерної підтримки, який відкрив можливості для проектів в сфері культурно-

креативних індустрій. Якщо взяти до уваги бюджет програми у 2019 році – 4 600 тис. грн., то обсяги фінансування завдання «Ваучерна підтримка бізнесу» склали 947,3 тис. грн., що складає 21%. При цьому варто враховувати, що співфінансування суб'єктів господарювання для отримання ваучера повинне становити не менше 30% суми, яку вони отримують з обласного бюджету.

Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2018 – 2020 роки

Програма не має вирішального значення для підтримки конкретних напрямів соціально-економічного розвитку області і відіграє роль інструменту для розвитку міжнародних зв'язків Львівщини та технічного механізму співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги, у тому числі - Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна.

У 2019 році в рамках програми було співфінансовано проекти міжнародної технічної допомоги на суму 23 466,8 тис. грн, у тому числі проектів, які відносяться до галузей культури і туризму, обсяг фінансування яких складає 14% від загальної суми профінансованих проектів:

- «Світ карпатських розет – заходи із збереження унікальності культури Карпат» на суму 1200,0 тис грн.
- «Транскордонний паломницький маршрут як інструмент промоції спільної історико-культурної спадщини в українсько-польському прикордонні» на суму 1122,7 тис грн;
- «Транскордонний шлях дерев'яної архітектури - можливість для збереження унікальної спадщини українсько-польського прикордоння» на суму 61,2 тис грн;
- «Розвиток сталого туризму в природоохоронних територіях Карпат» на суму 142,0 тис грн;
- «Карпатська академія спадщини виноробства» на суму 155,0 тис грн;
- «Шлях волоської культури на українсько-польському прикордонні» на суму 465,8 тис грн;
- «2 замки: спільна історія, спільне просування, стимул для зміцнення співпраці, туристичних потоків та економічного зростання» на суму 89,0 тис грн.

Обласна програма "Молодь Львівщини" на 2016-2020 роки

Сприяння розвитку галузей культури і туризму не належить до пріоритетів Програми. Як зазначалось вище – із 116 заявок 2020 року було зафіксовано лише 10 заявок культурно-мистецького та туристичного спрямування, а в перелік із 42 переможців потрапив один проект «Злет на горі Маківка» з бюджетом 17 тис. грн., що складає 2% від загальної суми профінансованих проектів. Варто також зазначити, що вартість підтриманих проектів достатньо низька і коливається в межах 20-30 тис.грн.

Регіональна програма сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства

Програма надає культурно-мистецькій сфері вагоме значення. Так, із 92 заявок 2020 року серед 44 проектів-переможців 12 стосувались культурно-мистецької сфери, а їх бюджет становив 24% від загальної суми профінансованих проектів. Однак, середня вартість підтриманих проектів вкрай низька - в межах 10-20 тис.грн.

Програма капітального будівництва

Як вже зазначалось вище, упродовж 2017-2019 років програмою було підтримано 6 значимих об'єктів, що належать до об'єктів культурно-історичної спадщини, зокрема: реконструкція Собору Святого Юра та Львівського палацу мистецтв, реставрація Львівського музею історії та релігії, відновлення інтер'єру храму Святих Ольги та Єлизавети.

На 2020 рік бюджет програми складає 294 млн. грн. З них: 228 млн. грн (78 %) на об'єкти соціально-культурного та житлово-комунального призначення, 29 млн. грн (10 %) – енергозбереження для бюджетної сфери, 21 млн. грн (7%) – культурна спадщина, 9 млн. грн (3%) – видатки установ, 7 млн. грн (2%) – безпечна Львівщина.

Проміжні висновки

1. При відсутності окремих джерел фінансування на стратегічні проекти та непрогнозованості інших джерел фінансування, основне фінансове навантаження на реалізацію регіональних проектів розвитку, у тому числі культурно-туристичного спрямування, покладається на регіональні та місцеві бюджети, які реалізуються через регіональні та місцеві цільові програми.
2. Із 8 регіональних цільових програм у Львівській області, які прямо чи опосередковано сприяють розвитку культурно-мистецької сфери в контексті підвищення туристичної привабливості області. В цілому загальний обсяг фінансування заходів цих програм складає в середньому 90 млн.грн., що становить 7% від загального обсягу фінансування всіх цільових регіональних програм за рік. При цьому лише 3 програми вносять суттєвий фінансовий ресурс, зокрема (за 2019 рік): програма *Охорона і збереження культурної спадщини* – 30,6 млн.грн., Програма капітального будівництва – 21 млн. грн. та Комплексна програма розвитку культури – 11,9 млн. грн.
3. Основне спрямування коштів програм *Охорони і збереження культурної спадщини* та *Капітального будівництва* (51,6 млн. грн) – це інвестиції у збереження об'єктів культурно-історичної спадщини.

4. Натомість 86,8% бюджету Комплексної програми розвитку культури Львівщини спрямовуються в «м'яку» компоненту – проведення заходів культурно-мистецького спрямування, конкурсів, підтримки закладів культури обласного підпорядкування.
5. Ключова роль Програми розвитку туризму та курортів, обсяг фінансування якої достатньо скромний – близько 3 млн. грн. на рік, полягає в покращенні доступності та промоції об'єктів історико-культурної спадщини, створенні нових туристичних продуктів, зокрема культурних маршрутів.
6. Аналіз обсягів фінансового внеску по більшості заходів регіональних цільових програм розвитку культури і туризму свідчить про відсутність інформації щодо інших джерел фінансування, які в ряді випадків є значимими. Наявність фінансової підтримки з їх боку також свідчить про інтерес до тих чи інших напрямків розвитку культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості територій, що, в свою чергу, служить орієнтиром для регіональних менеджерів в питаннях розвитку перспективних напрямів.
7. Інші регіональні цільові програми з точки зору фінансового внеску не відіграють значимої ролі в розвитку галузей культури та туризму. Однак, конкурсна складова цих програм, дає можливість підтримати цікаві ідеї молоді, особливо у сфері культурно-креативних індустрій. Недоліком такої підтримки є недостатній бюджет та вкрай низькі обсяги грантів – від 10 до 30 тис. грн.
8. Значиму роль в розвитку і культури, і туризму на Львівщині відіграє Програма транскордонного співробітництва Україна-Польща-Білорусь, де пріоритет «Промоція місцевої культури та історії» є одним із ключових. Фінансовий вклад цієї програми достатньо суттєвий – близько 100 млн. грн. (на 2018-2021 роки). При цьому, окрім «твердої» (інвестиційної) складової проєктів культурно-мистецького та туристичного спрямування, значна увага приділяється і «м'яким» видам діяльності, зокрема проведенню тематичних фестивалів, збереження традиційних ремесел, створення культурних маршрутів

Фінансування програм розвитку на муніципальному рівні

Як було зазначено вище, соціально-економічний розвиток міста Львів і, зокрема культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості забезпечуються муніципальними цільовими програмами, які реалізуються у відповідності до завдань і цілей довгострокових стратегій. Особливістю цільових програм Львова є те, що їх кількість нарощується і зросла від 42 у 2017-2019 роках до 125 на 2020-2022 роки. Іншими словами, значна частина заходів програм отримала статус програм, що підвищило їх самостійність, у тому числі і фінансову. Ще однією особливістю стало те, що окремі програми інституціоналізувалися, отримали юридичний статус (як правило комунального підприємства чи установи) і, в свою чергу, отримали право супроводжувати інші муніципальні програми та займатися власною господарською діяльністю. Це дало можливість більш активно залучати до їх діяльності не тільки бюджет міста, але й кошти грантів, міжнародної технічної допомоги та власні доходи.

Так, наприклад, новостворена комунальна установа «Інститут Стратегії культури», яка фінансується «Програмою діяльності Інституту стратегії культури на 2018-2021 роки», одночасно реалізує спільно із управлінням культури міської ради програму "Львів 2020: Фокус на культуру", в рамках якої самостійно виконує окремі проєкти - проєкт для створення ефективної екосистеми культури та туризму – "MuseumCityLab", проєкт "Майстерня міста 2020" тощо. Окрім того, Інститут успішно проводить власну проєктну діяльність і залучає грантові кошти, зокрема на такі проєкти як: «Культурний ландшафт Львова: інституції, активності, взаємодії», «Код Культури», «Конгрес культури "Перехід 1989"».

При дослідженні фінансового забезпечення муніципальних цільових програм основними документами для аналізу були річні звіти структурних підрозділів Львівської міської ради та комунальних установ, звіти виконання Програми соціально-економічного та культурного розвитку, відкриті для публічного ознайомлення. При цьому ці звіти, представлені у презентаційному форматі містять достатньо узагальнені дані, які не дають змоги якісно і кількісно оцінити результати виконання програм.

Наприклад, Звіт по Програмі соціально-економічного та культурного розвитку на 2017-2019 роки щодо фінансових показників надає наступну інформацію культурно-туристичного характеру:

По напрямку культура:

- Проведено ремонтні роботи в 24 закладах на суму більш ніж 100 млн. грн.
- Придбано музичних інструментів на 5,45 млн. грн.
- Фінансова підтримка проведення заходів за 2 роки становить 29,0 млн. грн.

По напрямку туризм:

- Середня кількість туристів на рік 2,5 млн. осіб (середня тривалість перебування у Львові 3,8 днів, середні витрати за день 94 євро)
- Туристичний збір за 3 роки 21,6 млн грн

Більш деталізована інформація щодо фінансових показників наводиться в окремих звітах структурних підрозділів Львівської міської ради. Однак, і ці звіти не дають прив'язки показників до конкретних заходів чи програм, що унеможливляє оцінити ефективність результатів, питомої ваги фінансування програм культурно-туристичного спрямування у загальних обсягах програм, а тим більше – оцінити ефективність фінансової підтримки окремих зон пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості міста.

Звіт управління культури Львівської міської ради за 2017-2019 роки

Підсумково: 2017 рік – 36,5 млн. грн., 2018 – 43,3 млн. грн., 2019 – 59,6 млн.грн., 2020 – 73,1 млн.грн., у тому числі за стратегічними цілями:

Культура як простір діалогу

- 2018 рік – 12,9 млн.грн., у тому числі: соціокультурні проекти на суму 0,8 млн. грн., заходи в рамках «Стратегія культури 2025» - 0,2 млн. грн., нові театральні постановки – 0,4 млн.грн., проєкт «Львів – місто літератури» - 0,3 млн. грн.
- 2019 рік - 16,1 млн.грн., у тому числі: соціокультурні проекти на суму 0,6 млн. грн., грантова підтримка (премії, нагороди) – 1,97 млн. грн.

Децентралізація культури

Ремонтні роботи:

- в музеях: 2017 рік – 2,3 млн. грн., 2018 – 3,5 млн. грн., 2019 – 8,8 млн.грн.
- в концертних організаціях:: 2017 рік – 0,3 млн. грн., 2018 – 0,02 млн. грн., 2019 – 0,997 млн.грн.
- театрах: 2017 рік – 2,6 млн. грн., 2018 – 6,2 млн. грн., 2019 – 6,35 млн.грн.

Звіт управління туризму Львівської міської ради за 2017-2019 роки

- *Надходження в місцевий бюджет від галузі туризму: 2017 рік – 128,3 млн. грн., 2018 – 151,9 млн. грн., 2019 – 196,1 млн.грн.
- Туристичний збір: 2017 рік – 5,0 млн. грн., 2018 – 6,5 млн. грн., 2019 – 10,1 млн.грн.

**Методика розрахунку показника відсутня*

Звіт про роботу управління охорони історичного середовища за 2018 рік

Загальний обсяг фінансування ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках міста Львова – 76 млн. грн., у тому числі: державний бюджет – 2 млн.грн., обласний - 11 млн. грн., міський – 48 млн. грн., проєкт «Спільна спадщина» (Міністерство культури Польщі) – 15 млн. грн.

Дещо більший обсяг інформації подається в щорічних звітах виконання бюджету Львова. Бюджетна інформація дає змогу виокремити окремі зони пересікання культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості міста та оцінити їх фінансову підтримку. В таблиці наведена зведена інформація щодо фінансування у 2018 році окремих секторів культурно-мистецької сфери та туризму.

Таблиця

Назва статті фінансування	Обсяг, тис. грн.	*Питома вага, %
Фінансова підтримка театрів (5 театрів: «Воскресіння», Ім. Курбаса; І люди, і ляльки; Ім. Лесі Українки; Перший український)	44 607,1	22,3
Фінансова підтримка філармоній, художніх і музичних колективів, ансамблів та циркових організацій (3 концертні установи: Хор Гомін; БОКМ; Слово і голос)	6 268,8	3,1
Забезпечення діяльності музеїв і виставок (Ім. С.Крушельницької; Територія терору; Народної архітектури і побуту)	22 508,1	11,3
Фінансова підтримка кінематографії	200,0	0,1
Проектування, реставрація та охорона пам'яток архітектури	43 938,0	22,0
Реалізація програм і заходів в галузі туризму та курортів	5 202,9	2,6

**Вираховується як відношення обсягу витрат по статті до загального обсягу видатків (199 893,2 тис. грн)*

Як видно із таблиці основними статтями фінансової підтримки з коштів міського бюджету являються: підтримка театрів; проектування, реставрація та охорона пам'яток архітектури та діяльності; підтримка музеїв і виставок. Серед аутсайдерів - підтримка кінематографії та філармоній, художніх і музичних колективів, ансамблів та циркових організацій. При цьому важливо відзначити, що бюджетна статистика відображає всі видатки, включаючи і поточні (комунальні послуги, оплата праці тощо), що не дає уяви про кошти, які надаються на розвиток.

Єдиним винятком стало оприлюднення Інститутом стратегії культури Львова інформації щодо основних видатків на культуру у 2020-му (загального фонду й бюджету розвитку). Інформація стосувалась видатків як на культуру й мистецтво безпосередньо, так і на суміжні галузі, що теж впливають на культурний контекст міста (освіта, охорона історичного середовища, архітектура, туризм).

Достатньо вагомою фінансовою допомогою є внески міського бюджету до статутних капіталів комунальних підприємств культурно-туристичного спрямування, які складають 54 млн. грн.

Проміжні висновки

1. Специфіка подання фінансових даних Львівською міською радою, її фрагментарність та розосередження по різних джерелах не дають змоги якісно оцінити фінансові ресурси міських цільових програм та ефективність їх використання.
2. Аналіз бюджетних видатків по окремих секторах культурно-мистецької сфери та туризму за 2017-2019 роки та запланованих видатках на 2020 рік засвідчив, що в трійку лідерів щодо обсягів фінансування входять 3 напрями - підтримка театрів; проектування, реставрація та охорона пам'яток архітектури; підтримка музеїв і виставок. Серед аутсайдерів - кінематографія, художні і музичні колективи, ансамблі та циркові організації.
3. Достатньо вагомою фінансовою допомогою є внески міського бюджету до статутних капіталів комунальних підприємств культурно-туристичного спрямування, які складають на 2020 рік 54 млн. грн.
4. Аналіз обсягів фінансової допомоги міським цільовим програмам розвитку культури і туризму засвідчив про відсутність інформації щодо інших джерел фінансування, які в ряді випадків є значимими з огляду на значну кількість проектів, у тому числі міжнародних, які реалізуються у Львові.

Власні доходи закладів культурно-мистецької сфери

Окрім державної підтримки, заклади культури згідно чинного законодавства мають змогу отримувати власні доходи. Перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, затверджується Кабінетом Міністрів України. Серед Переліку лише один вид діяльності пов'язаний із туризмом: «Надання послуг, пов'язаних із створенням умов для організованого туризму та відпочинку». У разі одержання коштів від надання платних послуг, добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб, у тому числі іноземних, з інших джерел, не заборонених законодавством, бюджетні асигнування державних і комунальних закладів культури не зменшуються. Приватні заклади культури фінансуються їх засновниками.

Державні заклади культури

Таблиця X на прикладі 2-х Львівських академічних театрів за 2019 рік⁷ ілюструє структуру доходів установ.

Таблиця

Статті доходів	Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької	Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької
Обсяг доходів всього, тис.грн.	59 208,2	17 455,0
Обсяг державної фінансової підтримки, тис.грн.	156 210,0	75 419,6
Обсяг валового доходу, тис.грн.	215 418,2	92 874,6
% фінансової підтримки в обсязі валового доходу	72,5	81,2

Власні доходи закладів в основному формуються за рахунок реалізації квитків, оренди приміщення, проведення гастрольної діяльності, доходу від реклами та частково спрямовуються на розвиток – постановку нових спектаклів, участі у фестивалях, виготовлення презентаційних матеріалів, сценічно постановочних засобів та малоцінного інвентарю (сценічні костюми, взуття, декорації, бутафорія, реквізит). Також сюди може входити грантова та благодійна допомога. Як видно із таблиці власні доходи театрів коливаються в межах 20-30% обсягу валового доходу.

Регіональні (обласні) заклади культури

В цілому по всіх закладах культури власні надходження щорічно складають близько 43 млн. грн. Аналіз цих даних засвідчив, що питома вага власних надходжень (без врахування капітальних видатків) закладів культури коливається в дуже широких межах – від 0 (Народна хорова капела «Верховина») до 64% (Державний історико-культурний заповідник "Тустань").

⁷ https://dostup.pravda.com.ua/request/proghrama_1801110_finansova_pidt_2

Цей показник є вкрай важливим з огляду на дію Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 на виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Відповідно до цього закону фінансування культурно-мистецьких закладів з боку держави потребує рішення Антимонопольного комітету України щодо допустимості такої допомоги. Відповідно до роз'яснення Комітету від 18.05.2018 щодо державної підтримки у сфері культури та культурної спадщини «надання державної підтримки діяльності, пов'язаній з розвитком культури, збереженням культурної спадщини, що здійснюється без мети одержання прибутку, доступної громадськості на безоплатній основі (некомерційна діяльність), не містить ознак державної допомоги. Однак, заходи щодо підтримки діяльності, пов'язаній з розвитком культури, збереженням культурної спадщини, що повністю чи переважно фінансуються за рахунок плати, яка стягується з відвідувачів або користувачів, або за допомогою іншої комерційної діяльності, містять ознаки державної допомоги».

Муніципальні заклади культури

Статистичні дані щодо господарської діяльності комунальних підприємств та установ Львівської міської ради відсутні, а дані видатків і доходів міського бюджету Львова лише опосередковано дають уяву про їх порядок. Тому для аналізу були використані дані Державної аудиторської служби України за 3-ма категоріями комунальних закладів Львівської міської ради: театри (Львівський академічний духовний театр «Воскресіння»), будинки культури (Палац культури імені Гната Хоткевича), парки культури і відпочинку (Центральний парк культури і відпочинку ім.Б.Хмельницького). В таблиці наведені фінансові показники цих закладів за 2016-2018 роки.

Таблиця

Статті доходів	2016	2017	2018
Львівський академічний духовний театр «Воскресіння»			
Валовий дохід	5651,0	9234,0	11256,0
Власні доходи	751,0	558,0	821,0
Обсяг фінансової підтримки міського бюджету	4900,0	8676,0	10435,0
% фінансової підтримки в обсязі валового доходу	86,7	94,0	92,7
Палац культури імені Гната Хоткевича			
Валовий дохід	4447,1	7289,1	9786,2
Власні доходи	1405,3	1800,4	2280,2
Обсяг фінансової підтримки міського бюджету	3041,8	5488,7	7506,0
% фінансової підтримки в обсязі валового доходу	68,4	75,3	76,7
Центральний парк культури і відпочинку ім.Б.Хмельницького			
Валовий дохід	5445,0	6693,5	8490,2
Власні доходи	5203,7	6440,2	8161,9
Інше (благодійна допомога, безповоротна фінансова допомога тощо)	128,0	117,1	59,4
Обсяг фінансової підтримки міського бюджету	113,3	136,2	268,9
% фінансової підтримки в обсязі валового доходу	99,0	99,0	99,0

Як видно із таблиці лише парки культури і відпочинку майже повністю покривають свої видатки (99%). Натомість фінансова підтримка театрів і будинків культури є вирішальною, зокрема театрів – на рівні 90%, будинків культури – 75%.

Аналіз 3-х муніципальних музейних закладів міста Львова (Музей народної архітектури та побуту імені Климента Шептицького; Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької; Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія Терору») проводився на основі аудиторського звіту⁸ Державної аудиторської служби України за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм за КПКВК 110202, КПКВК 2414070 «Музеї і виставки» та за КПКВК 1014040 «Забезпечення діяльності музеїв та виставок»

⁸ <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=148822>

за період з 01.01.2015 по 31.12.2018. Аналіз показав, що бюджетні асигнування за загальним та спеціальним фондом (сукупний дохід) упродовж 4-х років склали 66 903,9 тис грн., а загальна сума надходжень по спеціальному фонду (власні доходи) склала 20 937,6 тис грн. (31% від сукупного доходу). В структурі власних доходів закладів 78,9 % припадає на надходження від реалізації квитків, проведення екскурсій.

Проміжні висновки

1. Важливу роль у фінансовому забезпеченні культурно-мистецьких закладів відіграє комерційна діяльність закладів, питома вага якої в обсягах валового доходу закладів може коливатись в досить широких межах. При цьому перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, затверджується Кабінетом Міністрів України, приватні заклади культури фінансуються їх засновниками.
2. Приклад 2-х державних театрів Львівщини засвідчив, що власні надходження закладів складають від 20% до 30% сукупного доходу. Власні доходи обласних комунальних культурно-мистецьких закладів коливаються в досить широких межах – від 0 до 64%, а муніципальних – від 10 до 30%. Виняток складають лише муніципальні парки культури і відпочинку, які майже повністю покривають свої видатки
3. Збільшення доходів від комерційної діяльності закладів культури, безумовно є позитивним фактором для розвитку культурно-мистецької сфери. Однак, паралельне співфінансування з державних коштів потребує погодження Антимонопольного комітету України щодо допустимості державної підтримки.

Розділ 4. Аналіз зовнішніх факторів на культурно-мистецьку сферу та туристичну привабливість території

Окрім «традиційного» впливу на національні та регіональні процеси в галузях культури та туризму - фактору глобалізації, яке розглянуто в розділі 1, у цьому розділі здійснений аналіз факторів впливу, що проявились за останні роки і радикально змінили і змінюють ситуацію не тільки в Україні, а й у цілому світі.

Євромайдан

«У 2014 році ми раптово для себе виявили, що наша незалежність, наша свобода цілком реально може зникнути, що ми її можемо втратити. І суспільство почало саме відновлювати Україну з початку, складати цеглинку до цеглинки. Камінь до каменя вибудовувати свою незалежність знову. Культури це стосується так само, як Збройних сил, або правоохоронних органів, або політичної системи» - С.Жадан.

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва 7–19 листопада 2019 року провів опитування експертів, присвячене оцінці подій на Майдані, їх наслідків та уроків на майбутнє⁹. Ключові тези опитування - Євромайдан був протестом за демократичні цінності, проєвропейський вектор розвитку і проти корумпованої системи; Майдан загалом переміг, але частина його цілей не досягнуті. Серед позитивних наслідків Майдану - відновлення західного вектору розвитку, активізація співпраці із західними партнерами, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, отримання безвізового режиму; зміна влади та часткове оновлення політичних еліт; початок реформ; посилення української ідентичності, позитивні зрушення у культурній політиці тощо. Негативні наслідки - відсутність реальних реформ у різних сферах та розчарування частини суспільства в успіху реформ, некомпетентність нових керівників держави та поширення популізму.

Майдан привів в державне управління активістів і фахівців із недержавного сектора, що відкрило можливості для більш прямого й прозорого впливу та адвокатування змін у культурній політиці. Досвід нових управлінців зреалізувався у різноманітних спробах створення довготривалих культурних стратегій; запровадження прозорих конкурсних процедур і експертних рад для ухвалення ключових рішень та розподілу бюджетних коштів; створення нових інституцій (Інститут книги, Український культурний фонд, Український інститут); впровадження учасницької моделі урядування в культурі. Але головне надбання – усвідомлення політичної позиції та відповідальності діячів культурної галузі.

Одночасно Майдан поставив на перший план питання належного адміністрування культури як одного з основних ідеологічних складників життєдіяльності нації, її безпекового стану. Нова модель культурної політики

⁹ <https://dif.org.ua/article/shosta-richnitsya-maydanu-ekspertna-otsinka-podiy-naslidkiv-i-urokiv-na-maybutne>

не формується ізольовано, оскільки за часом збігається з глобальною **трансформацією самого феномена культури.**, що дає реальну й унікальну можливість синхронізувати свій культурний розвиток і погляди на засоби і форми державного впливу на культурний процес з міжнародним співтовариством. На думку експертів Ради Європи, Україна, яка продовжує модернізуватися, має зосередитися саме на практичних питаннях культури та культурної політики. Розробка стратегії державної культурної політики має здійснюватися згідно з цілями та принципами, закріпленими в міжнародно-правових документах про культуру, які стосуються включення культури ключовим компонентом у загальний контекст державної стратегії розвитку, врахування традицій стосовно підтримки і фінансування культури, функцій і рівнів системи управління культурою, розподілу обов'язків, механізмів прийняття рішень, взаємодії та координації різних урядових структур за напрямками.

Процес формування культурної політики сьогодні триває, в суспільстві йдуть дискусії щодо вибору оптимальної моделі на основі досвіду різноманітних світових практик, які детально аналізуються в численних дослідженнях. Серед цих практик можна виділити кілька підходів, які в тій чи іншій країні можуть дещо видозмінюватися, запозичуючи окремі елементи один в одного.

Згідно «патерналістської» моделі державна культурна політика зберігає досить сильну позицію держави в галузі культури поряд з удосконаленням надання публічних послуг із залученням до виконання завдань і окремих повноважень органів публічної адміністрації приватних юридичних осіб. Культурна політика в державі проводиться в рамках ієрархічної системи управління централізованого типу за участю місцевого самоврядування на основі законів та нормативних актів. Забезпечення загальнодержавного та місцевого рівнів базових мереж закладів культури ресурсами (фінансами, будівлями, кадрами тощо) входить відповідно до кола завдань Міністерства культури та інформаційної політики України та органів місцевого самоврядування.

Згідно «партнерської» моделі державна культурна політика децентралізується функціонально шляхом виокремлення окремих видів культурної діяльності та створення спеціальних державних інституцій, яким надано повноваження з управління ними або певними послугами у сфері культури («децентралізація за послугами») та офіційним визнанням державою повноважень прийняття рішення відповідними децентралізованими органами влади, включаючи делегування на основі закону певних повноважень в галузі культури органам місцевого самоврядування.

Згідно «ринкової» моделі декларується принцип політичного невтручання у справи культури й механізм прийняття рішень про фінансування галузі. Результатом цього підходу є встановлення специфічної моделі управління культурою в державі, що одержала назву «на відстані витягнутої руки». З одного боку, подібний підхід дозволяє забезпечити більшу відповідність державної допомоги, що надається безпосереднім потребам, оскільки це сприяє розвитку культурного різноманіття й культурної діяльності на місцях. З іншого – серед серйозних недоліків подібної моделі є зниження можливостей державного й суспільного контролю витратою коштів.

Процес вибору культурної політики для України триває, дискусії не припиняються. Особливо це добре видно на прикладі розробки двох стратегій розвитку культури – діючої урядової (Довгострокова стратегія розвитку української культури - стратегія реформ) та волонтерської («Стратегія 2025»), які мають досить різне бачення розвитку культури в Україні.

Угода про асоціацію Україна-ЄС

Угода про асоціацію Україна-ЄС (надалі – УА) є одним із найбільш вагомих міжнародних документів за всю історію України, який забезпечує створення європейського каркасу для розвитку української політики та економіки, фіксує зовнішні зобов'язання щодо необхідних реформ, зокрема щодо культури, туризму, а також питань чесної конкуренції.

Галузі культури та туризм

Відповідно, питання регулювання культурної сфери на рівні ЄС дає розуміння, наскільки сильно впливає УА на формування української культурної політики. У консолідованих версіях Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу стаття 167 розділу XIII присвячена питанню культури. При цьому йде мова про сприяння розвитку культур держав-членів, повазі їхнього національного та регіонального розмаїття та водночас наголошується на спільній культурній спадщині. Дії ЄС спрямовані на заохочення співпраці держав-членів та в разі необхідності на підтримку та доповнення їхньої діяльності у таких сферах: вдосконалення знань й поширення культури та історії європейських народів; збереження й охорона культурної спадщини європейського значення; культурні обміни некомерційного характеру; сприяння мистецькій та літературній творчості, включаючи аудіовізуальний сектор.

Культура залишається сферою відповідальності країн-членів ЄС, в деяких країнах мова йде в першу чергу про регіональний або, навіть, місцевий рівень врядування. Не вимагається гармонізація законів і підзаконних актів країн-членів ЄС. На рівні ЄС політика реалізується у повній відповідності до принципу субсидіарності, коли роль ЄС полягає у підтримці і доповненні, а не заміні національних політик.

Переосмислення ролі культури в європейському суспільстві безпосередньо пов'язано зі всезростаючою глобалізацією і економічною інтеграцією, що, в свою чергу, виокремило поняття «культурної економіки». Культура стала ключовим ресурсом постіндустріальної економіки. Відповідаючи на ці виклики, ЄС систематизував процес вироблення культурної політики, яке відображено у низці стратегічних документів, де, зокрема наголошується, що головним завданням культурної політики ЄС є стратегічний трикутник: *культурна спадщина, міжкультурний діалог, розвиток культурних і креативних індустрій*. При цьому *спадщина* розглядається не просто як цінність сама по собі, спадщина має взаємодіяти з місцевістю, в якій вона знаходиться. Вона має бути сталою, взаємодіяти з усіма поколіннями, їх інтересами. *Міжнародні культурні відносини*. В цій сфері йде процес витіснення терміну «культурна дипломатія» та заміна його «міжкультурним діалогом». *Формування екосистеми*, як включає як митців, так і професіоналів культури та креативних індустрій в контексті Європи - створення мереж, взаємодія, співпраця, поширення кращих практик тощо.

У цьому контексті УА чітко відображає принципи вироблення культурної політики і культурного менеджменту, прийнятого в європейських країнах. Зобов'язання, закладені в УА відображено у статтях 437-440 Глави 24 "Культура" та Главі 9 "Інтелектуальна власність". Зокрема мова йде про сприяння співробітництву у галузі культури з метою покращання взаєморозуміння та розширення культурних обмінів, а також мобільності об'єктів мистецтва та митців України та ЄС, міжкультурний діалог, співпрацю в рамках міжнародних організацій таких, як ЮНЕСКО та Рада Європи, розвиток культурних індустрій, впровадження Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. В кінцевому результаті УА дає можливість використати європейські принципи, дослідження, фінанси для реформування культурної галузі. Виклики, з якими стикаються країни ЄС, актуальні і для українського суспільства: глобалізація, розвиток цифрового простору, політичні трансформації, несталий світ, проблема фінансування культури і мистецтва, новітні споживачькі структури, становлення проектно-орієнтованого суспільства.

Відповідно до Глави 16 Розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС *співпраця у галузі туризму* здійснюється задля підвищення конкурентоспроможної туристичної галузі. Співпраця у сфері туризму базується на трьох основних принципах: повага самобутності та інтересів місцевих громад, особливо у сільській місцевості;

важливість культурної спадщини; чітка взаємодія між туризмом та захистом навколишнього середовища та зосереджується на таких напрямках: обмін інформацією, найкращими практиками; встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму; просування та розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур; розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних правових, адміністративних та фінансових аспектів; навчання спеціалістів з туризму, а також нарощення потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг; розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад. Починаючи із 2015 року в Україні ведеться щорічний моніторинг за виконанням положень УА.

Чесна конкуренція

Розділ IV «Торгівля і питання пов'язані з торгівлею» містить всі положення УА про зону вільної торгівлі України з ЄС щодо адаптації регуляторних норм до відповідних стандартів ЄС, зокрема державної допомоги. На виконання положень УА існує План заходів з її реалізації на 2018-2023 роки, пункти якого (847-860) стосуються питань державної допомоги - ведення реєстру державної допомоги суб'єктам господарювання; розробки і запровадження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги по галузях; визначення переліку послуг, що становлять загальний економічний інтерес тощо. Відправною точкою змін щодо запровадження європейської моделі державної допомоги в Україні можна вважати Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014, мета якого - забезпечення захисту та розвитку конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що в свою чергу підвищить рівень інвестицій, стимулюватиме розвиток малого та середнього бізнесу. Закон також є одним із засобів боротьби з корупційними схемами завдяки запровадженню прозорого механізму витрачання державних ресурсів та усуненню вибірковості заходів державної підтримки окремих суб'єктів господарювання.

В дослідженні «Інвентаризація державної допомоги на прикладі Львівської області»¹⁰ був здійснений аналіз державної підтримки на регіональному рівні на предмет надання державної допомоги суб'єктам господарювання у формі фінансових ресурсів, зокрема: надання субсидій, грантів, дотацій тощо. Аналіз проводився на основі повідомлень та справ про державну допомогу Антимонопольного комітету України (АМКУ). В цьому дослідженні була здійснена інвентаризація ресурсів державної підтримки на обласному рівні за 3-ма категоріями:

¹⁰ <http://dialog.lviv.ua/inventarizatsiya-derzhavnoyi-dopomogi-na-prikhadi-lvivskoyi-oblasti/>

1. Фінансові ресурси, передбачені в державному бюджеті для центральних органів виконавчої влади у формі субсидій, державних цільових та бюджетних програм, які залучаються для потреб області.
2. Ресурси обласних цільових програм
3. Ресурси обласного бюджету, які надаються як індивідуальна державна допомога

При аналізі державної підтримки культурно-туристичного спрямування використовувалися Роз'яснення з питань застосування законодавства у сфері державної допомоги стосовно діяльності у сфері культури та культурної спадщини¹¹, які базуються на положеннях УА та законодавства Європейського Союзу, ключовими тезами якого є:

1. Законодавством передбачено зобов'язання держави сприяти розвитку української культури, а також забезпечувати право громадян на доступ до культурних цінностей та культурних благ, зокрема шляхом утримання або надання закладам культури державної підтримки з державного та місцевих бюджетів для забезпечення їх функціонування та доступності їх послуг для різних категорій населення.

2. Надання державної підтримки діяльності, пов'язаній з розвитком культури, збереженням культурної спадщини, що здійснюється без мети одержання прибутку, доступної громадськості на безоплатній основі (некомерційна діяльність), не містить ознак державної допомоги.

3. Заходи щодо підтримки діяльності, пов'язаній з розвитком культури, збереженням культурної спадщини, *що повністю чи переважно фінансуються за рахунок плати, яка стягується з відвідувачів або користувачів, або за допомогою іншої комерційної діяльності, міститимуть ознаки державної допомоги.*

4. У випадку, якщо заклади культури одночасно з основною некомерційною діяльністю, щодо якої надається державна підтримка, провадять іншу комерційну діяльність, має бути виключена можливість перехресного субсидювання комерційної діяльності за рахунок державної підтримки.

У випадках наявності ознак державної допомоги надавачі такої допомоги мають повідомляти АМКУ за відповідними формами у визначені терміни. У випадках коли АМКУ приймає рішення про визнання державної допомоги незаконною, така допомога підлягає припиненню та поверненню до бюджету в повному обсязі разом з відсотками за користування нею.

Децентралізація

Одним із зовнішніх викликів для галузей культури і туризму можна вважати процес децентралізації в Україні, який включає по суті дві ключові реформи - реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Одним із ключових аспектів реформ, які по праву вважаються найуспішнішими в Україні, є формування дієвих і спроможних інститутів місцевого самоврядування на базовому рівні – об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яким законодавчо передаються відповідні повноваження та ресурси, що їх раніше мали міста обласного значення. Цей перерозподіл повноважень і ресурсів накладає на ОТГ відповідальність за підвищення якості життя людей, за всебічний розвиток громади, в тому числі - культурний.

Децентралізація збільшила роль локальної культури у житті кожної громади. Культурні особливості території усе частіше сприймаються як цінний набуток громади, як можливості для розвитку туризму, ремесел, а отже - і економіки. Аналіз більше 50 стратегій соціально-економічного розвитку новостворених ОТГ засвідчив, що "червоною ниткою" через всі стратегії проходить економічний блок завдань, мета яких - залучити в громаду якомога більшу кількість податків. А податки, у свою чергу, уже можна використовувати для підтримки соціальної інфраструктури – освіти, медицини, культури, спорту. Майже без винятків, економічна частина стратегій включає напрям "Розвиток туризму", який, на думку громади, притягне туристів, збільшить кількість робочих місць. При цьому, головною причиною, яка стане основою новоствореної туристичної індустрії, повинна бути місцева культурно-історична спадщина.

В цій ситуації перед громадою постає два виклики – як покращити якість послуг мешканцям, у тому числі культурних і оптимізувати наявну інфраструктуру закладів культури (на Львівщині - одну із найрозвинутіших серед інших областей) та віднайти кошти на покращення туристичної привабливості території, у тому числі - через відновлення пам'яток культурно-історичної спадщини, підтримки інших видів культурно-мистецької сфери, які лежать в «сфері інтересів» туризму (музеїв, нематеріальної культурної спадщини, фестивалів тощо). З одного боку – забезпечення базових культурних потреб мешканців, що забирає кошти з місцевого бюджету, з іншого – інвестиції в інноваційні проекти, цікаві для туризму, які, однак, не гарантують прибутків в найближчій перспективі.

Поки що, перемагає «традиційна» модель – підтримка базової мережі закладів культури, яка становить «кістяк» інфраструктури надання культурних послуг населенню, а туристична привабливість залишається декларацією в стратегічних планах. Про це свідчать факти, які були наведені в розділі 3 цього дослідження, а

¹¹ <https://amcu.gov.ua/napryami/derzhavna-dopomoga/rozyasnennya-z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva>

також результати всеукраїнського опитування громадської думки, проведеного у 2018 році та аналітичної записки «Деякі аспекти культурної інфраструктури України»¹².

Як шлях до покращення ситуації автори аналітичної записки пропонують низку рекомендацій, зокрема - переглянути місце культури в Державній стратегії регіонального розвитку, зокрема приділивши їй більше уваги на рівні механізмів реалізації та очікуваних результатів, а також змістивши фокус в бік стимулювання розвитку культурних продуктів і послуг та створення точок зростання; передбачати та забезпечувати чіткий взаємозв'язок заходів з охорони культурної спадщини та створення нових культурних продуктів і послуг із розвитком туристично-рекреаційного потенціалу регіону та окремих територій; більше уваги приділяти стимулюванню створення нових культурних продуктів і послуг, інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері культури, розвитку креативних індустрій; при плануванні заходів сфокусуватися на тих, які створюють точки зростання, практикувати створення кластерів у сфері культури, поєднуючи в них напрямки культурно-розважального характеру, туристичного бізнесу, збереження пам'яток культурної спадщини тощо.

В подібному руслі звучить і думка закордонних експертів, викладена у вищезазначеному Звіті експертів Ради Європи «Огляд культурної політики України», який оцінює децентралізацію як «вікно можливостей та винятковий шанс для України здійснити фундаментальні зміни в системі управління культурної політики», переглянути існуючі структури та управлінські методи з метою оптимізації надання послуг, спрямованих на підвищення рівня доступу до знань, до цифрових технологій, збереження пам'яті про населені місця та традиції (включаючи ремесла), але водночас підтримуючи сучасні творчі та креативні прояви. Однозначно важливим є те, що надання культурних послуг має мати на меті підтримку культурного та креативного підприємництва, яке дасть поштовх місцевому економічному розвитку.

COVID-19

Сьогодення

Найбільше в Україні, як і в усьому світі, від COVID-19 та карантинних обмежувальних заходів постраждали культурна та туристична галузі, ресторанно-готельний бізнес та транспорт. Представники всесвітньої галузі туризму та гостинності очікують, що спад у галузі за підсумками 2020 року становитиме 80% порівняно з 2019 роком. Оцінка втрат культурної галузі внаслідок карантину за оцінкою Міністерства культури та інформаційної політики оцінюється більше, ніж на 50%. Особливо це стосується малого і середнього бізнесу. Як свідчить аналіз урядової Програми відновлення вітчизняної економіки найбільше від кризи постраждають освіта і культура (до -93% доданої вартості).

«Зовнішній» вплив на галузі культури та туризму з боку держави проявився вже 25 березня 2020 року. Із заяви Міністерства фінансів України стало відомо про внесення змін у державний бюджет у зв'язку із COVID-19, зокрема щодо зменшення фінансування всіх напрямків діяльності Міністерства культури. Планувалось позбавлення фінансування: Інституту книги – 150 млн грн, Українського культурного фонду – 500 млн грн, кінематографії – 750 млн грн, туризму – 240 млн грн., а також – зменшення витрат на програму «зшивання країни», реставраційні роботи із захисту історико-культурної спадщини, програм інформполітики – на суму понад 500 млн. грн.

В кінцевому результаті Верховна Рада ухвалила зміни до Закону України «Про державний бюджет України на 2020 рік», які дещо зменшили видатки на Міністерство культури та інформаційної політики України, однак не так категорично - загалом 8,16 млрд грн., у тому числі:

- підтримка кінематографії - 450 млн грн.;
- функціонування Українського культурного фонду та здійснення Фондом заходів з підтримки проектів - 400,8 млн грн;
- забезпечення діяльності Українського інституту книги, підтримка книговидавничої справи та популяризація української літератури у світі - 101,1 млн грн;
- реставраційні заходи - 100 млн грн;
- розвиток кіно патріотичного спрямування 50 млн грн.

8 липня 2020 року Кабінет Міністрів додатково виділив 1 мільярд гривень *на підтримку культури*, які підуть на надання грантів у сфері культури, мистецтв, креативних індустрій, туризму, інституційної підтримки видавничої сфери, для кінопроектів і також для нагальних потреб – закупівлі засобів індивідуального захисту, оплати комунальних послуг для закладів культури, зокрема:

- 590 млн грн - на стипендії самозайнятим митцям, підтримку проектів у сферах культури та мистецтв, креативних індустрій та внутрішнього туризму;
- 150 млн – на гранти через Український Інститут Книги;

¹² <https://samoorg.com.ua/blog/2019/03/14/deyaki-aspekti-kulturnih-praktik-i-kulturnoyi-infrastrukturi-rezultati-vseukrayinskogo-doslidzhennya/>

- 50 млн – на підтримку кіно;
- 100 млн – для проведення конкурсу Міністерства культури з відбору проєктів на виробництво серіалів патріотичного спрямування.

Також закладено фінансування на створення електронного обліку культурної спадщини та культурних цінностей.

Щодо перспективи

На сьогодні складно прогнозувати подальші перспективи розвитку галузей культури і туризму у зв'язку із COVID-19. Регулярно міжнародні експертні групи публікують сценарії розвитку подій в усіх сферах суспільного життя, у тому числі щодо культури і туризму, які достатньо динамічно змінюються і більш-менш точні припущення можна буде давати лише наприкінці 2020 року. В цьому дослідженні взято до уваги дані основних офіційних документів та узагальнені прогнози галузевих експертів.

Зміни у законодавчому полі

Першим кроком щодо першочергових кроків в питаннях подолання наслідків COVID-19 та подальшого розвитку країни, у тому числі галузей культури і туризму стало прийняття низки законів.

16 червня 2020 року Верховна Рада ухвалила *Закон України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19»*. Закон, зокрема передбачає:

- зменшення орендної плати для закладів культури, які не можуть використовуватися через карантин, тощо;
- забезпечується діяльність Українського культурного фонду, виконання покладених на фонд функцій та повноважень у межах кошторису;
- розблокування акредитації організацій колективного управління в усіх сферах, що були визначені у 2018 році. Структури, які мають права власності і які користуються ними, мають самостійно домовлятися між собою про умови та знайти баланс. Без участі держави, без встановлення тарифів, які мали місце до цього¹³;
- внесення змін до Закону України "Про державну підтримку кінематографії в Україні", зокрема положення щодо тимчасового (до 31 грудня 2020 року) надання державної підтримки у формі субсидій на розвиток національних кінопроєктів, які можуть покривати весь бюджет таких проєктів. Водночас, до 31 грудня 2020 року призупиняється дія положення щодо можливості повернути 12% бюджету за рахунок держави;
- внесення змін до Закону України "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні", що регламентує діяльність Українського інституту книги, передбачають можливість та регулюють порядок надання Українським інститутом книги грантів на підтримку проєктів

Закон також передбачає запровадження прозорого інструменту розподілу коштів - гранти на підтримку культурних інституцій, які зможуть надавати Інститут книги, Держкіно, Український культурний фонд.

Кабінет міністрів у місячний строк з дня набрання чинності закону має розробити та затвердити порядок та умови надання державної підтримки кінематографії у формі надання державної субсидії на розвиток кінопроєкту, а також затвердити перелік платних послуг, які можуть надаватися державними і комунальними закладами культури, що не є орендою.

17 липня 2020 року Президент України Володимир Зеленський вніс до Верховної Ради як невідкладний *проєкт закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій"*. Законопроект сприятиме здешевленню виробництва та розповсюдження продукції у сфері культури, туризму та креативних індустрій. Це означає, що театральні вистави, концерти, виставки, кінофільми, екскурсії в українськомовній версії стануть доступнішими як для виробників, так і для кінцевого споживача. Також цей закон надасть підтримку представникам сфери культури, туризму та креативних індустрій, сприятиме динамічному розвитку цих галузей. Проєкт закону передбачає:

- звільнення від податку на прибуток підприємств та ПДФО культурних грантів, наданих для проєктів і програм у сфері культури, туризму та в секторі креативних індустрій;
- пільгову ставку ПДВ у розмірі 7% для більшої доступності театральних вистав та постановок, виступів мистецьких колективів, артистів, а також виставок, кінематографічних прем'єр, екскурсій у музеях та зоопарках, культурно-мистецьких заходів тощо;
- зниження до 7% ПДВ на розповсюдження та показ фільмів, адаптованих в українськомовній версії інклюзивного призначення, а також зі спеціальними українськими субтитрами;

¹³ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43dd0c2d-9cac-4204-8a1d-24162eb13bec&title=MinekonomikiVistupaZaTsivilizovaniRinokRoialtiTaSpravedlivuVinagoroduDliaAvtoriv>

- з 2023 до 2025 року – тимчасове звільнення від ПДВ послуг з розповсюдження та показу національних фільмів та іноземних фільмів, дубльованих, озвучених державною мовою на території України та адаптованих в українськомовній версії;
- звільнення від ПДВ ввезення в Україну товарів, що є національною кінематографічною спадщиною, та продовження до 2025 року звільнення від ПДВ операцій з постачання та виробництва національних фільмів.

Щодо галузі туризму закон передбачає додаткові пільги, які держава може запропонувати сьогодні туристичній галузі: скасування туристичного збору до кінця 2020 року, звільнення операцій з надання туристичних послуг від сплати податку на додану вартість, на прибуток та єдиного соціального внеску, земельного податку, на нежитлову нерухомість, введення додаткових пільг на оплату оренди землі державної та комунальної власності. На думку коли робота туристичної галузі поставлена на паузу, можна використати для внесення змін до «Закону України» про туризм, затвердивши єдині стандарти якості для надання туристичних послуг та регламентувавши систему фінансового забезпечення туристичних операторів.

Підготовка нових програм

27 травня 2020 року Кабінет міністрів України затвердив *державну Програму відновлення вітчизняної економіки*¹⁴. Всі ініціативи програми можна розділити на короткострокові, середньострокові і стратегічні (превентивні). *Короткострокові ініціативи* мають на увазі розробку галузевих норм ведення господарювання, тимчасове звільнення від оподаткування, *середньострокові* - надання допомоги у виробництві товарів подвійного призначення, держзамовлення на виробництво товарів медичного призначення, а *стратегічні* - екстрену співпрацю з державами-партнерами, а також перегляд торговельно-економічних зв'язків з Євросоюзом. У програмі є блок «заходи секторального напрямку», що стосується зокрема підтримки сфери послуг.

Основними викликами з якими зіштовхнулися представники сфери послуг внаслідок поширення пандемії COVID-19, зокрема культури і туризму – це низький доступ до фінансів, втрата доступу до ринків (через карантинні обмеження представники галузей не можуть вести діяльність і втрачають клієнтів), податковий тиск (підприємства в найбільш постраждалих секторах, що були змушені обмежити чи призупинити свою діяльність, все ще повинні сплачувати значну кількість податків, виконувати зобов'язання перед іншими суб'єктами, в Україні відсутня централізована державна стратегія розвитку туристичної галузі).

Згідно заходів Плану заходів з виконання Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків COVID-19 для забезпечення швидкого відновлення діяльності сфери послуг (торгівля, тимчасове розміщення та організація харчування, туризм, персональні послуги, освіта, культура та спорт) пропонується сконцентрувати ресурси на підтримку таких напрямів:

- поліпшення доступу до фінансів шляхом розширення поточних державних програм кредитування, надання грантової підтримки сфери культури та освіти;
- розширення доступу до ринків за рахунок закупівель послуг та допомоги бізнесу у трансформації та адаптації до нових соціальних стандартів.

23 червня 2020 року ЄБРР і Європейський Союз представили *Оновлену дорожню карту розвитку туризму в Україні* та запропонували низку заходів та рекомендацій щодо мінімізації наслідків кризи для туристичної галузі України. Стратегічними завданнями Дорожньої карти є запровадження системи туристичної статистики, новий законопроект про туризм, який уже розроблено, вдосконалення системи управління галуззю, діджиталізація, створення реєстру суб'єктів туристичної діяльності. Також Дорожня карта містить огляд заходів із мінімізації наслідків пандемії COVID-19 та антикризовий план на 2020 рік.

Для довідки. 26 листопада 2019 року було представлено Дорожню карту розвитку туризму в Україні, підготовлену експертами Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), основна мета якої полягала в розкритті потенціалу національного сектору для подальшого розвитку.

22 липня 2020 року Міністерством культури і інформаційної політики *презентовано нову програму на 2021-2023 роки*, що містить 3 основні пріоритетні напрями, які сприятимуть розвитку регіональної політики у сферах культури та туризму, а саме:

¹⁴ https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520?fbclid=IwAR105_-5sR5UCYKqYEWQ2s4yLHzf-kxL-po9ah8wZLVC7r9K9IezbV0sVhk

- *реставрація пам'яток культурної спадщини*. У 2021 році в рамках національного проекту «Велике будівництво» заплановано відновлення 100 культурних об'єктів по всій Україні. Відновлення пам'ятників також має забезпечити сталий розвиток територій громад, прокласти нові туристичні маршрути;
- *створення Центрів культурних послуг*. Модернізація культурної інфраструктури (30 тисяч культурних точок) і перетворення її на центри, які дійсно ці послуги надають. Тобто сучасні комплекси (від бібліотек до кіноклубів під одним дахом), які стануть центром збору громад. Пілотні проекти по ЦКП вже заплановані в Чернівецькій, Херсонській, Луганській та Донецькій областях
- *туристичні магніти України*, в рамках якої в кожній області формуються три-п'ять «туристичних магнітів» – найбільш привабливих з погляду туризму об'єктів історико-культурного та природного значення. На основі цих пропозицій планується розробити загальнодержавну програму розвитку туризму в Україні та відповідні регіональні програми як її складові. Окрім переліку туристично привабливих локацій регіону, місцева влада має розробити тури на три, п'ять і 10 днів, а також запропоновано звернути увагу на подієвий туризм - визначити в кожній з областей 5-10 найбільш цікавих подій культурного життя регіону й просувати їх як одно-дводенні тури.

30 липня 2020 року Українським культурним фондом ініційована конкурсна програма «Культура в часи кризи: інституційна підтримка» із бюджетом 580,9 млн. грн. Цілі програми:

- підтримка організаційної спроможності культурних інституцій всіх форм власності, що зазнали впливу внаслідок дії карантинних обмежень;
- сприяння збільшенню робочих місць в креативних індустріях та убезпечення скорочення працівників;
- стабілізація роботи суб'єктів культурно-пізнавального (внутрішнього) туризму через компенсацію збитків у зв'язку із дією карантинних обмежень;
- підтримка кіноіндустрії в часи пандемії.

Підтримка проектів буде здійснюватись за 9 лотами: Аудіовізуальне мистецтво, Візуальне мистецтво, Аудіальне мистецтво, Дизайн та мода, Перформативне та сценічне мистецтво, Культурна спадщина, Література (окрім видавничої справи), Культурні та креативні індустрії (кроссекторальна діяльність) та Культурно-пізнавальний (внутрішній) туризм. Бюджет останнього лоту складає 100 млн. грн.

Важливо відзначити, що розробка нових програм для мінімізації наслідків COVID-19 здійснюється на регіональному та муніципальному рівні. Так, міська влада Львова однією із перших в Україні розробила Програму відновлення “Львів завтра”, яка була прийнята на виконкомі 22 травня 2020 року. Основними пріоритетами Програми було визначено:

- забезпечення безпеки життя і здоров'я мешканців міста, а також функціонування медичної і критичної інфраструктури.
- дозовані кроки з активізації бізнесу і відновлення соціально-культурних активностей.

Програмою також зазначалось, що фінансові можливості міста для реалізації заходів програми достатньо обмежені. Державний фонд наразі складає 67 мільярдів гривень, на сьогодні держава ще не дуже активно допомагає містам, які мають самотужки вирішувати внутрішні завдання й проблеми. Тому із запропонованих 160 ідей було відібрано близько 80 проектів, які вписуються у наявний ресурс і де наявний контакт з середовищем, яке готове включатися і допомагати владі їх реалізовувати. Однак, 28 травня 2020 року Програма не була затверджена сесією Львівської міської ради, зокрема по причині відсутності оцінки необхідних фінансових ресурсів для її реалізації на тлі недоотримання доходів до міського бюджету (квітень - 125 млн. грн., травень – понад 170 млн. грн.).

Аналіз рішень сесій Львівської обласної ради в період 17 липня – 19 травня 2020 року не виявив ухвалених програм щодо мінімізації наслідків COVID-19 в області.

Проміжні висновки

1. Події на Майдані у 2013-2014 роках відновили західний вектор розвитку України, активізували процеси посилення української ідентичності. Прихід в державне управління на центральному рівні активістів і фахівців із недержавного сектора відкрив можливості для більш прямого й прозорого впливу та адвокатування змін у культурній політиці, які зреалізувалися у створенні культурних стратегій, нових інституцій та впровадженні учасницької моделі урядування в культурі.
2. Одним із вагомих результатів Євромайдану стало підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС - одним із найбільш вагомих міжнародних документів за всю історію України, який зафіксував зовнішні зобов'язання України щодо необхідних реформ, зокрема щодо культури, туризму, а також чесної конкуренції.
3. Угода про асоціацію Україна-ЄС активізувала процес прийняття низки прогресивних законів в культурно-мистецькій сфері, інтеграцію українських культурних інституцій до європейських мереж і програм,

визнання культурно-креативних індустрій . На цьому тлі досить скромно виглядає туристична євроінтеграція, яка більше сконцентрувалась на технічних аспектах – запровадженні національних стандартів та підтримці малого та середнього бізнесу через відповідні програми, зокрема COSME.

4. Угода про асоціацію Україна-ЄС також запровадила систему більш жорсткого забезпечення захисту та розвитку конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках та боротьбу із корупційними схемами завдяки усуненню вибіркової заходів державної підтримки окремих суб'єктів господарювання, у тому числі культурно-туристичного спрямування.
5. Одним із зовнішніх викликів для галузей культури і туризму можна вважати процес децентралізації в Україні, який здійснив перерозподіл повноважень і ресурсів між рівнями влади та поклав на нових суб'єктів – об'єднані територіальні громади відповідальність за підвищення якості життя людей, за всебічний розвиток громади, у тому числі - культурний. На жаль, на сьогодні на рівні громад домінують тенденції підтримки базової мережі закладів культури, яка становить «кістяк» інфраструктури надання культурних послуг населенню. При цьому підтримка туристичної привабливості залишається в значній мірі декларацією в стратегічних планах. Однак, саме децентралізація створює вікно можливостей та винятковий шанс для України здійснити фундаментальні зміни в системі управління культурної політики та досягти суттєвого покращення та систематичності у наданні послуг, на базі існуючої культурної інфраструктури, ресурсів та законодавства.
6. Одним із найбільших викликів для України, як і цілого світу, стала пандемія COVID-19, яка максимально погіршила економічну ситуацію для галузей культури та туризму. На сьогодні складно прогнозувати подальші перспективи розвитку України і галузей культури і туризму зокрема. Однак, аналіз першочергових заходів на подолання наслідків COVID-19 і середньострокових програм забезпечення розвитку культури і туризму засвідчив, що держава і регіони реалістично оцінюють ситуацію, усвідомлюють роль культури і туризму і надають адекватну допомогу.

Розділ 5. Феномен Львова (ще в роботі)

Визнання

На всіх рівнях визнається статус Львова, як визнаного лідера в Україні в галузі культури і туризму, із 2009 року місту присвоєно статус культурної столиці України, на 2024 рік заплановано отримати статус Європейської столиці культури. Серед ключових сильних сторін міста (згідно SWOT-аналізу Стратегії розвитку культури Львова до 2025 року) відзначено, що: історична частина міста належить до культурної спадщини ЮНЕСКО; близько 11% історичних архітектурних пам'яток України знаходяться у Львові; середмістя є туристичним і культурним центром міста, де зосереджені музеї, галереї, театри, концертні зали та кінотеатри і це культурне розмаїття є візитною карткою Львова; усі музейні заклади міста перебувають у приміщеннях, що є видатними пам'ятками архітектури, а у фондах музеїв зосереджено понад 10% від усього Музейного фонду України; окрім численних архітектурних пам'яток та музеїв, туристів найбільше приваблює розмаїття ресторанів, кафе, магазинів та культурних пропозицій, а також понад 100 значимих публічних заходів, які щороку відбуваються у місті.

Львів звик за останні роки бути в центрі уваги культурної громадськості країни. Може, навіть почав позбуватися комплексу меншовартості й перестав порівнювати себе з Києвом - просто столицею, а Львів – «культурна столиця». Не в останню чергу таке ментальне усамостійнення Львова пов'язане також із тим, що він має достатньо власних потужних проєктів: Форум видавців, Місяць авторських читань, Jazz Bez, Leopold Jazz Fest, Інститут стратегії культури. Львівська культурна спільнота останнім часом доклалася до втілення амбітних планів – міська програма підтримки кіно, титул Міста Літератури ЮНЕСКО, офіційне партнерство «Львів-Вроцлав – Європейська столиця культури 2016».

Реалії

Характеристику щодо стану культури сучасного Львова, можливо достатньо критичну, висловив Юрій Єжи Онух в статті [«Зараз осередками культури стали торгові центри»](#).

Сьогодні ми маємо ще один міф про те, що Львів є культурною столицею України. Львів, можливо, є столицею українського туризму. Але це не культурний туризм

Головна теза статті - історична спадщина та пов'язані із нею культурні аспекти і є феноменом Львова, найбільшою та найважливішою індустрією Львова. Те, що успадковано від минулого, є найбільшою цінністю.

Феноменом міста є також різноманіття культур – української, польської, єврейської, вірменської, які майже не перетинаються із сучасним містом. Кожна категорія туристів приїждить до Львова по «свою» культуру, цих туристів мало цікавлять реальний сучасний Львів з його мешканцями. І йдеться не лише про архітектуру та будинки, з якими пов'язана певна історія. Йдеться про ту історію, яку навіть львів'яни не знають і не знають як про неї розповідати. Фундамент для загального розвитку міста, збудований предками, просто фантастичний.

Однак, на ньому можна розвивати Діснейленд у старому місті (що зараз і відбувається, і працює досить успішно) для більшості людей, які шукають дешевий туризм у гарних декораціях. Або ж втягуватись у тривалий процес формування культури мешканців і міста. Саме тому, на думку Юрія Онуха, необхідно запускати в суспільство вірус культури, бо кількість культурних установ та університетів – це ще не свідчення високої культури.

Сьогодні у влади міста є розуміння проблем та бажання щось міняти і головним інструментом має стати культура. Ще 8 червня 2017 року була затверджена Стратегія розвитку культури міста Львова до 2025 року, а вже 29 червня для виконання прийнятої Стратегії було створено Інститут стратегії культури. 2020 рік проголошений у Львові роком культури, а програма «Фокус на культуру» - ключовим інструментом втілення цього задуму. Попри непросту ситуацію з бюджетом (щомісяця місто внаслідок карантину втрачає понад 100 млн. грн.), програма діє і станом на 1 червня завершився перший етап конкурсу «Фокус на культуру» - стали відомі 20 проєктів-переможців з обсягом фінансування 15 млн. грн. І це не просто 20 гарних ідей - це понад 700 працівників культурних індустрій, які отримують підтримку від міста в час закритих музеїв, театрів, студій та галерей; це десятки тисяч львів'ян і гостей міста, які стануть вдячною аудиторією митців.

У Львові вже звичною традицією є проведення різноманітних конкурсів та надання різноманітних грантів - підтримка україномовного книговидання, єдина муніципальна літературна премія, гранти на дослідження в галузі культури – все це стало важливим індикатором необхідності створення у Львові окремого Фонду культури. І саме зараз Інститут стратегії культури й агенція економічного розвитку PPV Knowledge Networks розпочав цей процес із створення Фонду культури Львова як нового інструменту розвитку для сфери культури і який можна адаптувати до реалій інших міст України.

Пандемія COVID 19

Для західного регіону України, зокрема міста Львова та Львівщини, впродовж останніх двох десятиріч туристична індустрія стала одним з визначальних факторів їхнього економічного розвитку. При цьому туристична індустрія, окрім розвитку своєї індустрії, має унікальну можливість використовувати культурний потенціал території – культурно-історичну спадщину, музеї, сценічне мистецтво, образотворче мистецтво, а також використовувати і вносити свою частку в новітні формати, що динамічно розвиваються - культурно-креативні індустрії, культурні маршрути.

Ця тенденція була посилена вибухом російсько-української війни, коли було анексовано Крим - як значний туристичний регіон і туристичні потоки переорієнтувалися на інші регіони України.

Однак, ще більший вплив на туристичний потенціал регіону та стратегію розвитку туристичного потенціалу справив вибух пандемії COVID-19. Наслідком пандемії стало закриття для громадян України кордонів і, відповідно, туристичні потоки до традиційних відпочинкових регіонів були заблоковані.

Разом з тим карантинний режим в умовах пандемії COVID-19 змінив умови функціонування всього туристично-відпочинкового бізнесу і не тільки. Було зачинено більшість інституцій, які могли б призвести до прискореного поширення пандемії COVID-19 – а це готелі, санаторії, ресторани, транспортні компанії, туристичні компанії.

Всі ці тенденції різноспрямовані. Якщо анексія Криму та закриття кордонів мали б збільшити і реально збільшили внутрішній туризм, що і сталося у 2014-2019 роках, то вибух пандемії COVID 19, навпаки, заблокував цю тенденцію.

В результаті, на початку 2020 року туристичний бізнес був майже повністю знищений. Регенерація туристичного потенціалу, зокрема потенціалу Карпатського регіону – розпочалася зі середини літа 2020 року.

Нищівний удар пандемія COVID-19 завдала по всіх прямо і опосередковано пов'язаних із туристичним бізнесом інституціях – як от музеї, театри, опери, філармонії, спортивні та рекреаційні комплекси. Більшість з них не лише призупинили свою діяльність, але й почали терпіти серйозні збитки – тому що працівників, відповідно до законодавства, потрібно утримувати – принаймні на частковій оплаті праці, а ще потрібно сплачувати так чи інакше оренду, податки та інші сплати.

Всі ці новітні виклики мають істотно змінити саму філософію організації суспільного життя, а відтак - і форми організації культурного життя та туристичного підприємництва.

Всі ці новітні тенденції та катаклізми стосуються не тільки регіону чи країни. Однак, якнайбільше вони стосуються туристичних міст, таких як Париж, Барселона, Мілан, Прага, Краків - ну і, звісно, Львів. В Україні Львів очолює топ-рейтинг туристичних міст і реально зорієнтований на справді потужні туристичні потоки. Зрештою, місто розбудовувалося останнім часом в інфраструктурному сенсі саме з огляду на обслуговування цих потужних туристичних потоків. Однак тепер, з огляду на пандемію COVID-19, а також цілком прогнозоване повторення пандемій вкупі з іншими збудниками – скринька Пандори вже відчинена і є потреба переосмислити філософію організації суспільного і культурного життя, туристичного бізнесу, переревізувати суспільний, культурний та туристичний потенціал міста. Можливо це переосмислення змусить переформатувати всі форми їх функціонування.

Специфікою попереднього періоду функціонування суспільного сектору було збільшення його ефективності, яке досягалося завдяки організації масових заходів, масових перевезень, уніфікованого масового обслуговування клієнтів у всіх сферах функціонування суспільного життя. При цьому цінилося саме «тісне спілкування» - чи то в опері, чи то у кафе, чи в туристичній подорожі.

Натомість COVID-19 вніс корективу – тепер неможливі масові заходи у тій формі, в якій вони організовувались попередньо – фестивалі, масові концерти, та й просто концерти і вистави, заїзди багатомісними автобусами тепер якщо й можливі, то не вітаються. Споживачі культурного контексту чи туристи остерігаються такого масового скупчення людей. Ба, більше, цінується вже не «тісне спілкування», а дистанція, відсторонення, і навіть ізоляція.

Тому, прийдеться переорієнтовувати і суспільне життя, і культурне, і туристичний бізнес саме на ці нові цінності – дистанцію, відсторонення, ізоляцію. І при цьому організовуватися як єдиний ефективний соціум – тобто і далі перебувати у тісному соціальному, культурному контакті одні з одними, однак у нових, дистанційованих формах.

Це виклик, звичайно.

До нього не готові ще ні суспільні чи політичні актори, ні культурні інституції, ні туристичні організації, які сподіваються, що пандемія COVID 19 пройде і все стане знову на свої місця. Однак це не так. І не лише тому, що все людство зазнало психологічної травми, яка довго не минатиме, а й тому, що з відкритої скриньки Пандори полізе ще щось – «доброзичливці» вже не відмовляться від такого ефективного способу паралізування ворожих їм спільнот. А культура та туризм стануть невинними жертвами цих, вже неunikнених терористичних протистоянь. Тому завданням і суспільних, і політичних, і культурних, і, врешті, туристичних акторів знайти нові формати самоорганізації, які будуть співрозмірні цим новим викликам.

Натомість на разі ми бачимо дитяче вередування, і сподівання на якесь диво – його не буде – маємо жити в нових реаліях. І хто швидше адаптується до цих реалій, хто швидше запропонує нові форми і суспільних, і політичних, і культурних, і, врешті, туристичних активностей, той зірве суспільний, політичний і економічний жаск pot.

А тому маємо зрев'язувати, які можливості має місто Львів. І ще раз переосмислити, що є феноменом Львова, чим він може бути цікавим. Про це вже неодноразово і говорилося, і писалося. Однак час вносить свої корективи – і не лише з огляду на пандемії – нові покоління львів'ян, нові генерації гостей міста будуть виставляти зовсім інші вимоги, шукати чогось зовсім іншого. А тому і суспільним діям, і культурним діям, і туристичній індустрії потрібно не тільки розпочати фундаментальні дослідження, які дозволять знати, що ми маємо та на чому ми стоїмо (адже фальшива інформація призведе до фальшивих рішень), але й модифікувати пропозиції чи розробляти принципово нові. Хоча, звісно, моря у Львові не створиш так само, як і не збільшиш кількість історичних пам'яток, які будуть цікаві новим генераціям гостей міста та регіону. Однак ці пам'ятки можна і треба переосмислити, показати у іншому ракурсі. І у цьому сенсі ми вестимемо мову не стільки про Львів сьогодення, скільки про Львів майбутнього.

Львів майбутнього

А, якщо говорити про Львів майбутнього, то щонайперше, слід врахувати наукові прогнози щодо цивілізаційного розвитку, зокрема в умовах трансформації світу після пандемії COVID-19 та зміни технологічних укладів (техноукладів), які справляють суттєвий вплив і на формування нової інфраструктурної культури.

Вважається, що у світі пройдені п'ять техноукладів, зараз настає шостий. 5-й техноуклад «епоха комп'ютерів і телекомунікацій» склала сукупність наступних головних технологій: мікроелектроніка, Інтернет, комп'ютерна техніка, машинобудування, транспорт, енергетика, космічні технології та інші традиційні для другої половини 20-го віку. 6-й техноуклад почав зароджуватися, починаючи з початку 21 віку. Він продовжує формуватися і по теперішній час. Його головними технологіями є науки про життя, біомедична інженерія, клітинна медицина, генетика, фармація, зелена енергетика, нові речовини і матеріали, нанотехнології, мобільні інформаційно-комп'ютерні технології, мережеві сервіси, включаючи Інтернет торгівлю, космічні сервіси і подорожі.

Очікуваний старт підйому економіки, пов'язаний у тому числі із переходом до 6-го техноукладу у 2020-2021 роки, суттєво послабився в результаті пандемії COVID-19. Протягом ближчих 5-10 років суттєвий занепад чекає усі сектори виробництва, які ґрунтуються на технологіях 5-го і нижчих укладів та мають велику концентрацію працівників, що виконують низькокваліфіковані операції. Так, за 10 місяців 2020 року вже суттєві збитки понесли турагентства, транспорт, ресторани, індустрія дозвілля та гостинності в цілому, а також велика кількість секторів промислового виробництва. Споживачі вже зараз перейшли в режим жорсткої економії і різко скоротили витрати на самі різні товари і послуги. За рахунок банкрутств, переважно в секторі малого і середнього бізнесу, з одного боку та автоматизації виробничих процесів, з іншого, очікується стрімке зростання безробіття. За оцінками аналітиків воно може досягти 15%-го зростання у світі і 20%-го в Європі. Ці прогнозні дані можуть виправдатися за умови, якщо у третьому і четвертому кварталах 2020 року не відбудеться спалах другої хвилі

коронавірусу і що більшість країн світу знову не повернуться до умов жорсткого карантину. У такому випадку усі прогностичні цифри будуть коригуватися в гірший бік.

Пандемічна криза негативно вплинула практично на усі сектори світової економіки, Однак, вона ж проявила і нові можливості. Окремі сектори світової економіки вже протягом останніх 5-6 місяців 2020 року отримали значний поштовх для розвитку, виходячи з особливостей запитів людей і бізнесу у цей час. Організація Об'єднаних Націй у своєму звіті «Future Possibilities Report 2020»¹⁵ визначає ключові мегатренди, що трансформують світ після закінчення пандемії COVID-19, зокрема:

- очікується проривне підвищення рівня комунікацій між людьми. Вже зараз швидко розвиваються технології дистанційної роботи - за 6 місяців карантинних заходів спостерігається зростання на 20%-30% інформаційно-розважальних он-лайн сервісів, на 40%-60% онлайн-рітейлу, на 60%-70% онлайн платформ для організації і проведення вебінарів, телеконференцій, платформ для проведення тренувань;
- переосмислення фундаментальних цінностей життя людей, інтерес до фізичного та психологічного добробуту вже зараз величезний, а після закінчення пандемії він буде суттєво зростати. Нові підходи до підвищення якості життя людей швидко переосмислюються і починають впроваджуватися на індивідуальному, організаційному та громадському рівнях. Будуть затребуваними профілактика здоров'я, тренінги, спрямовані на самовдосконалення, організаційні та освітні програми, фітнес, дієта, здоров'я та краса, подорожі та розумна екологічна нерухомість;
- «економіка досвіду». Ця форма економіки зберігає зв'язок між потребою в товарах, які загалом корисні або функціональні, з потребою в товарах, що забезпечують позитивний індивідуальний досвід, психічне задоволення, прагнення людей до кращої «якості життя». У цій економіці виробники товарів додають «психічне навантаження» до базової продукції. Ця емоційна компонента пов'язана з позитивними спогадами про споживання тих, чи інших товарів, брендів в минулому, до яких звикли і які полюбили люди. Історія про товар стає значною частиною того, що купують люди. Експерти називають цю тенденцію комерціалізацією емоцій, коли люди купують переважно історії, легенди, емоції та спосіб життя, до якого вони звикли. По мірі стрімкого розвитку технологій віртуальної реальності, товари і послуги все частіше стають персоніфікованими, які несуть споживачу, окрім функціональних якостей, емоційні, психічні задоволення. Економіка досвіду набуває особливого поштовху під час пандемії COVID-19, коли виникає особлива потреба в компенсації негативного психічного стану, який несе ця хвороба, комплексом позитивних відчуттів, спогадів і емоцій, що може бути надано людям цією економікою. Зокрема, стають особливо затребуваними віртуальний туризм, 3D і 4D кіноіндустрія, індустрія розваг, соціальні мережі.

Феномен Львова - історично багатонаціонального і полікультурного міста, має шанс стати свого роду Страсбургом Центрально-Східної Європи, містом зустрічі Заходу та Сходу Європи, містом примирення українців і поляків, українців і євреїв після сотень років конфліктів та непорозумінь.

Свого часу Іван Франко порівнював Галичину та Львів з Галапагосами – ізольованими островами, на яких животіють якісь архаїчні типи ігуан. І так часто й було – відсталість та консерватизм не давали регіону та місту розвиватися. Але тільки відкрите місто Львів має шанс не потонути у безнадійній провінційності, не застигнути у «закостенілостях» франкових Галапагосів, а стати успішним українським європейським містом. До пандемії COVID-19 здавалося, що Львів вже майже вирвався з цих Галапагосів. Однак карантинні обмеження, закриття кордонів, провінціалізація суспільного та політичного життя, заникання життя культурного, знову дають шанс на закріплення – чому ми повинні всіма силами протистояти.

І для того Львів та Галичина мають всі необхідні передумови. Вони мають не один а декілька національних мітів чи оптик, з допомогою яких їх можна бачити та подавати – українську, польську та єврейську. А ще є й австрійська!

Коли заходить мова про Галичину, українцям, полякам та євреям, як правило, на пам'ять приходить старий австрійський міт Галичини – Марія Терезія, Франц-Йосиф, революція 1848 року, Belle Époque Львова – побудова Університету, Політехніки, Опері, Вокзалу, костелу Єлизавети та ін. Щоправда, кожен з народів вносить у цей міт свою коректуру.

Поляки і справедливо, і дещо надмірно увиразнюють роль Кракова – *Matecznika polskosci*. Ну а Львів трактує як королівське місто – прив'язуючи до Казимира III.

Українці і справедливо, і в якості «відповіді», наголошують на «княжому місті Лева». Правда, досі плутаються в титулах галицьких правителів – одних і тих самих правителів титулюють то князями, то королями. Поминаючи при цьому юних угорських королевичів, які сиділи на престолі ще в Галичі. Розібратися у всіх цих Королях Данилах, Левах, Коломанах, Казимирах посполитій людині важко.

¹⁵ https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/20200720_un75_uae_futurepossibilitiesreport.pdf

Натомість євреї будують свою галицьку ідентичність радше на славних цадиках, цілому гроні блискучих різномовних письменників – від ідишського Шолома Алейхе (Шолом Рабинович, 1859-1916 pp.) через німецькомовного Йозефа Рота (Moses Joseph Roth, 1894-1939 pp.) та польськомовного Бруно Шульца (Bruno Schulz, 1892-1942 pp.) до короля івриту Шмуеля Йосефа Агнона (Шмуель Йосеф Галеві Чачек, 1888-1970 pp.). Ну і, звісно, походження роду Зіґмунда Фрейда (Sigmund Freud, 1856-1939 pp.) і навіть Карла Маркса (Karl Heinrich Marx, 1818-1883 pp.).

Під час Другої світової війни цей різнокольоровий світ був зруйнований. Залишилися лише свідчення цього шоку у текстах Станіслава Лема (Stanisław Lem, 1921-2006 pp.) чи Збіґнєва Герберта (Zbigniew Herbert, 1924 - 1998 pp.) – до яких і слід апелювати, відбудовуючи ідентичність і оригінальність Галичини та Львова. Але також можна апелювати і до сучасних авторів, які відбудовують цю атракційність краю та міста – до Юрка Андруховича, Юрка Винничука, Софії Андрухович і т.д. – цей ресурс сучасними промоутерами Львова та Галичини використовується не достатньо. Реконструйована в літературних формах Галичина рефлектує в новій галицькій культурі: знову варто згадати і Тараса Прохаська, і Юрка Андруховича, і Юрка Винничука, і Остапа Сливинського, але й грона блискучих перекладачів, як-от Андрій Павлишин чи Юрко Прохасько, перелік може бути величезний. Всі вони творять новітню культуру Галичини в контексті її реконструкції. Використання цього ресурсу для промоції Львова і Галичини вкрай необхідне.

Не менш вагомим, однак мало пропагованим і не використовуваним фактором є і те, що Львів є містом трьох всеукраїнських релігійних центрів – Української Греко-Католицької Церкви, Римо-Католицької Церкви та Вірменської Апостольської Церкви. Львів є унікальною доменею двох Митрополитів і може стати великим духовним центром, осередком екуменічного діалогу – передумови цього закладає Український Католицький Університет.

Слід зазначити, що в нових умовах відбувається принципова переоцінка ролі «людського капіталу». Саме сучасні інноваційні зміни пов'язані з творчістю, інтелектом, знаннями, новаторством людини як основного носія інноваційних ідей. А інтелектуальний ресурс у регіоні є, вже тепер Львів є одним з провідних центрів розвитку інформаційних технологій у світі. Однак, для реалізації такого інформаційного, у найширшому сенсі слова, проекту потрібні не просто трудові ресурси, а трудові ресурси високої кваліфікації. Тому безсумнісним пріоритетом має бути розвиток освітньої структури, університетський проєкт - модернізація і перепрофілювання ряду вищих навчальних закладів.

І в цьому контексті варто ще раз звернутись до «Стратегії прориву» Львова, ухвалену 20 червня 2019 року. Стратегії, яка побудована на ідеї збудувати місто з креативною економікою; місто, до якого будуть прагнути їхати люди з різних куточків світу, щоб себе реалізувати. І найголовніший актив у цьому – це креативні люди, люди – як агенти змін. Фіксуєчи стартові умови нового етапу розвитку, Стратегія, окрім локальних, акцентує роль глобальних передумов, що є визначальними чинниками розвитку - світ вступає в епоху невизначеності; володіння природними ресурсами, промисловим та фінансовим капіталом не є необхідною і достатньою умовою для процвітання; зростає вплив креативного людського ресурсу. Відштовхуючись від цього і сформовані чотири стратегічні цілі: *виховання креативності* – освіта, орієнтована на розвиток в дітей та людей будь-якого віку навичок критичного мислення, де мистецтво гармонійно вплетене в навчальний процес як метод отримання нових знань та як предмет вивчення; *збереження креативних людей* - покращення умов життя в місті, фінансування ініціатив мешканців та взаємодія мешканців та влади; *концентрація креативних людей* - створення просторів та подій, де люди зможуть знайомитись, спілкуватись, обмінюватись досвідом, планувати та реалізовувати нові проєкти; *залучення креативних людей ззовні* - розвиток індустрії гостинності.

Розділ 6. Характерні практики

У цьому розділі аналізуються характерні практики громад Львівщини, які демонструють взаємовідношення культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості території. При цьому важливо відзначити особливості Львівщини (наявність кордону з ЄС, присутність масштабного культурно-туристичного центру Львова, висока концентрація пам'яток історії та культури) у порівнянні з іншими областями України, що дає певні переваги для розвитку культурного туризму в області.

Проте, незважаючи на ці переваги та бажання активно розвивати культурний туризм, вже при перших кроках, проявляється низка досить серйозних викликів, з якими зіштовхуються всі зацікавлені сторони (органи влади, недержавні організації, громади та бізнес) щодо взаємовигідного поєднання інтересів кожної із сторін, інтересів культури та туризму, а в кінцевому результаті – декларованого покращення життя пересічних мешканців.

Стільське городище: культурна спадщина як проблема (с. Дуброва, Тростянецька ОТГ, Миколаївський район Львівської області)

Коротка довідка

Залишки середньовічного Стільського городища розташовані вздовж східних околиць сіл Стільсько, Дуброва та Ілів Тростянецької ОТГ Львівської області за 40 км від Львова і 7 км від траси міжнародного значення Київ-Чоп.

У 2001 року Стільське городище було занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка археології національного значення. У 2012 році була ліквідована Верхньодністрянська археологічна експедиція, яка упродовж трьох десятиліть проводила планові археологічні дослідження пам'яток княжої доби у Верхньому Подністров'ї, у тому числі Стільського городища. Після цього не відбувалося жодних масштабних наукових досліджень Городища, а його територія залишається археологічно малодослідженою. У 2015 році з метою збереження культурно-історичного об'єкту та для створення передумов для його трансформації у туристичну атракцію було створено історико-культурний заповідник «Стільське городище» як комунальний заклад Львівської обласної ради. Окрім того, на теренах городища рішенням Львівської обласної ради у 2014 року було створено регіональний ландшафтний парк «Стільське Горбогір'я», зокрема і з метою охорони і збереження Стільського городища.

Культурно-мистецьке значення пам'ятки

Стільське городище — середньовічне поселення VIII-X століття, потенційна столиця слов'янського народу Білих Хорватів, що у часи свого розквіту налічувала близько 45 тисяч мешканців. Унікальний комплекс Стільського городища, що розкинувся на площі близько 250 га, є непересічною пам'яткою слов'янської та давньоруської історії та культури. Хоча, активні археологічні розвідки розпочалися тільки у 80-их роках минулого століття – було розкопано кілька десятків житлово-господарських та ремісничих об'єктів, зібрані численні зразки предметів повсякденного вжитку, кружального і ліпного посуду, зброї. На стінах печер виявлено численні наскельні малюнки (петрогліфи), а у найближчих околицях Городища археологи ідентифікували густу мережу поселень, культових місць та некрополів. Подальші дослідження Городища обіцяють відкриття нових культурно- та мистецько- значимих об'єктів.

Згідно з думкою деяких дослідників, після занепаду Городища, печери язичницького святилища «Камінь Диравець» служили келіями для християнських монахів-схимників, в печерах залишилася сліди ніш, у яких зберігалися мощі монахів та ікони.

Туристичний потенціал території

Терени навколо Стільського городища користуються популярністю серед відпочивальників зі Львова. Території багаті на цікаві пам'ятки природи, покриті лісами, присутні декілька штучних озер. Неподалік Городища розвивається туристична інфраструктура – кемпінги, міні-готелі, зелені садиби. Проте ця інфраструктура орієнтована на туриста, що приїздить перш за все відпочити на озерах та прогулятися в лісі, а об'єкти Городища слугують лише додатковою розвагою.

В селі Стільсько Тростянецької ОТГ існує невеликий етнографічний музей, який, проте не є популярним серед туристів, адже його морально застаріла експозиція пропонує відвідувачам ознайомитися з доволі стандартним набором місцевих традиційних ужиткових предметів і дуже обмеженою кількістю археологічних знахідок з Городища.

Хоча ряд регіональних туроператорів пропонує одноденні екскурсії до Стільського городища, проте наразі воно не є популярною туристичною атракцією через ряд причин:

- **важкодоступність.** Ґрунтова дорога від траси до Городища (10 км) в залежності від погоди може бути важко прохідна для туристичних автобусів. Значна кількість пам'яток знаходиться в лісі, не сполучена туристичними маршрутами, відсутня система відповідних ознакувань;
- **обмеженість туристичної інфраструктури.** Наявна туристична інфраструктура розрахована в основному на одноденного туриста, що приїздить відпочивати на місцевих озерах;
- **занедбаність території.** Відсутність облаштованого доступу до пам'яток Городища, робить їх важкодоступними або навіть потенційно небезпечними для відвідувачів, а засміченість території знижує рівень естетичної привабливості об'єкту;
- **маловідомість туристичної дестинації.** Відсутня майже будь яка промоція Городища як туристичної дестинації, як з боку влади так і з боку бізнесу. Місцеві надавачі туристичних послуг не мають виразних пропозицій щодо Городища;
- **відсутність краєзнавчої роботи в школі.** Відсутність краєзнавчої роботи з учнями та знайомство з локальною історією створило ситуацію, в якій навіть місцеві мешканці мало обізнані з історією Городища і скептично налаштовані щодо його культурного значення, поширюють скепсис щодо Городища серед приїжджих відпочивальників.

Заходи з посилення туристичної привабливості / піднесення рівня культурно-мистецького розвитку території

Місцева влада

Влада Тростянецької ОТГ (усі населені пункти якої знаходяться у безпосередній близькості до території історико-культурного заповідника «Стільське Городище») чітко усвідомлює природньо-географічні переваги території: наявність ландшафтного парку «Стільське Горбогір'я», близькість до Львова і міжнародної траси і, відповідно, роблять акцент на розвитку туризму як важливого чинника економіки. Це зафіксовано і в Стратегії розвитку Тростянецької ОТГ на 2016-2020 рр., де справедливо вказується на природно-культурний потенціал території як основи для розвитку місцевого туризму (одна із цілей Стратегії - «Тростянецька сільська об'єднана територіальна громада - перлина національно-культурних традицій, туризму і рекреації»). На думку авторів Стратегії, за рахунок цього потенціалу можна поживати місцеву економіку та збільшити доходи бюджету громади шляхом розвитку туристичної інфраструктури та активної промоції туристичної привабливості території. При цьому, домінантним елементом розвитку туризму вважаються природні ресурси. Відповідно планується розвивати зелений, мисливський та водний туризм, а згадка про Городище взагалі відсутня – що достатньо яскраво демонструє відсутність у місцевої влади і громади позиції щодо Городища як туристичного ресурсу.

Таке бачення місцевою владою і громадою Городища (а радше його відсутність) контрастує з позицією обласної влади, яка створила два окремі комунальні підприємства (для обслуговування історико-культурного заповідника «Стільське городище» та ландшафтного парку «Стільське Горбогір'я») з метою опіки над пам'яткою та поближною територією. Також в [«Плані заходів з реалізації стратегії розвитку Львівської області до 2020»](#) року був задекларований проєкт «Охорона навколишнього природного середовища», в якому серед завдань фігурує облаштування рекреаційних об'єктів та запобігання знищенню природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах, у тому числі й «Стільського Горбогір'я».

Тобто, на обласному рівні здійснено ряд формальних кроків щодо збереження Городища і використання його як важливого елементу покращення туристичної привабливості території. При цьому залишається і ряд невирішених важливих питань як бюрократичного характеру (керівництво заповідника не визначило межі заповідника та не розробило відповідної облікової документації), так і фінансового - забезпечення першочергових потреб заповідника, зокрема в питаннях ознакування території, продовження археологічних та наукових робіт, фінансування заходів із забезпечення охорони пам'ятки. Через брак уваги зі сторони влади та відсутність розуміння цінності Городища місцевими мешканцями територія заповідника залишається невпорядкованою та засміченою, на вході до деяких печер Городища місцеві мешканці встановили двері з замками і використовують їх для господарських потреб а також регулярно використовують пісок з території Городища для приватного будівництва.

Бізнес

Підприємці активно розвивають відпочинкову інфраструктуру неподалік Городища, орієнтуючись на туристів що прибувають сюди для відпочинку на природі. Деякі з місцевих власників готелів пропонують своїм відпочивальникам екскурсії до найближчих пам'яток Городища, проте такі екскурсії носять дуже епізодичний характер, адже проводять їх непрофесійні гіді, часто обмежуючись відвідинами лише одного найближчого до села капища. Окрім декількох туроператорів, що нечасто привозять туристів зі Львова, Городище не становить для підприємців особливого інтересу.

Більше того, за останні роки було декілька спроб незаконно розширити туристичну інфраструктуру на територію заповідника. Так у 2015 році на території Стільського городища було викопано котлован для озера в межах охоронної зони заповідника. Зважаючи на пасивну позицію обласної ради та незначний розголос у медіа, історія з порушенням Закону України "Про охорону культурної спадщини" не мала продовження, а озеро і на сьогодні є популярним місцем для відпочинку.

Заповідник «Стільського городища» не тільки не служить активом, що генерував би туристичні потоки та сприяв розвитку місцевого туристичного бізнесу, але радше виступає в ролі перепони.

Громада

Слабо розвинута туристична інфраструктура безпосередньо біля Городища та незначна кількість туристів, що приїждять його відвідати лише на декілька годин, створює ситуацію, в якій громада не тільки не може отримати вигоду від наявного культурно-історичного ресурсу, але отримує додаткову проблему засмічення території. При цьому існування пам'ятки, що захищається законом на території громади та діяльність пов'язаних з нею комунальних підприємств, підпорядкованих обласній раді, несуть ряд обмежень для діяльності місцевої влади, бізнесу та мешканців, зокрема - обмеження на будівництво та реконструкції на території Городища та прилеглої території, яка залишається незагосподарованою. Відносно недавно створене комунальне підприємство «Стільське городище» Львівської обласної ради сприймається місцевими мешканцями як «махінація» з метою захоплення поближною до села землі і створює напругу між громадою та обласною радою і працівниками заповідника. Ця недовіра опосередковано впливає на сприйняття і самого Городища: його історична і культурна цінність піддається сумніву, формує зневажливе ставлення до пам'ятки.

З усією гостротою критична маса невирішених питань проявилася у квітні 2020 року, коли мешканці села, самовільно, без дозвільних документів, розпочали встановлення каплички поблизу колишнього язичницького капища на території заповідника «Стільське городище». Незважаючи на протести активістів-краєзнавців та працівників заповідника, капітальні роботи було успішно завершено у травні, в результаті унікальний вигляд середньовічного святилища було спотворено і знижено його привабливість як туристичного об'єкту. У відповідь на це, обласна рада створила спеціальну комісію, яка склала акт про незаконні роботи на території, а керівництво заповідника подало заяву до суду про демонтаж незаконної каплички. У травні 2020 року прокуратура Львівської області відкрила кримінальне провадження за фактом нищення пам'ятки археології за статтею про "незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини щодо пам'яток національного значення". Така «караюча» позиція послужила для громади ще одним доказом «ворожого ставлення» обласних чиновників та згуртувала мешканців в протидію подальшим «зазіханням».

Важливо також відзначити, що громада звела капличку безпосередньо біля колишнього язичницького святилища «Камінь Диравця», який асоціюється із язичницьким минулим, що, відповідно додало ситуації напруги релігійного характеру. Сама новопостала капличка з гіпсовою Богородицею є пересічним зразком популярного в регіоні культового об'єкту «придорожньої Мадонни», що не має особливої культурно-мистецької цінності. А проте для громади капличка є вартісним релігійним об'єктом, а також, в процесі розгортання скандалу, стала для місцевих мешканців символом їх прав розпоряджатися землями громади. Резонанс, який викликало встановлення каплички, надав території Городища додаткового неочікуваного і, радше негативного забарвлення в очах туриста, що під впливом критично настроєних до громади медіа, асоціює місцевих мешканців з провінційністю, несмаком та невіглаством.

Громадянське суспільство

У 2014 році було створено громадську організацію «Інститут наукових досліджень Стільського городища та його довкілля», керівником якої є одночасно директор заповідника. Метою організації є гуртування громадських і наукових кіл навколо захисту та дослідження культурно-історичної спадщини Городища. Проте, за роки свого існування ця організація залишалася мало активною та так і не змогла досягнути значимих результатів, зокрема отримання фінансової підтримки для дослідження Городища.

У лютому 2020 році, при підтримці програми «U-LEAD» та ГО «Львівське Опілля», Тростянецька ОТГ та 3-и сусідні ОТГ створили туристичний кластер «Львівське Опілля», який включає в себе територію Городища. Мета кластеру - провести інвентаризацію культурних, історичних та природних об'єктів, створити нові культурно-туристичні маршрути, залучивши до цієї діяльності мешканців, зацікавлених в розвитку екотуризму. Важливо зазначити, що каталізатором діяльності кластеру є громадські активісти, що шукають шляхів налагодження діалогу між мешканцями, бізнесом та владою для спільного розвитку туристичного потенціалу регіону. Також перед ініціаторами активізації туристичного бізнесу Опілля стоять і проблеми розвитку інфраструктури та промоції. Кластер створено для опіки над значно більшою територією ніж саме Городище, проте сам факт участі в ньому органів самоврядування Тростянецької ОТГ відкриває шлях до діалогу між громадськими активістами та місцевою владою щодо вирішення проблем Городища.

Кластер уже досягнув певних відчутних успіхів в розвитку місцевого туризму: створено мережу «зелених садиб», ознаковано декілька туристичних маршрутів, проведено доволі успішну промоційну кампанію «Львівське Опілля». Подальші успіхи та активна діяльність кластеру зможуть послужити вагомим чинником для зміни підходів до туризму у місцевої влади та спонукає місцеву громаду уважніше придивитися до наявних на її території культурно-історичних ресурсів, в першу чергу – Стільського городища.

Висновки

1. На території громади наявний цінний пам'ятник культурно-історичної спадщини, який визнаний державою як пам'ятка археології національного значення «Стільське городище». Наявність ландшафтного парку «Стільське Горбогір'я», близькість до Львова і міжнародної траси є доброю основою для розвитку туризму місцевою громадою, посилення її економічної спроможності.
2. На регіональному рівні є усвідомлення значимості цієї пам'ятки і здійснено першочергові кроки – створено заповідник, ландшафтний парк та комунальні підприємства для їх збереження. Наукова громадськість також активно долучилась до процесу – створено відповідну громадську організацію та туристичний кластер «Львівське Опілля». Спільними зусиллями підготовлені стратегічні проекти для використання заповідника і ландшафтного парку як важливих елементів покращення туристичної привабливості території.
3. На місцевому рівні бачення ситуації є дещо іншим. Визнаючи розвиток туризму як важливого стратегічного напрямку посилення економічної спроможності громади, основний акцент робиться на природній компоненті туристичної привабливості території. При цьому пам'ятка «Стільське городище» сприймається як щось другорядне і таке, що тільки заважає власному баченню мешканців щодо

загосподарювання об'єкту та розвитку «зеленого туризму», зокрема розбудові інфраструктури на території заповідника. Але головне – «громада не розуміє для чого їм це все».

4. Відсутність співпраці між усіма суб'єктами процесу (регіональною і місцевою владою, громадою, громадськими інституціями, бізнесом) та недостатній рівень менеджменту комунальних підприємств призводить до загострення конфліктів, які не вирішуються за «столом переговорів» з врахуванням інтересів всіх сторін. Відтак, сформувався «ефект Стільська», коли культурно-історична спадщина не стала (поки що) для місцевих мешканців предметом гордості, самоідентифікації і духовної зрілості, а також важливим елементом туристичної привабливості громади.

Форти Перемишльської фортеці: допомога ззовні – не панацея (с. Поповичі, Шегинівська ОТГ, Мостиський район Львівської області).

Коротка довідка

Перемишльська фортеця – третя за величиною європейська фортеця часів Першої світової війни, комплекс оборонних фортів довкола міста Перемишль (Польща), що знаходиться поблизу україно-польського кордону. Більшість фортів (41) знаходиться на території Польщі але і на території сучасної України збереглися 6 фортів поблизу села Поповичі в складі Шегинівської об'єднаної територіальної громади.

Форти знаходяться за 92 км від Львова та розташовані у прикордонній зоні на відстані 300 метрів від кордону України з Польщею. На сьогоднішній день комплекс фортів знаходиться на балансі Мостиської районної ради. Очікується, що при ліквідації району майно комплексу буде передано на баланс Шегинівської ОТГ. Опікується фортами громадська організація «Форт», зареєстрована у місті Мостиська.

Більше відомі форти як туристична атракція завдяки щорічному фестивалю сучасного мистецтва «Фортмісія» (2009-2012).

Культурно-мистецьке значення пам'ятки

Протягом Першої світової війни фортеця пережила декілька штурмів та, незважаючи на руйнування, форти поблизу села Поповичі залишилися доволі добре збереженою пам'яткою фортифікаційного будівництва XIX-XX ст. Запеклі бої за фортецю перетворили її на місце вшанування пам'яті загиблих солдатів багатьох народів, що населяли Австро-Угорську та Російську імперії.

Географічне розташування фортеці на кордоні між сучасними Україною та Польщею, зробило форти наочною ілюстрацією спільності історичної спадщини та руйнівної сили імперіалістичних воєн, жертвами яких були обидва народи, а в майбутньому може послужити інструментом примирення народів в їх непростій історії. Близькість фортів до кордону позитивно вплинуло на збереження їх автентичного вигляду, адже особливий контроль прикордонної служби значно обмежує неконтрольований доступ до пам'ятки.

Незважаючи на непересічний характер цієї пам'ятки – форти не внесені у жоден державний реєстр пам'яток культури і відповідно позбавлені спеціального охоронного статусу.

Туристичний потенціал території

На даний момент з української сторони територія навколо фортів занедбана та засмічена, а самі форти знаходяться в напів-аварійному стані, що створює небезпеку для життя потенційних відвідувачів. Пам'яткою опікуються лише місцеві активісти (громадське товариство «Форт»), що проводять тут нечасті екскурсії на замовлення.

Варто зазначити, що форти з польської сторони є однією з найбільш популярних туристичних дестинацій міста Перемишль. У великій мірі це зумовлено як значними капіталовкладеннями в їх реставрацію та впорядкування поближньої території, так і завдяки наявній розвинутій туристичній інфраструктурі міста та атракційним туристичним маршрутам (деякі об'єкти фортифікації знаходяться поблизу центру міста, а до більш віддалених зроблені якісні дороги та велодоріжки).

Враховуючи географічну близькість державного кордону та прикордонного пункту пропуску, а також важливе значення пам'ятки в європейській історії, місцева влада та мешканці с. Поповичі розраховують в першу чергу на заможнішого польського туриста (а ширше європейського). Проте, в такому стані як тепер, форти не в змозі привабити закордонних відвідувачів з ряду причин:

- **важкодоступність.** Ґрунтова дорога від траси до фортів (12 км) в залежності від погоди може бути важко прохідна для туристичних автобусів, а через близькість державного кордону територія навколо фортів має обмежений доступ для відвідувачів та потребує реєстрації в прикордонній службі. Іноземному туристу додатково доводиться проходити бюрократичні процедури перетину кордону;

- *відсутність туристичної інфраструктури в поближніх населених пунктах.* Найближчі готелі знаходяться на значній відстані від пам'ятки: Шегині (12 км) та Мостиська (25 км). А самі села мають обмежену розважальну і рекреаційну інфраструктуру;
- *відсутність інших туристичних об'єктів в безпосередній близькості до фортів.* Найближчі туристичні об'єкти знаходяться у [Новому Місті](#) (18 км), [Нижанковичах](#) (20 км), [Мостиськах](#) (25 км).
- *занедбаність території.* Поруйнованість будівель робить їх важкодоступними або навіть потенційно небезпечними для відвідувачів, а засміченість території знижує рівень естетичної привабливості туристичного об'єкту;
- *маловідомість туристичної дестинації.* З української сторони відсутня майже будь яка промоція фортів як туристичної дестинації, а відсутність системного підходу до вивчення локальної історії в закладах освіти створило ситуацію в якій навіть місцеві мешканці не дуже обізнані щодо історії фортів. Туроператори з обидвох боків кордону не надають послуг з відвідин фортів біля с. Поповичі з причин перерахованих вище;
- *наявність аналогічних фортифікацій з польської сторони.* Їх кількісно більше, вони різноманітніші, розташовані близько великого міста (бувшого адміністративного центру воєводства) з розвинутою туристичною інфраструктурою.

Загалом, незважаючи на відносну близькість до траси міжнародного значення та польського кордону, відсутність асфальтованої дороги, туристичної інфраструктури, маловідомість та занедбаність фортів поблизу с. Поповичі прирікають форти бути туристичною дестинацією «одного дня» для нечастих туристів.

Заходи з посилення туристичної привабливості / піднесення рівня культурно-мистецького розвитку території

Фестиваль

Щорічний фестиваль мистецтв «Фортмісія», що відбувався у 2009-2012 роках біля села Поповичі був створений з метою популяризації фортів як туристичної дестинації з акцентом на збереженні історичної пам'яті. Головною ідеєю фестивалю є «мистецтво на руїнах війни», важливим акцентом - привернення уваги суспільства до фортів та створення цілорічного потоку туристів, які відвідуючи форти, могли б осмислити їх історичне та культурне значення. З цією метою, окрім традиційних для подібних фестивалів музичних виступів, організовувались літературні читання, театральні виступи та перформенси, що притягують увагу до історичної пам'ятки та дають значний вплив туристів (до 15000 відвідувачів протягом декількох фестивальних днів). А також створювалися довготривалі мистецькі проекти – ленд-арт, скульптура, інсталяції та картини, що залишалися на території фортів і після закінчення фестивалю та покликані були служити додатковим магнітом для туристів упродовж всього року. Також, на час фестивалю в одному з фортів діяв невеликий музей, що містив знахідки з поближньої території, а місцеві краєзнавці проводили екскурсії для бажаючих.

Організатори намагалися максималізувати відвідуваність фестивалю з метою популяризації фортів серед якомога широкого кола осіб. Так, дбаючи за доступність фестивальної локації, було досягнуто домовленість з прикордонною службою, що послабила на час фестивалю режим доступу до фортів, що дозволив відвідувачам уникнути бюрократичних процедур. З цією ж метою вхід на «Фортмісію» завжди був безкоштовний.

Саме фінансове питання стало вирішальним для фестивалю. З метою часткового покриття витрат, організатори активно залучали малий та середній бізнес – на території фестивалю велася жвава роздрібна торгівля, а деякі туроператори організовували спеціальні рейсові автобуси для підвезення туристів зі Львова. Так стихійно повстала модель залучення бізнесу до роботи фестивалю, яка приносила короткострокові зиски як для підприємців під час декількох насичених днів фестивалю, так і організаторам, що отримували орендну плату з підприємців за локацію на території фестивалю. Проте в довгостроковій перспективі така модель не дає ефекту сталого розвитку – кошти отримані організаторами з малих підприємців складають незначний відсоток витрат на організацію всього фестивалю і, відповідно, без підтримки спонсорів та органів влади фестиваль не міг бути фінансово спроможним. Це продемонстрували події 2012-2013 років. Так, у 2012 році, незважаючи на амбітні плани провести фестиваль по обидва боки кордону, організатори зіткнулися з браком фінансової підтримки української сторони, а тому фестиваль відбувся лише на польській території. А у 2013 році, через ті самі проблеми «Фортмісія» злилася з іншим фестивалем – «Франко Фест» і тільки частина з програми відбулася в селі Поповичі. Фінансові проблеми залишилися не вирішеними і надалі, тому у 2014 році організатори були змушені повністю відмовитися від фестивалю.

За декілька років свого існування «Фортмісія» досягнула значних успіхів, не тільки як відомий регіональний мистецький фестиваль, що залучав до своєї роботи багатьох визнаних митців, але й як інструмент популяризації історичної спадщини фортів не тільки в Україні, але й у транскордонному вимірі. Так, у 2009 р. Асоціація європейських прикордонних регіонів визнала «Фортмісію» кращим інноваційним євроінтеграційним проектом Європи.

Влада

Майновий комплекс фортів знаходяться на балансі Мостиської районної ради і депутати як районної, так і обласної ради неодноразово демонстрували повну готовність перетворити їх на популярну туристичну дестинацію. Проте фінансових ресурсів на реставрацію та облаштування пам'ятки (за приблизними підрахунками вартість основних робіт становить мільйон євро) районна влада не знайшла і, бажаючи якось активізувати процес, намагалася знайти зовнішню підтримку: в обласної ради, приватних спонсорів чи міжнародних донорів. На практиці і районна, і обласна ради обмежилися частковою фінансовою підтримкою фестивалю «Фортмісія», не здійснюючи активних кроків з метою промоції фортів як інвестиційно привабливого туристичного об'єкту. Не здійснювались і капітальні інвестиції в інфраструктуру - дорожні роботи, реставраційні роботи на фортах. Також не отримала розвитку ініціатива депутатів Мостиської райради щодо створення пункту пропуску через кордон безпосередньо у селі Поповичі з метою продовження туристичного маршруту по фортах з території Польщі на територію України.

Великі очікування влада покладала на європейських туристів, що прибули в Україну під час футбольного чемпіонату Євро 2012. Ідея полягала в тому, що туристи, прямуючи автотрасою з Європи до Львова потенційно зацікавляться фортами. Проте, ні спортивні туристи не проявляли особливого бажання з'їжджати з головної траси на ґрунтову дорогу в маловідомій місцевості, так і місцева влада була неготова приймати туристів, адже не було зроблено елементарних приготувань – розчистити форти, ознакувати маршрут тощо.

На даний момент у місцевої влади відсутня концепція щодо подальшого використання фортів, згадка про них відсутня у регіональних та місцевих стратегіях, планах та програмах. Основним поясненням цього факту - відсутність значних коштів на реставрацію фортів та коштовність покращення навколишньої інфраструктури.

Громада

З метою збільшити туристичний потенціал фортів, районна та місцева влада робила певні кроки в пошуках діалогу з громадою, обіцяючи інвестиції в дорогу, інфраструктуру та перетворення села Поповичі на регіональний туристичний центр. Але по факту наміри чиновників не були підкріплені практичними кроками, що викликало розчарування в мешканців. Як наслідок - відсутність мотивації громади, участь в процесі лише декількох найбільш активних підприємців села Поповичі, які змогли заробити торгівлею під час фестивалю, а також декілька сільських садиб було облаштовано для прийому туристів. Проте, послуги з розміщення туристів в селі не користувалася особливим попитом, більшість туристів що прибували на фестиваль віддавали перевагу ночувати в наметовому містечку, а туристи, що приїздили в поза фестивальний час, після кількох годинних відвідин фортів їхали далі.

Варто зазначити, що й організатори фестивалю – львівське мистецьке об'єднання «Дзига», яке незважаючи на підтримку місцевого товариства «Форт», сприймалися громадою як «чужаки» які організовують фестиваль в меркантильних цілях і не тільки не приносять користі самій громаді, а радше створюють додаткові проблеми, зокрема - засміченість території після гостей, безпеки (концентрація часто нетверезої молоді поблизу села), потенційного конфлікту на релігійному ґрунті (один з арт об'єктів, що зображував християнських святих, створений під час фестивалю та розміщений в с. Поповичі був знищений невідомими). В цій ситуації жодна сторона (влада, активісти громади, організатори фестивалю) не зробили зустрічних кроків для погодження інтересів.

В результаті відсутності комунікації, місцева громада, за винятком небагатьох краєзнавців, не «побачила» свої вигоди, не оцінила туристичного потенціалу фортів, дистанціювалася від процесу і не була готова в повній мірі скористатися можливостями туристичного потоку, які створила «Фортмісія» на її території.

Транскордонний проєкт

У 2014 році відбулася одна з найбільш масштабних спроб ревіталізувати форти та дати поштовх для розвитку місцевого туризму – реалізація проєкту вартістю понад півмільйона євро в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2007-2013. Проєкт був націлений на комплексний розвиток території навколо Фортеці Перемишль та промоцію пам'ятки по обидва боки кордону. Для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблеми ревіталізації проєкт включав різнопланові діяльності, зокрема:

- Розробка спільної польсько-української стратегії промоції пам'ятки і її впровадження
- Конференція та навчальні візити для чиновників залучених до теми фортів
- Підготовка кадрів для туристичного супроводу по маршрутах фортів
- Упорядкування фортів та поближніх кладовищ солдатів Першої світової війни
- Створення нових туристичних маршрутів
- Історична реконструкція боїв за фортецю
- Забезпечення території телекомунікаційним покриттям
- Організація ярмарку та майстер-класів традиційних ремесел
- Облаштування музею на території фортів з багатомовною експозицією
- Розробка та друк двомовного туристичного путівника

▪ Встановлення дороговказів та інформаційних таблиць

Діяльності проекту синхронізовано відбувалися як в Польщі, так і Україні і покликані були покращити туристичну привабливість фортів, привернути до них увагу суспільства, активізувати місцевий та транскордонний туризм. Важливо зазначити, що на момент підготовки проекту, проведення «Фортмісії-2014» виглядало цілком ймовірним і значну частину проектних діяльностей планувалось реалізувати безпосередньо під час фестивалю. Однак, через фінансові проблеми фестиваль не відбувся, а проект було адаптовано до ситуації і загалом успішно реалізовано. Зокрема було покращено туристичну інфраструктуру, появились нові туристичні маршрути, створено стратегію промоції, налагоджено транскордонні зв'язки між чиновниками в сферах культури і туризму, відбулися події що привернули увагу суспільства і медіа тощо.

Проте, як показав подальший хід подій, незважаючи на значну кількість затрачених ресурсів, проект не приніс очікуваних довгострокових результатів – форти не вдалось перетворити на туристично привабливий об'єкт, про що свідчить статистика - за словами місцевих мешканців, кількість туристів після проекту майже не змінилася в порівнянні з часом до реалізації проекту. На сьогодні від проекту залишилися лише інформаційні таблиці, дороговкази та декілька ознакованих туристичних маршрутів, більш доступний Інтернет.

Висновки

1. Форти Перемишльської фортеці є цікавою культурно-історичною пам'яткою, яка для свого збереження потребує значних інвестицій, довготривалої системної роботи з інвентаризації, реставрації, упорядкування території та надання державного охоронного статусу.
2. Незважаючи на відносну близькість до траси міжнародного значення та польського кордону, відсутність якісної дороги, туристичної інфраструктури, маловідомість та занедбаність пам'ятки роблять цю територію малопривабливою для туристів.
3. Чудова ідея – проведення щорічного фестивалю мистецтв «Фортмісія» з метою популяризації фортів як туристичної дестинації зштовхнулася з двома ключовими проблемами – фінансовою та пасивністю громади.
4. Фінансове забезпечення фестивалю було в повній мірі залежне від спонсорів та бюджетних коштів, їх різке зменшення призвело до того, що фестиваль після декількох невдалих спроб знайти нових інвесторів чи трансформуватися, був змушений припинити своє існування.
5. Відсутність налагодженої комунікації з громадою з боку організаторів і місцевої влади та відсутність бачення вигоди для більшості мешканців дистанціювали громаду від процесу. На сьогодні в стратегічних документах громади і регіону відсутні пропозиції щодо подальшого розвитку туризму з використанням культурно-історичного потенціалу фортів.
6. Навіть зовнішня допомога ресурсами транскордонного проекту не змогла виправити ситуацію – короткостроковий і разовий вклад не був достатнім стимулом для представників місцевої влади, бізнесу та громади, які мали стати власниками результатів проекту і забезпечити їх подальшу життєдіяльність.

Історична архітектура міста та сучасна забудова: як знайти компроміс (м. Трускавець, Львівська область).

Коротка довідка

Трускавець – популярний курорт відомий своїми мінеральними водами, а також історично та культурно цінною дерев'яною вілловою забудовою. Місто знаходиться в екологічно чистій зоні Прикарпаття з добре розвинутою транспортною інфраструктурою та відносною близькістю до Львова (90 км) та траси міжнародного значення Київ – Чоп (32 км).

Місто, починаючи з середини XIX століття, трансформувалося у популярний європейський курорт, що в свою чергу вплинуло на розвиток місцевої архітектури – у цей час створюється ряд вишуканих вілл та пансіонатів, розрахованих для відпочинку заможних туристів.

Вже традиційним явищем для курорту стало розвинуте культурно-мистецьке середовище – на сьогодні Трускавець є популярним місцем проведення мистецьких форумів, пленерів, виставок, літературних та кіно-фестивалів.

Культурно-мистецьке значення пам'ятки

Археологічні розкопки відкрили на території Трускавця залишки розвинутих середньовічних укріплень та святилищ, проте справжній розквіт міста почався у XIX ст. з популяризацією лікувальних властивостей місцевих мінеральних вод та розбудовою туристично-оздоровчої інфраструктури. Велика кількість архітектурних об'єктів повсталих у середині XIX-початку XX ст. відзначалася культурно-історичною та мистецькою цінністю. **Характерною рисою забудови міста** стали вілли, які на сьогодні мають статус пам'яток архітектури місцевого значення. Вілли збудовані в популярних для зламу XX століття стилях – історизм, закопанський стиль, ранній

модерн, а їхня особливість полягає в багатій дерев'яній різьбі та оздобленні, що надає їм високої художньої цінності.

Пам'ятки архітектури відіграють також важливу роль в загальній атмосфері міста, створюючи відчуття провінційного затишку та естетичного задоволення. Радянський період та часи незалежності негативно позначилися на збереженні як окремих архітектурних об'єктів (багато з яких було демонтовано), так і загального архітектурного ансамблю (через хаотичну забудову історичного центру міста). На сьогодні в Трускавці збереглися лише 15 історичних вілл.

Туристичний потенціал території

З кінця XIX століття Трускавець розвивається як туристичний центр і за цей час трансформується в один із найбільших туристичних центрів Західної України, що приймає до 200-250 тисяч туристів в рік (з яких близько 25% становлять іноземці). Перш за все Трускавець приваблює туристів, що прибувають з метою бальнеологічного оздоровлення. Місто пропонує на вибір 10 мінеральних вод з різними лікувальними властивостями та розвинуту санаторну інфраструктуру. Також значна частина туристів прибуває сюди з бажанням комфортного відпочинку поблизу Карпатських гір та ознайомлення з культурним життям міста і регіону. Важливо відзначити, що поруч з містом знаходяться такі визначні культурно-історичні центри Львівщини як Дрогобич, Борислав, а також державні історико-культурні заповідники «Тустань» та «Нагуєвичі».

Заходи з посилення туристичної привабливості / піднесення рівня культурно-мистецького розвитку території

Історична забудова, місцева влада, бізнес і громадськість

За радянських часів історичній забудові Трускавця не надавали особливої цінності і вона поступово знищувалася в міру розростання міста, така практика продовжувалась і в перші роки незалежної України. Пізніше, частково завдяки економічному спаду і відповідно зниженню темпів будівництва, частково завдяки громадськості міста щодо необхідності збереження власних культурних надбань – влада намагалась уникати нищення пам'яток і певною мірою регулювати забудову міста.

З метою збереження пам'яток архітектури, за останні 10 років було проведено інвентаризацію об'єктів культурної спадщини, розроблено і затверджено генплан із зонуванням міста, створено спеціальну програму з охорони пам'яток культурної спадщини. Проте ці кроки не допомогли вберегти пам'ятки від руйнування і перебудов. Більша частина вілл знаходиться у приватній власності бізнесових структур. Враховуючи недостатній рівень свідомості власників вілл щодо цінності архітектурних об'єктів, значні витрати на збереження автентичності будівель, недосконалість законодавства, покликаного охороняти пам'ятки та неефективності механізмів притягнення до відповідальності за нищення пам'яток архітектури, подальша доля історичної забудови у центральній частині міста викликає глибоке занепокоєння. Якщо у 1980 році (коли було вперше затверджено перелік пам'яток архітектури місцевого значення Трускавця) до списку входило 22 пам'ятки, то на сьогоднішній день з цього списку залишилось лише 15 - частина пам'яток згоріла під час пожеж, деякі знесено як аварійні, а частину було самовільно розібрано або перебудовано з втратою автентичного вигляду.

У 2018 році громада міста і влада, затвердивши [Стратегію розвитку](#) до 2028 р., публічно задекларували бажання розвивати культурний туризм в місті і зберегти історичну забудову. Так у довгостроковій візії стратегії Трускавець бачиться як «центр медичного і культурного туризму», а одним із завдань стратегії названо «покращення стану історичної частини м. Трускавця», що передбачає розробку і реалізацію проєктів, націлених на «збереження історико-архітектурної території» та «вирішення проблеми забудови центральної частини та недобудованих об'єктів». В стратегії також прямо вказується на проблему історичної забудови міста і наслідки які можуть виникнути у випадку відсутності вирішення проблеми: «відсутність системи збереження історико-архітектурної частини курорту загрожує зменшенням сегменту «сентиментального» та «культурного» туризму»

Проте, незважаючи на це, місто продовжує втрачати архітектурні пам'ятки. Характерний випадок стався у липні 2020 року, коли було знищено одну з колишніх пам'яток архітектури місцевого значення, віллу «Великий Косинір» (перша половина XX ст.) та заплановано будівництво на її місці шестиповерхового апарт-готелю. Ситуація викликала резонанс у середовищі краєзнавців та архітекторів-реставраторів, які вважали що рішення про знесення вілли було вмотивоване не так її низькою історично-культурною значимістю чи аварійним станом (на який посилаються офіційні протоколи та місцева влада), а присутністю корупційної схеми. Попередньо, у квітні 2019 року Міністерство культури України вилучило з реєстру нерухомих пам'яток «Великий Косинір», що у подальшому дозволило провести демонтаж вілли.

Значна кількість і характер новобудов, що продовжують повставати поруч з історичною забудовою, призводить до зниження естетичної цінності наявного архітектурного ансамблю. В значній мірі на такий підхід до планування міста вплинув факт обмеженості земельного ресурсу міста, що активно розбудовувалося протягом 70 років і останні десятиліття залишалося затиснутим в межах своїх адміністративних меж. Проблема із дефіцитом землі під забудову частково має зняти створення Трускавецької об'єднаної територіальної громади (ОТГ), затвердженого Урядом 27 травня 2020 року. Це дасть новоствореній ОТГ можливість

ефективніше керувати наявними земельними ресурсами, зокрема з'явиться можливість розвантажити історичний центр Трускавця.

Існує також інша причина, що не дозволяє побачити економічний потенціал в збереженні історичної забудови та, відповідно активізації висотної забудови для збільшення кількості відпочиваючих. Об'єктивно такий процес веде до фокусування на туристі що прибуває сюди з метою лікування, і зменшує питому вагу інших видів туризму, в першу чергу культурного туризму. Інша характерна тенденція що полягає в преференції багатопверхової забудови над реставрацією малоповерхових історичних будинків, свідчить про ставку місцевої влади на масового туриста. Однак, впровадження карантинних заходів, пов'язаних з COVID-19 та значне скорочення туристів, перетворює наявну туристичну інфраструктуру в маловигідний, часто збитковий актив, демонструючи вразливість такого однобічного, розрахованого на масового туриста, підходу.

Ситуацію теж загострював інший важливий фактор – з метою розвитку лікувально-оздоровчої галузі та туризму із 2000 року на території міста діє спеціальна економічна зона «Курортполіс Трускавець», затверджена постановою Кабінету Міністрів України і покликана стимулювати інвестиційну та інноваційну діяльність, надаючи податкові пільги підприємцям та направляючи додаткові кошти від зборів з інвестиційних проєктів до міської казни. Протягом періоду дії постанови у місті повстав ряд нових готельно-курортних комплексів, оздоровчих закладів та підприємств, що їх обслуговують. Проте завершення дії постанови (до кінця 2020 р.), в певній мірі послужило активізації процесу забудови центральної частини міста і, відповідно знесення історичної забудови.

Історична забудова і культурні послуги

Важливо відзначити що для збереження пам'яток культурно-історичної спадщини важливо не тільки їх зберігати, але й підтримувати включеність пам'яток в контекст щоденного життя міста. Так у Трускавці, дві із п'ятнадцяти збережених історичних вілл використовуються як музейні приміщення – [художнього музею Михайла Біласа](#) та міського історичного музею. Обидва заклади відіграють активну роль в культурному житті міста. У цьому випадку і влада, і громада безпосередньо зацікавлені в збереженні будівель в хорошому та автентичному стані - у випадку історичного музею саме приміщення служить одним з експонатів, а у випадку з музеєм Біласа – будівля гармонійно доповнює стиль та тематику творчості художника.

Підтримка зі сторони міської ради та активна позиція адміністрації музеїв – пошук зовнішніх ресурсів для розвитку інституцій (участь в конкурсах проєктів національних та міжнародних донорів), активна участь у подіях культурного життя міста (літературні фестивалі, кінофестивалі), масштабні оновлення експозицій дозволяють місцевим музеям трансформуватися у сучасні культурні центри, що активно включені у життя свого міста і сприяють туристичній привабливості територій. Так, завдяки участі у проєкті «Музей відкрито на ремонт - 2020» що реалізовано за підтримки Українського культурного фонду, музей Михайла Біласа зміг оновити матеріально-технічну базу, підвищити кваліфікацію музейних працівників, та провести ряд заходів, які популяризували музей як серед місцевих мешканців, так і серед туристичних операторів.

Така актуалізація музейних закладів і більш активне використання простору історичної забудови дає комплексний ефект що підвищує важливість та актуальність пам'яток архітектури в житті міста, популяризує їх і перетворює на вагомий чинник економічного розвитку.

Висновки

1. Історична забудова Трускавця, основу якої становлять дерев'яні вілли XIX-початку XX ст. є цінною пам'яткою історичної архітектури. Цей факт добре розуміють на місцевому рівні і в стратегічних документах розвитку міста передбачено реалізацію проєктів, націлених на збереження історико-архітектурної території як важливого елементу туристичної привабливості міста та розвитку нових видів туризму – сентиментального, ностальгічного, культурного.
2. Однак, через активну розбудову міста висотними будинками, зокрема через дефіцит земельних ресурсів та поблажливість місцевої влади до інвесторів, значна кількість пам'яток руйнується, а естетична цінність архітектурного ансамблю міста втрачається. Це, в свою чергу, обмежує коло туристів, які окрім медичного лікування, потребують інших видів послуг, зокрема культурно-історичного характеру.
3. Одним із шляхів подолання цієї конфліктної ситуації є варіант використання пам'яток історичної архітектури як елементів культурних послуг, переведення культурно-історичної спадщини в категорію економічної діяльності, здатної не тільки забезпечити збереження пам'ятки, але й дати розвиток новим форматам культурних послуг як для місцевих мешканців, так і для туристів. Саме цей підхід демонструє приклад трансформації музею Біласа в культурний центр, що дає ефект синергії культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості міста Трускавець.

Коротка довідка

Залишки середньовічної наскальної фортеці Тустань розташовані поблизу с. Урич Підгородецької сільської ради Львівської області за 110 км від Львова та поблизу популярних курортів Східниці (6 км) та Трускавця (30 км).

Науковий інтерес до скель в Уричі виник ще на початку XIX ст., проте активні археологічні розвідки розпочалися тільки у 70-х роках XX ст. У 2001 році Тустань було занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка археології національного значення.

У 1994 році з метою охорони та збереження пам'ятки було створено Державний історико-культурний заповідник «Тустань». До 2005 р. функції дирекції заповідника виконував Львівський історичний музей, а після було створено окремий комунальний заклад. Також важливо відзначити, що Тустань знаходиться на території національного природного парку «Сколівські Бескиди».

Культурно-мистецьке значення

Місто-фортеця Тустань існувало на Урицьких скелях протягом IX-XVI ст. та розвинулось у значний адміністративний та військовий центр. До наших днів дерев'яна забудова не збереглася, проте значна кількість археологічних знахідок дозволила науковцям з високою достовірністю відтворити зовнішній вигляд фортеці. Тустань посідає особливе місце у дерев'яному будівництві середньовіччя, адже технологія її будівництва не має відомих аналогів у світі.

Під час археологічних досліджень фортеці Тустань, окрім елементів забудови, було знайдено значну кількість прикрас, зброї, культових та побутових предметів. На стінах скель виявлено численні малюнки (петрогліфи).

Туристичний потенціал

До 2006 року, незважаючи на географічну близькість курортів Східниця та Трускавець, відсутність асфальтованої дороги, туристичної інфраструктури, маловідомість та занедбаність самої Тустані, робили село Урич та поближні території мало привабливими для туристів. Ситуацію змінила активна позиція дирекції заповідника, яка зробила акцент на розвитку культурного туризму та взяли за організацію фестивалю середньовічної культури «Ту стань!», який з 2006 року щороку проходить поблизу пам'ятки.

Заходи з посилення туристичної привабливості / піднесення рівня культурно-мистецького розвитку території

Менеджмент

Важливим моментом для розуміння феномену Тустані є проактивна позиція адміністрації заповідника, та їх повне взаємопорозуміння з організаторами фестивалю «Ту стань!» (громадська організація «Тустань»). Так, голова ГО «Тустань» є колишнім директором заповідника та ідейним натхненником багатьох проєктів, пов'язаних зі фортецею, а частина працівників заповідника є одночасно членами ГО «Тустань».

Однією із основних статей доходу заповідника є продаж квитків на вхід на скелі зі залишками фортеці, що дозволило заповіднику в значній мірі покривати свої фінансові витрати і стати одним з небагатьох самоопукних комунальних закладів Львівської обласної ради. Цікавим є також те, що квиток на вхід на скелі, дозволяє безкоштовно відвідати музей, тим самим адміністрація заповідника, заохочує туристів ознайомитися з історично-культурним спадком Тустані.

Керівництво заповідника значну увагу приділяє розвитку музею Тустані, що є частиною заповідника та знаходиться в с. Урич. Музей відіграє роль магніту в притягуванні туристів протягом всього року. Музей, сам по собі, є цікавою туристичною атракцією, адже у ньому зібрано багато археологічних знахідок, використовуються мультимедійні засоби та інтерактивні макети (зокрема 3D модель фортеці), регулярно оновлюється експозиція, матеріали перекладено на англійську мову. Одночасно музей діє як інформаційний центр для туристів та крамниця сувенірів.

Найбільш помітні здобутки для розвитку Тустані приносить робота з міжнародними та національними донорами. Практично усі проєкти, прямо чи опосередковано спрямовані на розвиток культурного туризму - проведення фестивалю бойківської культури, організація міжнародного арт-симпозіуму, прокладання туристичного маршруту що знайомить з подіями локальної історії, розробка генплану с. Урич і створення типових проєктів для проведення автентичного будівництва та реконструкції, відновлення культурно-громадського центру «Хата у Глибокім», проведення конкурсу дизайнерів одягу і т. д.

Проведення регулярних опитувань відвідувачів фестивалю «Ту стань!» та облік кількості проданих квитків на фестиваль та вхідних білетів до заповідника дають можливість постійно контролювати ситуацію, виявляти проблемні місця та аналізувати потенційні можливості розвитку. Розвиваючи моніторинг Тустані, у 2020 році за підтримки Українського культурного фонду, ГО «Тустань» реалізовує проєкт «Дослідження потенціалу сталого розвитку туристичної дестинації «Тустань» на основі культурної спадщини», спрямованого на глибше вивчення потенційних відвідувачів та популяризації Тустані як історично-культурної туристичної атракції.

Робота з громадою

На території державного історико-культурного заповідника «Тустань», окрім залишків фортеці, знаходиться також поближнє село Урич. Юридичний статус заповідника накладає ряд обмежень на територію та мешканців, зокрема на продаж нерухомого майна, реконструкцію та будівництво (що повинні вписуватися в історично-культурний та природний ландшафт і бути погодженим з адміністрацією заповідника). Такі обмеження, через свою відносну новизну (діють із 2005 року) та брак безпосередньої компенсації, часто викликають нерозуміння і обурення в частини мешканців, що не тільки обмежені в свободі розвивати туристичний бізнес на своїй території, але й не можуть в повній мірі розпоряджатися власним нерухомим майном.

Для налагодження діалогу та уникнення конфліктів адміністрація заповідника активно працює з місцевими мешканцями і органом місцевого самоврядування – організовує толоки, святкові заходи за участю громади («Різдвяна Тустань», «Великодня Тустань») та проводить наукову діяльність, спрямовану на дослідження самого села і його мешканців – етнографічні дослідження, інвентаризацію історичної забудови села, реставрацію місцевої церкви. Керівництво заповідника намагається поступово перетворити і саме село у музейний комплекс з постійно проживаючими мешканцями. Щоб розвіяти стереотипи щодо утопічності реалізації такого амбітного плану, окремим мешканцям надали змогу відвідати подібні «скансени» за кордоном і побачити, як подібні заповідники можуть успішно функціонувати без шкоди для громади.

Якщо музей Тустані покликаний працювати з історичною спадщиною та націлений на зовнішнього туриста, то для надання культурних послуг мешканцям та розвитку культурно-мистецького потенціалу громади, адміністрація заповідника відкрила у 2016 році культурно-громадський центр «Хата у Глибокім» в с. Урич. «Хата у Глибокім» – це відреставрована історична бойківська садиба, що виконує роль місцевого будинку культури, де відбуваються події для місцевих мешканців – збори, виставки, майстер класи.

Загалом, незважаючи на труднощі роботи з громадою, успішні результати фестивалю «Ту стань!» не тільки збільшують туристичну привабливість території, але й опосередковано підносять якість життя місцевих мешканців. Так, у зв'язку з збільшенням кількості туристів, Львівська обласна влада спрямувати значні кошти на покращення стану автодоріг поблизу Тустані, зокрема у 2016 було відремонтовано сполучення між с. Урич та міжнародною трасою Київ-Чоп, а у 2020 році заасфальтовано дорогу, що з'єднала с. Урич та курорт Східниця.

Фестиваль

Фестиваль «Ту стань!» проходить всього декілька днів протягом року, проте він є основною подією що притягує увагу до історичної пам'ятки та дає сильний поштовх для розвитку місцевого туризму. Щорічно його відвідує близько 10 000 відвідувачів, а загалом до Тустані приїжджає близько 100-120 тисяч туристів упродовж року. Більшість з туристів – мешканці Львівської області, проте організатори тісно співпрацюють з іноземними організаціями, що займаються історичною реконструкцією і тим самим збільшують інтерес до події на міжнародному рівні – приваблюючи іноземних туристів та збільшуючи інтерес науковців-істориків і потенційних спонсорів.

Перед початком фестивалю організовується мистецький пленер для художників та скульпторів, а їх роботи демонструються під час фестивалю і слугують додатковою атракцією. Протягом фестивалю відбуваються театралізовані дійства, історичні реконструкції, музичні виступи, лазерне шоу, проводяться лекції та різноманітні майстер класи, функціонує ярмарка. Організатори активно заохочують місцевих мешканців проводити майстер класи та продавати власні вироби на ярмарці, мотивуючи їх нагодою заробити, а на взаєм отримувати автентичність виробів, яка особливо цінна для ідеї етно-історичного фестивалю. З моменту появи фестивалю також виникла необхідність організувати торгівлю що стихійно велася на території і привести її у відповідність до вимог фестивалю – стилізація під середньовіччя, автентичний/етнічний характер торгових виробів і т.п.. Такі обмеження також спочатку супроводжувалася нерозумінням місцевих підприємців і викликали недовіру до організаторів, однак, збільшення продажів під брендом фестивалю достатньо ефективно вирішує це питання.

Збільшення туристичних потоків за рахунок фестивалю викликало зацікавленість у підприємців, які бажали розвивати свій туристичний бізнес. При цьому часто ігноруючи або просто не розуміючи вимоги, які накладає статус охоронної території заповідника. Так у 2010 році розпочалося будівництво готельного комплексу біля підніжжя фортеці. Незважаючи на те, що підприємець розпочав будівництво на своїй приватній ділянці, маючи на те згоду органу місцевого самоврядування, будівництво не було погоджено з адміністрацією заповідника і, відповідно спричинило до конфліктної ситуації та порушення кримінальної справи проти забудовника. Після декілька місячного протистояння та завдяки громадській підтримці і медійному розголосу адміністрації заповідника вдалося відстояти свою позицію і будівництво було призупинено, проте, через судову тяганину, залишки незаконного будівництва вдалося усунути лише у 2015 році. На думку адміністрації заповідника, альтернативою великих готелів, мають служити невеликі еко-садиби. Загалом, незважаючи на популярність фестивалю, у самому селі туристична інфраструктура розвивається повільно і наразі складається з [декількох садиб](#).

Наплив туристів також почав негативно впливати на саму пам'ятку – виникла проблема нищення скель та прибирання сміття. З метою запобігти руйнуванню пам'ятки, адміністрацією заповідника систематично здійснюються відповідні заходи – скелі очищуються від чагарників, проводиться моніторинг технічного стану скель, над залишками кам'яних мурувань встановлюються консерваційні накриття та дерев'яні доріжки-трапи, сходи та перила для зручного доступу до пам'ятки відвідувачів. А для вирішення проблеми сміття – встановлюються смітники, залучаються волонтери фестивалю та організовуються толоки.

Хоча фестиваль вносить левову частку в розвиток Тустані як туристичного об'єкту, він має сезонний характер і не дає ефекту сталого розвитку, необхідного для підтримки наявної туристичної інфраструктури, включення місцевих мешканців в діяльності з охорони і підтримання пам'ятки в належному стані тощо. Тому керівництво заповідника проводить заходи, спрямовані на підтримання інтересу до пам'ятки протягом всього року – презентації заповідника і фестивалю у інших містах, проведення майстер-класів та наукових конференцій на тему історії Тустані, видавництва науково-популярних книг та фотоальбомів.

Наукова робота

Наукове дослідження спадщини Тустані – ще один важливий фактор, що сприяє розвитку Тустані. Так працівниками заповідника розроблено програму перспективних археологічних досліджень, здійснюється інвентаризація та копіювання петрогліфів, інвентаризація архітектури села Урич, проводяться етнографічні експедиції та історичні експерименти. Керівництво заповідника проводить активну роботу щодо включення наскального міста-фортеці у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Така робота дозволяє не тільки відкривати нові культурно-мистецькі цінності пам'ятки, тим самим збільшуючи її туристичну привабливість, але й привертати до Тустані увагу наукового середовища (у т.ч. міжнародних наукових інституцій), що потенційно готові виділяти ресурси на подальші дослідження та охорону пам'ятки.

Дані отримані в наслідок копійної праці науковців використовуються не тільки для збагачення експозиції музею, але для створення інноваційних продуктів. Так у 2017 році, налагодивши співпрацю з великою львівською ІТ фірмою, було створено 3D модель історичної забудови фортеці та мобільний додаток доповненої реальності, що дозволяє туристам ознайомитись зі старовинними оборонними фортифікаціями.

Висновки

1. На території громади села Урич наявна пам'ятка культурно-історичної спадщини, яка визнана державою як пам'ятка археології національного значення. Розташування на території національного природного парку «Сколівські Бескиди» та близькість до відомих курортів Східниця та Трускавець створюють добрі можливості для розвитку туризму в громаді та покращення туристичної привабливості субрегіону.
2. На обласному рівні здійснено всі формальні кроки щодо збереження і використання пам'ятки як важливого елементу покращення туристичної привабливості території - створено історико-культурний заповідник «Тустань»; виділені значні кошти на покращення стану місцевих автодоріг. Спільними зусиллями адміністрації заповідника та обласної ради розробляються і реалізуються стратегічні проєкти для залучення фінансових ресурсів з різних джерел, лобіюється питання включення наскального міста-фортеці у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.
3. Незважаючи на практично повну відсутність матеріальних залишків фортеці Тустань, ефективний менеджмент адміністрації заповідника та громадськості (ГО «Тустань»), трансформував пам'ятку у туристично привабливу дестинацію, а комунальне підприємство, що нею опікується у фінансово спроможне. При цьому створюються іноваційні культурно-туристичні продукти, зокрема 3D модель історичної забудови фортеці та мобільний додаток доповненої реальності, які частково компенсують відсутність реального об'єкту.
4. Етно-історичний фестиваль середньовічної культури «Ту стань!» став локомотивом змін – створивши потужний туристичний потік. Адміністрація фестивалю та заповідника, використавши комплексний підхід (займаючись не лише самою пам'яткою, а розвиваючи поближні туристичні маршрути та працюючи з громадою села Урич), вдало використали потенціал фестивалю для подальшого розвитку туристичної привабливості території, одночасно зберігаючи культурно-історичну цінність пам'ятки.
5. Обмеження які накладає охоронна зона заповідника на місцеву громаду і які призводять до конфліктів між адміністрацією заповідника та громадою, достатньо ефективно вирішуються завдяки налагодженню діалогу сторін, врахуванню їх інтересів, зокрема через покращення соціальної інфраструктури громади, ремонту доріг, створення умов для розвитку супутніх послуг – торгівлі, створення еко-садиб.
6. Заслугує на увагу важливий елемент – PR-кампанію, яка активно втілюється на практиці через презентації у інших містах, проведенні майстер-класів та наукових конференцій на тему історії Тустані, видавництва науково-популярних книг та фотоальбомів.

1. Події на Майдані у 2013-2014 роках відновили західний вектор розвитку України. Одним із вагомих результатів Євромайдану стало підписання Угоди про асоціацію Україна-ЄС, яка зафіксувала зовнішні зобов'язання України щодо необхідних реформ в усіх сферах суспільного життя, зокрема і щодо культури – як ключового чинника посилення загальноукраїнської солідарності та української ідентичності.
2. Із 2014 року розпочався процес прийняття прогресивних законів в галузі культури, який продовжує динамічно змінюватися. Практично щороку вносяться зміни в закони та нормативні акти, які охоплюють все більше окремих сфер культури, активізують інтеграцію українських культурних інституцій до європейських мереж і програм. Загальний тренд змін – акцент на важливості економічної (комерційної) складової культурної діяльності, що має розширювати поле можливостей закладів культури заробляти на себе кошти. Особлива увага при цьому приділяється креативним індустріям – як узаконеним видам економічної діяльності. Однак, туризму, як провідній галузі економіки і одному із ключових факторів розвитку культури, законодавче поле культури не приділяє належної уваги і жодним чином не регламентує відносини культурно-мистецької сфери із туризмом.
3. На фоні динамічних законотворчих змін в галузі культури законодавство про туризм ще потребує серйозного доопрацювання. Тим не менше, питання культурно-мистецької сфери в діючих законах про туризм займають важливе місце – серед видів туризму чільне місце відводиться культурно-пізнавальному туризму; послуги культурного характеру є ключовою складовою туристичних послуг, а туристична привабливість території, окрім зручного географічного розташування, транспортної доступності та сервісів, має включати певну концентрацію культурних ресурсів. Визнається, що туризм сприяє збереженню та просуванню культурної спадщини, відродженню об'єктів традиційної архітектури, ремесел.
4. Пандемія COVID-19 підштовхнула державу до прийняття першочергових кроків в питаннях подолання її наслідків та подальшого розвитку країни, у тому числі галузей культури і туризму. 16 червня 2020 року було ухвалено Закон України «Про підтримку культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу через карантин пов'язаний із поширенням COVID-19», а 17 липня 2020 року до Верховної Ради було внесено як невідкладний проєкт закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій». Ці кроки мають підтримати виробників продукції в галузях культури, туризму та креативних індустрій, що сприятиме їх першочерговій підтримці і перспективі подальшого розвитку.
5. Майдан 2013-2014 також активізував процес децентралізації в Україні, який здійснив перерозподіл повноважень і ресурсів між рівнями влади та поклав на нових суб'єктів – об'єднані територіальні громади відповідальність за підвищення якості життя людей та соціально-економічний розвиток громади. Децентралізація ставить нові виклики для традиційних відносин між центральними, регіональними та місцевими органами влади, зокрема у частині розподілу функцій, відповідальності та фінансування галузі культури і підтримки туризму. При цьому існують ризики, що низький рівень розуміння цінності культурних інвестицій на місцях, недостатність державної допомоги та місцевих бюджетів призведуть до подальшого руйнування об'єктів культурно-історичної спадщини, їх нераціонального використання. З іншого боку, процес децентралізації є можливістю переглянути існуючі культурні і туристичні політики з метою оптимізації надання відповідних послуг і підтримки сучасних креативних ініціатив.
6. Зміни в законодавчому полі та прихід в державне управління на центральному рівні фахівців із недержавного сектора відкрив можливості для більш прямого й прозорого впливу та адвокатування змін в галузевих політиках, які зреалізувалися у створенні нових стратегій, нових інституцій та започаткуванні впровадження учасницької моделі урядування. В нових державних стратегічних документах були сформульовані конкретні напрямки розвитку культурно-мистецької сфери, які пропонують активне використання культурного потенціалу як економічного фактору, зокрема й в галузі туризму. Значна увага приділяється і інноваційним підходам щодо фінансування культури - запровадження системи податкових стимулів задля підвищення привабливості приватних інвестицій, створення системи грантової підтримки на засадах співфінансування закладів культури, створення державного гарантійного фонду для заохочення кредитування культурних операторів та індустрій з боку фінансових інституцій.
7. В питаннях розвитку туризму нові галузеві стратегічні документи не запропонували нічого нового. І тільки у Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 року було запропоновано інноваційні

завдання щодо розвитку внутрішнього туризму, зокрема шляхом сприяння впровадженню моделі туристичних дестинацій «Smart Tourist Destination» на регіональному та місцевому рівні; сприяння інтеграції об'єктів культурної спадщини і територій в міжнародні, національні та регіональні культурні і туристичні маршрути. Пандемія COVID-19 також підштовхнула Міністерство культури та інформаційної політики до розробки загальнодержавної програми розвитку туризму та відповідних регіональних програм на основі зокрема так званих «туристичних магнітів» – найбільш привабливих з погляду туризму об'єктів історико-культурного та природного значення.

8. На регіональному і муніципальному рівнях стратегічні документи щодо розвитку культури і туризму виглядають «більш традиційно» - питанням культури, як правило, відводиться місце в соціальному блоці в частині покращення культурних послуг громадянам, а туризму – як фактору економічного розвитку через збільшення туристичних потоків на основі використання культурно-історичної спадщини. Треба відзначити, що у новоприйнятих регіональних стратегіях до 2027 року з'являються окремі інноваційні підходи, які пропонують активне використання культурного потенціалу для покращення туристичної привабливості територій шляхом підтримки культурно-креативних індустрій, музеїв у новому форматі, традиційних народних промислів, промоції нематеріальної культурної спадщини, активізації проведення фестивалів, створення нових культурно-туристичних маршрутів.
9. Особливо прогресивною у цьому плані виглядає «Стратегія прориву міста Львова», яка декларує, що основою розвитку міста стає наявність креативних людей, що Львів - це не лише комфортне і красиве місто, а динамічне середовище для постійного особистісного росту та самореалізації. І одним із ключових напрямків розвитку якого є розвиток індустрії гостинності, створення альтернативних туристичних маршрутів, розвиток нових підходів до туризму.
10. Нові підходи в стратегічному плануванні, а також завершення реформи місцевого самоврядування і адміністративного територіального устрою України вимагають перегляду існуючого інституційного забезпечення - структур управління та управлінських методів, особливо в частині подолання розрізненості зусиль різних рівнів органів влади, відсутності дієвих механізмів їх координації. Реформа Міністерства культури, якому підпорядковуються галузі культури і туризму, передбачає зміну фокусу роботи міністерства на формуванні державних політик, які реалізують новостворені державні агентства та державні інституції (Український культурний фонд, Інститут Книги). Однак, ці реформи ще не набули системного характеру, дуже залежні від політичної кон'юнктури, прикладом чого може служити наявність двох органів: державного агентства з розвитку туризму при Міністерстві культури та інформаційної політики і Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства (департамент туризму та курортів), в яких одна і та ж мета - формування і реалізація державної політики у галузях туризму та курортів.
11. На регіональному і муніципальному рівні система управління ще чекає змін до остаточного узаконення розподілу повноважень і ресурсів між обласним, районним та муніципальним рівнями. При цьому практичним прикладом ефективного інституційного забезпечення галузей культури та туризму може служити Львівська міська рада, де управління культури та управління туризму спільно із управлінням інформатизації утворюють окремий департамент розвитку, який спільно із комунальними установами міської ради – Інститутом міста, Інститутом стратегії культури та Центром розвитку туризму забезпечують комплексний стратегічний розвиток культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості міста.
12. «Лакмусовим папірцем» ефективності будь-яких стратегій є дієвість інструментів їх впровадження, зокрема цільових програм та реалістичність джерел їх фінансування. В розгалуженій системі цільових програм розвитку на різних рівнях (національному, регіональному та муніципальному) галузям культури і туризму приділяється достатня увага. Однак, галузева розрізненість і нескоординованість цих програм різко знижує ефект їх синергії, особливо в зоні пересікання інтересів культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій.
13. Так, на національному рівні Міністерство культури та інформаційної політики реалізує державну культурну політику через однорічні бюджетні програми, в яких інтереси туристичної привабливості територій складають близько 40%. При цьому основна увага приділяється досить вузькому сегменту - збереженню та реставрації пам'яток історико-культурної та архітектурної спадщини в національних і державних заповідниках, підтримці національних театрів, музеїв, художніх колективів. Як виняток – конкурсні програми Українського культурного фонду, які націлені на підтримку різнопланових проєктів. Незважаючи на значне зростання обсягів фінансування Міністерства культури та інформаційної політики за останні 6 років, в цілому сфера культури продовжує фінансуватися за залишковим принципом, а інвестиційні та розвиткові можливості галузі культури на державному рівні є вкрай обмеженими – лише близько 10% бюджету культури, решта 90% йдуть на утримання мережі закладів культури.

14. Більш комплексний підхід спостерігається на регіональному рівні, де цільові програми достатньо тісно ув'язані із розвитком культури та туризму - орієнтовно 30% від загальної кількості програм. Однак, фінансування заходів цих програм достатньо скромне і складає 5-7% від загального обсягу фінансування всіх цільових регіональних програм за рік, що значно поступається фінансуванню культурно-мистецької сфери та покращення туристичної привабливості Львівської області з боку центральних органів виконавчої влади (дані за 2018-2019 роки) - 180 млн. грн. (регіональний бюджет) проти 521 млн. грн. (державний бюджет). При цьому основна частина коштів і регіонального, і державного бюджетів припадає на збереження пам'яток культурно-історичної спадщини.
15. Значиму роль в розвитку і культури, і туризму на Львівщині відіграє Програма транскордонного співробітництва Україна-Польща-Білорусь, де пріоритет «Промоція місцевої культури та історії» є одним із ключових. Фінансовий вклад цієї програми в регіон достатньо суттєвий – близько 100 млн. грн. (на 2018-2021 роки). При цьому, окрім «твердої» (інвестиційної) складової проєктів культурно-мистецького та туристичного спрямування, значна увага приділяється і «м'яким» видам діяльності, зокрема проведенню тематичних фестивалів, збереження традиційних ремесел, створення культурних маршрутів.
16. Важливу роль у фінансовому забезпеченні культурно-мистецьких закладів починає відігравати їх комерційна діяльність, питома вага якої в обсягах валового доходу закладів коливається в досить широких межах. Приклад 2-х державних театрів Львівщини засвідчив, що власні надходження закладів складають 20%-30% сукупного доходу, власні доходи обласних комунальних культурно-мистецьких закладів – до 64%, а муніципальних – до 30%.